

FONETICKÁ TRANSKRIPCIA SAMPA A SLOVENČINA

JOZEF IVANECKÝ – MIRA NÁBĚLKOVÁ

IVANECKÝ, J. – NÁBĚLKOVÁ, M.: SAMPA Transcription and the Slovak Language. Jazykovedný časopis, 53, 2002, No. 2, pp. 81 – 95. (Bratislava)

The paper deals with the presentation of international phonetic alphabet SAMPA (corresponding with the IPA transcription) designed for using in computer speech recognition mainly from multilingual system's view with the potential for various other applications in which an international phonetic transcription is required. Some historical remarks connected with its development required by its application to languages not embraced in the first version published in 1987 are introduced. The core of the paper shows solutions of these and other problems relating to the Slovak language and brings a proposal of SAMPA transcription for Slovak.

1. Úvod

Príspevok predstavuje aplikáciu medzinárodného fonetického transkripčného systému SAMPA na slovenčinu ako aktuálne potrebný krok v jej sprístupnení pre počítačové spracovanie najmä v rámci viacjazyčných projektov. Impulzom na vznik systému SAMPA a abecedy SAMPA bol rozmach v oblasti počítačového spracovania reči. Význam fonetickej transkripcie v počítačovom rozpoznávaní reči a jej syntéze nie je azda potrebné zdôrazňovať.

Systém na počítačové rozpoznávanie reči na najnižšej úrovni rozpoznáva jednotlivé zvuky, ktoré sú označované znakmi fonetickej abecedy zvolenej pre konkrétnu fonetickú transkripciu. Vo väčšine operačných systémov dodnes nie je uspokojivo vyriešená podpora pre prácu so symbolmi medzinárodného fonetického transkripčného systému IPA (API), preto sa na fonetický prepis začali využívať rôzne abecedy z počítačovo jednoducho kódovateľných štandardných znakov ASCII. Prirodzená nekompatibilita takýchto rozličných systémov, ktorá prekážala vzájomnej komunikácii pri spracovaní jednotlivých jazykov, viedla k projektu SAM (Speech Assessment Methods) (Fourcin – Harland – Barry – Hazan, 1989) a v jeho rámci k vytvoreniu medzinárodnej abecedy SAMPA prevodom transkripčných znakov IPA do kódovania pomocou štandardných znakov ASCII.

S postupným rozširovaním znakov využívaných v rámci abecedy SAMPA rástol aj počet jazykov, na ktoré bola SAMPA aplikovaná a aplikovateľná. Podľa jej auto-

rov je dnes plne kompatibilná s transkripčným systémom IPA. Táto postulovaná kompatibilita však ešte neznamená ľahkú aplikovateľnosť na slovenčinu. V ďalšom texte sa zaoberáme príčinou týchto problémov a ich rôznymi riešeniami od roku 1995 až po súčasný stav.

2. SAMPA – vývoj a súčasnosť

Hlavným dôvodom vzniku systému SAMPA nebol ani tak prudký vývoj v počítačovom spracovaní reči, ako skôr nárast prác v oblasti viacjazyčných systémov, kde sa vzájomná nekompatibilita pri rozličnom kódovaní použitom pre fonetickú transkripciu prejavila v plnom svetle.

Prvá verzia SAMPA fonetickej abecedy (PA) vznikla na konci deväťdesiatych rokov ako jeden z produktov európskeho projektu Speech Assessment Methods (SAM). Z týchto skratiek vznikol názov pre abecedu SAMPA. Hlavným koordinátorom prác na abecede SAMPA je od roku 1987 University College v Londýne.

Pri vytváraní tohto štandardného transkripčného systému aplikovateľného na mnohé európske jazyky sa vychádzalo z monojazyčných systémov uvedených v tabuľke č. 1. Rovnako veľký význam ako dosiahnutie vzájomnej kompatibility mala pri jeho vytváraní aj jednoduchosť kódovania pri počítačovom spracovaní.

Z tabuľky č. 1 je evidentné, že kódovacie tabuľky COST 209, Esprit 291 a Alvey majú veľa spoločného. Na základe toho boli postavené základy pre európsky štandard. Z princípov formulovaných v projekte Esprit 291 vyplýva nasledujúce: znaky ASCII v tabuľke IPA ostávajú nezmenené, nie znakom ASCII – do tej miery, do akej je to možné – sú priradené veľké znaky ASCII (napr.: a – A, e – E, ε – E).

Aplikovaním týchto pravidiel na tabuľku č. 1 dostaneme ASCII reprezentáciu pre nasledujúce znaky z fonetickej abecedy IPA:

IPA znaky	ɑ	ɔ	ɔ̃	ɛ	ə	ɣ	ɪ	ɨ	θ	ʃ	ʊ	ɑ	ʒ	?	:
kódované															
ako ASCII	A	O	D	E	@	G	I	N	T	S	U	Y	Z	?	:

Na základe tohto a ďalších pravidiel bola formovaná prvá verzia abecedy SAMPA (Wells, 1987). Táto fonetická abeceda, predstavujúca prvý – počítačovo jednoduchý reprezentovateľný – kódovací systém dohodnutý medzi predstaviteľmi ôsmich európskych krajín spolupracujúcich na projekte SAM, je v tabuľke č. 2 a č. 3. Súčasťou tejto verzie sú aj znaky pre prozodické vlastnosti, ktoré boli neskôr vyčlenené do samostatného projektu SAMPROSA. Prvá verzia SAMPA svojím súborom transkripčných znakov pokrývala tieto jazyky: angličtina, dánčina, francúzština, nemčina, španielčina a taliančina.

Do projektu SAMPA nebol v čase jeho vzniku zahrnutý ani jeden zo slovan-ských jazykov, z čoho vyplývala aj značná limitácia použitia abecedy SAMPA

v prvej ver-

	IPA		COST	Esprit	Alvey	VL	BDSON	Allen
1	ɑ	!	A	A	A	A	a>	a (aa)
2	æ		{123	^	&			ae
3	ɐ		7	R\	6			
4	ɒ		C		Q			ao
5	ɔ	!	O	O	O	O	o>	O
6	ç		c	C	C			c-
7	ð	!	D	D	D			D
8	ε	!	E	E	E	E	e>	E
9	ə	!	@ 64	@	@	@	&	6
10	ɜ		3	@/	3			3
11	ɣ	!	G	G	G	G		g-
12	ɪ	!	I	I	I			I
13	ʌ		l,	L	F			lj
14	ɲ		n,	N~	J		nj	nj
15	ŋ	!	N	N	N	N	ng	N
16	ø		124	q	{123	&	E	oe
17	œ		\92	Q	9	@	E>	oE
18	œ		&					OE
19	θ	!	T	T	T			T
20	ʃ	!	S	S	S	S	S	S
21	ʊ	!	U	U	U			U
22	ʌ		V	^	V			A
23	ɑ	!	Y	Y	Y			Y
24	ɥ			H	H		Y	
25	ʒ	!	Z	Z	Z	Z	Z	Z
26	?	!	?	?	?			?
27	ʁ,R		R	R	K		R	R
28			E~	E~	E+~		IN	E,n
29	ai		A>I	a/	aI	(Y)		ai
30	tʃ		I^S	T/	IS			
31	:	!	:	:	:			:
32	,		()	,	”			”
33	,		()	”	%			,

Tabuľka 1: Prehľad počítačovo reprezentovateľných fonetických transkripcií. Znak ‚!‘ v treťom stĺpci poukazuje na zhodu medzi tabuľkami COST 209, Esprit 291 a Alvey.

IPA	SAM-PA	ASCII	IPA	SAM-PA	ASCII
Samohlásky			Spoluhlásky		
a	a	97	b	b	98
ɑ	A	65	c	c	99
æ	{	123	ç	c	67
ɐ	6	54	d	d	100
ɒ	Q	81	ð	D	68
ɔ	O	79	f	f	102
e	e	101	g	g	103
ɛ	E	69	ɣ	G	71
ə	@	64	h	h	104
ɜ	3	51	j	j	106
i	i	105	k	k	107
ɪ	I	73	l	l	108
o	o	111	ʟ	L	76
ø	2	50	m	m	109
œ	9	57	n	n	110
ɷ	&	38	ɲ	J	74
u	u	117	ŋ	N	78
ʊ	U	85	p	p	112
ʉ	g	125	r	r	114
ʌ	V	86	ʀ, R	R	82
y	y	121	s	s	115
ɑ	Y	89	ʃ	S	83
			t	t	116
			θ	θ	84
			v	v	118
			w	w	119
			x	x	120
			ɥ	H	72
			z	z	122
			ʒ	Z	90
			ʻ	?	63

Tabuľka 2: Abeceda SAM (SAMPA) pre fonetickú transkripciu – 1987.

IPA	SAM-PA	ASCII	Komentár	
Dvojnakové symboly				
œ		9	57,126	Príklad nosovky
aI	aI		97,73	Príklad diftongu
tʃ	tS		116,83	Príklad afrikáty
ŋ	=n		61,110	Príklad slabického /n/
	E/		69,47	Príklad archifonémy

IPA	SAM-PA	ASCII	Komentár	
Hraničné a prozodické vlastnosti				
	:		58	Znak pre kvantitu
	”		34	Znak pre hlavný prízvuk
	%		37	Znak pre vedľajší prízvuk
	–		45	Znak pre úroveň tónu
	’		39	Znak pre stúpavý tón
	‘		96	Znak pre klesavý tón
	ˊˊ		96,39	Znak pre stúpavo-klesavý tón
	ˊˋ		39,96	Znak pre klesavo-stúpavý tón
	\$		36	Znak pre slabičnú hranicu
			124	Znak pre slabičnú hranicu vnútri skupiny samohlások
	-		45	Rozdeľovač

Tabuľka 3: Abeceda SAM (SAMPA) pre fonetickú transkripciu – 1987.

zii pre slovanské jazyky. Napriek týmto obmedzeniam sme v roku 1995 vytvorili prvú neoficiálnu verziu abecedy SAMPA pre slovenčinu (Krokavec – Filasová – Ivanecký, 1996).

V posledných piatich rokoch bola SAMPA v rámci niekoľkých projektov značne rozšírená o nové transkripčné znaky a dnes už pokrýva mnohé, nielen indoeurópske jazyky. Z priestorových dôvodov nie je možné, aby súčasná verzia abecedy SAMPA bola súčasťou tohto príspevku. Aktuálny stav abecedy SAMPA možno nájsť na internetovej adrese (Wells, 1998).

Zo slovanských jazykov dnes existujú oficiálne verzie SAMPA abecedy pre bulharčinu, chorvátčinu, poľštinu, ruštinu a slovinčinu. Oficiálna verzia pre slovenčinu a ani pre češtinu dodnes nie je k dispozícii.

3. SAMPA a slovenčina

Prekódovanie existujúcej transkripcie do abecedy SAMPA bolo jednoduché v prípade jazykov, pri ktorých bola v podstate vyhovujúca a používaná transkripcia IPA, čo však nebol a stále nie je prípad slovenčiny. V slovenskom prostredí sa na vedecké účely používa domáci typ systému fonetickej transkripcie. V jeho vývine (a pre poznanie jeho vývinu) sa ako dôležitý javí štandardizačný návrh zo 60. rokov (Isačenko – Romportl, 1966). Pri revidovaní dovtedajších transkripčných prístupov sa vychádzalo z predstavy o funkčnosti paralelnej existencie istého počtu transkripčných sústav podľa potrieb konkrétnych úloh. Navrhovaná transkripcia mala predstavovať „stredný typ“ fonetickej transkripcie medzi klasickou domácou dialektologickou transkripciou a medzinárodne uznanou transkripčnou sústavou (v danom prípade IPA), určený pre vedecké publikácie o češtine a slovenčine a ako základný typ aj pre učebnice cudzích jazykov. Zohľadňovalo sa v nej viacero faktorov, medzi iným dovtedajší úzus v zapisovaní nárečových textov, ale aj dobové vybavenie tlačiarň a napokon aj písacích strojov. Vývin našej fonetickej transkripcie, konkrétne fakt, že sa výraznejšie v praxi napriek nesporným výhodám medzinárodne dohodnutého fonetického prepisu neujala transkripcia IPA, súvisel okrem špecifickosti symbolov IPA a technickej zložitosti pri ich tlačení aj s tým závažnejším problémom, že zostavovatelia transkripcie IPA sa opierali predovšetkým o poznanie neslovanských jazykov, s čím súviseli ťažkosti pri jej používaní na zápis prejavov v slovanských jazykoch podobne ako aj v mnohých orientálnych jazykoch (Isačenko – Romportl, 1966).

Keďže staršie ciele fonetického zápisu (prepisy slovenských, najmä nárečových textov boli určené predovšetkým domácim bádateľom, sekundárne aj nelingvistickej verejnosti, z čoho v neposlednom rade vyplývala aj potreba čitateľnosti či čítavosti transkribovaného textu) ani nepredpokladali využívať prepis do znakov IPA, vystačilo sa s jednoduchším systémom založeným na grafickej sústave jazyka, v ktorom sa na prepis hlásky volí to písmeno, ktoré je v bežnej písanej forme jeho základným ekvivalentom, pravda, niektoré znaky pre špecifické hlásky boli postupne do tohto systému doplnené. Vedomie dôležitosti medzinárodnej transkripcie IPA pritom vystupovalo aj za takýchto okolností a inšpirovalo ďalšie hľadania v tomto smere: „Systém IPA je dnes taký rozšírený, že ho pri riešení otázok fonetickej transkripcie musíme brať do úvahy aj vtedy, keď chceme navrhnúť akúkoľvek inú všeobecnejšie zrozumiteľnú fonetickú transkripciu“ (Kráľ, 1974b).

V tabuľke č. 4 je uvedený zoznam fón spisovnej slovenčiny kódovaných znakmi používanými v slovenskej fonetickej transkripcii (Kráľ, 1983). Daná fonetická abeceda síce vyhovuje domácemu použitiu, nestačí však pri použití na medzinárodnom poli.

Využívanie domácej fonetickej transkripcie a nedoriešenosť jej vzťahu k transkripcii IPA trvá v slovenskom prostredí dodnes. Novšie je k dispozícii aj porovnávaci prepis domáceho transkripčného systému a medzinárodnej transkripcie IPA (Dvončová a kol., 1988), no v oblasti slovenskej fonetickej transkripcie sa nevelmi využíva a niektoré jeho riešenia možno považovať za diskutabilné.

Problémy, na ktoré sme narazili pri pokuse vytvoriť inventár slovenských fón kódovaných pomocou fonetickej abecedy SAMPA, môžeme zhrnúť do dvoch bodov:

1. Nedoriešenosť vzťahu slovenskej fonetickej transkripcie s transkripciou IPA. Riešenie tohto problému bolo pre nás veľmi dôležité práve z toho dôvodu, že abeceda SAMPA je formovaná pomocou transkripčného systému IPA. Z toho vyplýva, že pri vytváraní transkripcie SAMPA pre nový jazyk stačí zobrať existujúci fonetický repertoár opísaný pomocou systému IPA a prepísať ho do systému SAMPA pomocou konverznej tabuľky SAMPA–IPA. Predpokladá to, pravda, existenciu prijatej transkripcie IPA pre konkrétny jazyk.

2. Abeceda SAMPA v čase svojho vzniku pokrývala len dosť malú časť repertoáru IPA. S určitými obmedzeniami a zavedením dvoch nových znakov dala sa použiť na vytvorenie fonematickej abecedy slovenčiny (Ivanecký, 1998), no vzhľadom na to, že neobsahovala znaky pre väčšinu slovenských variantov foném (porov. tab. č. 2), na vytvorenie fonetickej verzie nebola vhodná. Tento stav bolo možné zovšeobecniť pre väčšinu slovanských jazykov.

Pri vytváraní IPA verzie slovenskej transkripcie sme okrem neúplnosti zdrojov zaoberajúcich sa možnosťami aplikácie systému IPA na slovenčinu narazili aj na isté malé rozdiely v opise slovenského transkripčného systému v prácach Á. Kráľ a (1983) a J. Sabola (1989). Na naše účely sme ako východiskový zdroj použili Pravidlá slovenskej výslovnosti (Kráľ, 1983). Tak bola už v roku 1995 na Katedre kybernetiky a umelej inteligencie Technickej univerzity v Košiciach vytvorená prvá verzia abecedy SAMPA pre slovenčinu. Vzhľadom na vyššie spomínané problémy išlo o fonematickú verziu. Keďže v tom čase SAMPA ešte neobsahovala znaky pre palatály *ř* a *ď*, priradili sme im dovedy nepoužité symboly. Táto verzia bola napriek obmedzeniam vyplývajúcim z absencie opisu alofón úspešne použitá v systéme na rozpoznávanie reči v rámci projektu SQEL (Aretoulaki a kol., 1998).

S rozširovaním abecedy SAMPA sa postupne vytvárali vhodné podmienky na vytvorenie slovenského systému SAMPA na fonetickej úrovni. Koncom 20. storočia bola abeceda SAMPA natoľko rozšírená o nové symboly, že tento prechod už umožňovala. Výsledkom nášho doterajšieho úsilia je transkripčný systém SAMPA pre

slovenčinu.¹ Problematiku vypracovaného návrhu ďalej rozoberáme osobitne pre spoluhlásky a pre samohlásky.

Znak	Príklad	Znak	Príklad
<i>a</i>	papier	<i>r</i>	para, Andrej
<i>á</i>	pás	<i>r̥</i>	prst, vrch
<i>ä</i>	päť, mäso	<i>ř</i>	vřba
<i>e</i>	pero	<i>l</i>	skala, vlak
<i>é</i>	dcéra nové	<i>l̥</i>	vlk
<i>i</i>	pivo, dym	<i>l̄</i>	vĺča
<i>í</i>	pískat', nový	<i>ň</i>	vaňa, niest'
<i>o</i>	popol	<i>ľ</i>	ľad, lipa, liek
<i>ó</i>	pól	<i>f</i>	fajka, vpit', včela
<i>u</i>	puto	<i>v</i>	slovo, v oku
<i>ú</i>	púpava	<i>w</i>	vdova, vbit'
<i>ïa</i>	piatok		v zime, šéflékár
<i>ïe</i>	spievať	<i>ũ</i>	pravda, otcov
<i>ïu</i>	cudziu		dlhou ulicou
<i>ïo</i>	vôľa, kôň	<i>s</i>	osem, strom
<i>p</i>	popol	<i>z</i>	váza, zbierať
<i>b</i>	žaba	<i>š</i>	košeľa, prášiť
<i>t</i>	vata, tento	<i>ž</i>	veža, žaba
<i>d</i>	voda, dom	<i>x</i>	chata, pochvala
<i>ť</i>	Maťo, platiť	<i>h</i>	Praha, hrýzť
<i>ď</i>	háďa, deti	<i>γ</i>	vrch hory
<i>k</i>	páka, krk	<i>j</i>	dvaťa, prijímať
<i>g</i>	gágať, agát	<i>ř</i>	kraj, krajský, zjest'
<i>m</i>	mama	<i>c</i>	cena, pocta
<i>#</i>	amfíteáter, tamvon	<i>ž</i>	háďzať, medza
<i>n</i>	rana, nos	<i>č</i>	oči, mačka
<i>#</i>	panský, inžinier	<i>ž</i>	džem, Hodža
<i>ŋ</i>	tenký, cengat'		

Tabuľka 4: Tabuľka znakov slovenskej fonetickej transkripcie.

4. Spoluhlásky

¹ Systémom SAMPA pre slovenčinu sa koncom 90. rokov pri riešení úloh spojených s počítačovou syntézou a analýzou reči zaoberalo aj iné pracovisko. V tejto verzii transkripcie, okrajovo spomínanej v štúdiu z r. 1999 (Štefánik – Rusko – Považanec, 1999), vidíme isté nepresnosti.

Pri prepise slovenských spoluhlások sa ako hlavný problém, s ktorým sa bolo treba v úvodných štádiách práce vyrovať, ukazovala neexistencia niektorých potrebných symbolov v raných verziách SAMPA. Prepis časti spoluhlások bol jednoduchý tým, že napriek rozdielom slovenskej transkripcie a abecedy IPA sa v oboch systémoch určité percento spoluhlások prekrýva. Medzi zhodné znaky patria:

p, b, m, t, d, n, k.

Týmto znakom sme mohli priamo priradiť aj rovnaké znaky SAMPA, čo vyplýva z princípov definovaných pre vytváranie transkripčného systému SAMPA. Ďalšie znaky, ktorých prepis bol z rozličných dôvodov relatívne bezproblémový napriek tomu, že v systéme IPA sú pre ne použité odlišné symboly, sú:

g, r, l, ĺ, ň, v, f, g, x, s, z, š, ž, j, c, č, ž, ž.

Týmto bol repertoár slovenských spoluhlások (foném) prepísateľný pomocou prvej verzie abecedy SAMPA vyčerpaný.

Tu treba poznamenať, že pri niektorých z konsonantických znakov IPA sa v domácej diskusii (porov. Isačenko – Romportl, 1966) poukazovalo na istú problematickosť jednak z hľadiska ich „komunikačne neproblémovej“ adekvátnosti, jednak z hľadiska paralelnej koexistencie transkripčných systémov – možný zdroj nedorozumení sa videl napr. v IPA znaku *c* pre palatálu *č* a v koexistencii domácej transkripcie a IPA okrem iného aj v tom, že IPA znak *ʒ* pre *ž* sa v domácej transkripcii využíval (a využíva) pre *dz*. Pri tvorbe abecedy SAMPA sme sa v konverzii prirodzene opierali o medzinárodne dohodnuté znaky IPA (priradenie znakov IPA k znakom slovenskej transkripcie je v tabuľke č. 5).

ST	IPA	SAMPA	ST	IPA	SAMPA	ST	IPA	SAMPA
<i>a</i>	a	a	<i>p</i>	p	p	<i>ň</i>	ɲ	J
<i>á</i>	a:	a:	<i>b</i>	b	b	<i>ĺ</i>	ʎ	L
<i>ä</i>	æ	{	<i>t</i>	t	t	<i>f</i>	f	f
<i>e</i>	ɛ	E	<i>d</i>	d	d	<i>v</i>	v	v
<i>é</i>	ɛ:	E:	<i>č</i>	c	c	<i>w</i>	ʋ	f.v
<i>i</i>	ɪ	I	<i>ď</i>	ɟ	J\	<i>ů</i>	ɔ̯	U.ˆ
<i>í</i>	ɪ:	I:	<i>k</i>	k	k	<i>s</i>	s	s
<i>o</i>	ɔ	O	<i>g</i>	g	g	<i>z</i>	z	z
<i>ó</i>	ɔ:	O:	<i>m</i>	m	m	<i>š</i>	ʃ	S
<i>u</i>	u	U	<i>#</i>	ɱ	F	<i>ž</i>	ʒ	Z
<i>ú</i>	u:	U:	<i>n</i>	n	n	<i>x</i>	x	x
<i>ġa</i>	ɹa	L.ˆa	<i>#</i>	–	n	<i>h</i>	ɦ	h\
<i>ġe</i>	ɹɛ	L.ˆE	<i>ŋ</i>	ŋ	N	<i>γ</i>	ɣ	G
<i>ġu</i>	ɹ(θ)	L.ˆU\	<i>r</i>	r	r	<i>j</i>	j	j

ŭo	ʊo	U.ˆO	ɾ	ɾ	r=	ĩ	ɪ	Lˆ
			ɾ̣	ɾ̣	r=:	c	ts	ts
			l	l	l	ʒ	dz	dz
			ḷ	ḷ	l=	č	tʃ	tʃ
			ḷ	ḷ	l=:	č̣	dʒ	dʒ

Tabuľka 5: Porovnanie slovenskej transkripcie a systému IPA a SAMPA.

V ďalšom postupe sme palatálam *ĩ*, *ď*, pre ktoré v abecede SAMPA v čase vzniku našej prvej verzie pre slovenčinu ešte neexistovali znaky, priradili vlastné symboly 7 a 8, ktoré boli dovtedy nepoužité.

Z hľadiska vytvárania abecedy SAMPA pre slovenčinu boli najdôležitejšie tieto jej rozšírenia:

1. Zmena funkcie znaku \backslash – nealfabetické znaky v abecede SAMPA umiestnené za alfabetickým znakom menia niektorú kvalitatívnu vlastnosť predchádzajúcej fóny. Znak \backslash za znakom fóny z aktuálnej verzie znamená, že toto spojenie znakov reprezentuje novú fónu. Bol zavedený z dôvodu nedostatku voľných symbolov pre ďalšie rozširovanie abecedy SAMPA.

2. Rozšírenie o gréčtinu, ktoré obsahuje znaky pre už spomínané palatály *ĩ* a *ď* (pre ktoré sme mali v prvej verzii pre slovenčinu vlastné symboly): pre *ĩ* SAMPA znak **c** zhodný s IPA znakom **c**, pre *ď* SAMPA znak **J** zodpovedajúci IPA znaku **ɟ**.

Z týchto rozšírení prepis SAMPA pre slovenčinu získal symboly pre *ĩ* – **c**, *ď* – **J** a pre slovenskú znelú glotálu *h* – **h** (dovtedy sme ju prepisovali ako *h*).

V súvislosti s prepisom slovenských (aj českých) palatál možno poznamenať, že v aplikáciách rôznych transkripčných systémov sa na ich prepis niekedy nie vhodne využívajú znaky pre palatalizáciu. Tomu sa bolo treba vyhnúť aj v prepise do abecedy SAMPA a nepoužívať znak pre palatalizáciu zavedený už pred spomínaným rozšírením pre gréčtinu, ktoré prinieslo pre palatály *ĩ*, *ď* špeciálne znaky. Hoci slovenčina rovnako ako aj čeština má palatálne konsonanty a nemá palatalizované konsonanty, znak pre palatalizáciu sa aj v domácej transkripcii niekedy využíva napriek možnej zavádzajúcej interpretácii pri konfrontácii so skutočnými palatalizovanými konsonantmi, aké má napr. ruština – v medzinárodnom pohľade tak napr. konsonanty prepisované nie s mäkkým, ale s horným alebo dolným apostrofom [d'et'i; d,et,i] vyznievajú ako palatalizované (používané znaky v domácej transkripcii pozri napr. u Dvončovej a kol., 1988, s. 28; o využití znaku pre palatalizovanosť v niektorých prepisoch češtiny do IPA porov. Palková, 1997, s. 39). V diskusii o „strednom type“ domácej fonetickej transkripcie sa na daný fakt síce poukázalo, avšak jej navrhovatelia – upozorňujúc zase na iné možné problémy s využívaním symbolov IPA pre jednotlivé palatály a argumentujúc rozšírenosťou vedomia o tom, v ktorých prípadoch ide o palatálnosť a kde o palatalizovanosť – ostali pri tomto nejednoznačnom prepise (v

návrhu bol prepis [d,et,i]) aj napriek vedomiu rozporu s požiadavkou jednoznačnosti symbolov v medzinárodných podmienkach (Isačenko – Romportl, 1966).

Ďalší rozvoj abecedy SAMPA priniesol znaky aj pre jednotlivé alofóny slovenských spoluhlások (porov. Wells, 1998; znak *N* zodpovedajúci IPA znaku *ŋ* a *G* zodpovedajúci IPA znaku *ɣ* obsahovala už verzia abecedy SAMPA z r. 1987) a umožnil tak prepis slovenčiny na fonetickej úrovni.

V procese tvorby abecedy SAMPA pre slovenčinu sme v súvislosti s prepisom alofón *n* narazili na problém, ktorý sa doteraz nepodarilo celkom uspokojivo vyriešiť. Ide o prepis hlásky *#*. V existujúcich slovenských transkripčných systémoch existujú v zachytení alofón *n* kvalitatívne aj kvantitatívne rozdiely: v použitej tabuľke Á. Kráľa reprezentuje tento znak frikatívnu alveolárnu apikálnu alofónu *n* v slovách ako *inžinier*, *slovenský*, inde však frikatívnu velárnu postdorzálnu alofónu *n*, napr. v slove *bronchitída*, kým alofóna *n* pred sykavými úžinovými konsonantmi v slovách ako *slovenský* sa prepisuje znakom η^2 (tak to uvádzajú napr. Kráľ – Sabol, 1989; Sabol, 1989). V tomto prípade abstrahujeme od detailnejšieho rozlíšenia v súvislosti z aktuálnou ponukou znakov SAMPA podobne ako aj IPA (porov. aj Dvončová a kol., 1988), keďže ani jeden z týchto systémov zodpovedajúci symbol nemá, a *#* prepisujeme ako *n*.

5. Samohlásky

Hlavným problémom pri vytváraní abecedy SAMPA pre slovenčinu boli samohlásky. V tomto prípade nešlo o nezrelosť systému SAMPA na opis samohlások, ale o rozchádzanie sa rôznych zdrojov na prepis slovenských samohlások do systému IPA, keďže slovenské samohlásky nie sú totožné ani s otvorenými ani so zatvorenými vokálmi v systéme IPA a každý prepis do IPA tak predstavuje vlastne len určité priblíženie sa k optimálnemu riešeniu na základe niektorých charakteristík samohlások.

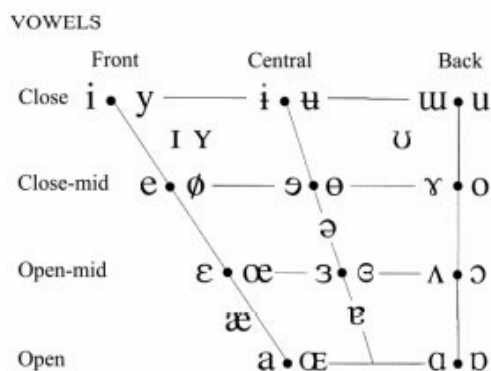
V prvej verzii abecedy SAMPA pre slovenčinu sme krátkym slovenským samohláskam **a, e, i, o, u** priradili IPA znaky **a, ɛ, ɪ, ɔ, ʊ** (Ivanecký, 1998).

V ďalšej verzii SAMPA (Ivanecký, 2001) sme v prepise slovenských samohlások uskutočnili zmenu a použili sme IPA znaky **a, ɛ, ɪ, o, u**. Pri tomto kroku sme sa opreli o novšie uvedenie transkripcie IPA pre češtinu, publikované v medzinárodnom zborníku IPA z roku 1999 (Dankovičová, 1999), pričom sme vychádzali z údajov fonetickej literatúry, že „slovenské spoluhlásky sa kryjú skoro úplne s českými, a to ako z hľadiska artikulácie, tak aj akustiky (Hála, 1960; 1975; citované aj v *Atlase slovenských hlások*, Dvončová – Jenča – Kráľ, 1969). Iné práce (napr. Kráľ, 1974b) však naznačujú, že postulovanie takýchto zhôd nemusí byť celkom presné. Na druhej strane aj česká fonetika stojí pri transkripcii do IPA pred problémom neoptimálnosti ponúkaných samohláskových symbolov, čo aj v najnovších prácach vedie k rozdielom

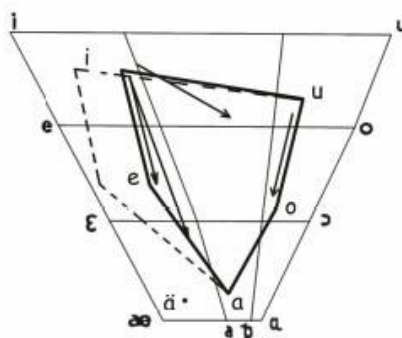
² V systéme IPA je tento znak použitý pre retroflexné *n*.

v prepise krátkych vokálov: porov. napr. krátke **a, ε, ɪ, o, u** – dlhé **a:, ε:, ɪ:, (o:), u:** (Dankovičová, 1999), krátke **a, ε, ɪ, ɔ, ʊ** – dlhé **a:, ε:, ɪ:, o:, u:** (Palková, 1997), krátke **a, ε, ɪ, o, u** – dlhé **a:, ε:, ɪ:, o:, u:** (Encyklopedický slovník češtiny, 2002).

Pre konzistentné riešenie transkripcie slovenského vokalizmu bolo a je primerané upraviť prepis slovenských samohlások na základe ich uloženia v schéme kardinálnych vokálov (CV) podľa formantových frekvencií a priradenia najbližšieho znaku IPA. Pri hľadaní najprimeranejšieho znaku sa bolo treba prikloniť k istému riešeniu problému (spomínanému v súvislosti s abecedou IPA už vyššie), a to že slovenské samohlásky nie sú identické so samohláskami v systéme kardinálnych vokálov, ktorý sa využíva ako podklad a porovnávacie východisko pre rozličné vokalické systémy. Ich umiestnenie v schéme CV ukazujú obrázky. Na obrázkoch č. 1 a č. 2 uvádzame vokalickú schému podľa rozpracovaného grafu IPA z r. 1996 (IPA, 1996) a uloženie slovenských vokálov, vychádzajúce z ich formantových charakteristík, podľa slovenskej fonetickej literatúry (Kráľ – Sabol, 1989; porov. aj Isačenko, 1968; Kráľ, 1974a; Sabol – Zimmermann, 1978, kde sa naznačuje aj rozsah formantových frekvencií jednotlivých vokálov).

Obr. 1: Vokalická schéma IPA z roku 1996.

Obr. 2: Slovenské samohlásky a dvojhlasý v systéme kardinálnych vokálov.
Čiarkovane je vyznačená poloha e, i po prepočte $(F_2 + F_3)/2$.

Z uloženia slovenských krátkych samohlások v uvedenej schéme vyplýva, že využitie IPA symbolov **a, e, i, o, u** na ich prepis, ktoré nachádzame v niektorých prepisoch slovenských hlások do IPA aj SAMPA (Dvončová a kol., 1988; Štefánik – Rusko – Považanec, 1999), posúva predstavu o ich vlastnostiach. Realite bližší je prepis pomocou znakov **a, ε, i, o** a **u**, preto sme tieto znaky použili ako podklad pre zápis v SAMPA.

Á. Král' (1974a) v analýze venovanej zápisu slovenských samohlások v znakoch IPA pripomína väčšiu zatvorenosť slovenského *e* aj *o*, než je reprezentované týmto zápisom, čo naznačuje bodkou pod znakom, teda **ɛ̣, ọ**. Keďže však pravidlá prepisu kódovania IPA do SAMPA diakritiku tohto typu neobsahujú, použili sme v prepise ako východisko IPA znaky **ε** a **o**.

Pri prepise samohlásky *ä* sme využili IPA znak **æ** (Á. Král' v citovanom článku vzhľadom na diftongoidný charakter samohlásky *ä* navrhoval ostat' pri prepise pomocou jej vlastnej grafémy, čo sa však ťažko dá využiť pri kódovaní do SAMPA, napokon tento znak je v IPA už obsadený).

V prepise dlhých samohlások sme na základe ich artikulačnej a akustickej analógie s krátkymi samohláskami bez signifikantných rozdielov (Král', 1974a; Král' – Sabol, 1989) využili tie isté znaky ako pri krátkych, s označením dĺžky: **aː, εː, iː, oː, uː**.

Pri prepise slovenských dvojhlasok sa ponúkajú v zásade dve možné riešenia. Jedným je využiť na prepis ich zložiek IPA, resp. SAMPA znaky zodpovedajúce prepisu príslušných samohlások, a teda prepisovať ich ako: **ɪ̯a, ɪ̯ε, ɪ̯o, ʊo**, resp. (**I̯.̂a, I̯.̂ε, I̯.̂o, U̯.̂o**). Diskusia a alternatívne riešenia prepisu sa tu môžu odvíjať od realizačných špecifik slovenských dvojhlasok. Pri umiestnení do schémy CV na základe formantových charakteristík sa ukazuje, že ich krajné segmenty sa s príslušnými krátkymi samohláskami nezhodujú, pričom najväčší rozdiel možno vidieť v uložení druhého segmentu dvojhlasý *iu* v porovnaní so samohláskou *u* a druhého segmentu v *ia* v porovnaní so samohláskou *a*.

V prípade *iu* sme vzhľadom na centrálnjšie postavenie druhého segmentu využili symbol, ktorý na naznačenie centrálného postavenia hlásky inak prepisovanej pomocou **u** ponúka SAMPA: **U̯**. Zodpovedajúci znak v IPA **ɯ** uvádzame aj na mieste symbolu IPA v porovnávacíj tabuľke, dávame ho však do zátvoriek vzhľadom na to, že vo vokalických schémach IPA, ktoré máme k dispozícii, sa tento znak nevyužíva. Na jeho predbežnú absenciu v IPA sa upozorňuje aj v prekóduvacích pravidlách IPA–SAMPA (Wells, 1998).

Alternatívny zápis dvojhlasý *ia* ponúka Á. Král' (1974a), keď pre jej druhý segment, ktorý sa postavením blíži k postaveniu samohlásky *ä*, uvádza aj možnosť prepisu pomocou znakov **æ** (SAMPA znak **{}**). Keďže však na základe artikulač-

no-percepčných vlastností má tento segment skôr a-ový charakter, prikláňame sa z daných alternatív prepisu dvojhlásky *ia* k možnosti *ja* (SAMPA *L^a*). Navrhnutá transkripcia, ktorá sa opiera o doterajšie fonetické výskumy slovenských samohlások, o umiestnenie samohlások v CV a analýzu ich lokalizácie z hľadiska korešpondencie so symbolmi IPA aj v porovnaní s inými jazykmi (porov. Král, 1974a; 1974b), sa ukazuje možno nie ako definitívne a ideálne riešenie, ale ako schodná cesta pri vytváraní abecedy SAMPA.

Samozrejme, že aj v tomto prípade možno z hľadiska presnosti prepisu, teda priradenia zodpovedajúcich symbolov IPA ako podkladu na prepis do SAMPA, vzniesť námietky. SAMPA abeceda však bola navrhnutá pre počítačové spracovanie reči, čo znamená hlavne rozpoznávanie a syntézu, a z tohto pohľadu sa formantové frekvencie ukazujú ako cesta najvhodnejšieho priblíženia.

Ak sa na problematiku pozeráme z pohľadu počítačového rozpoznávania reči, takéto priblíženie v prepise SAMPA, korešpondujúcom so zodpovedajúcimi symbolmi IPA, je vyhovujúce. V prípade monojazyčného systému bude príslušný symbol pokrývať priestor zodpovedajúci danému jazyku. V prípade viacjazyčného systému sa rozšíri daná oblasť a stredná hodnota sa posunie potrebným smerom. Keďže sa na rozpoznávanie dnes používajú výlučne štatistické metódy, môžeme o tom uvažovať ako o zväčšení rozptylu pre oblasť patriacu konkrétnym vokálom.

6. Záver

Tabuľka č. 5 obsahuje našu verziu SAMPA pre slovenčinu. Okrem toho sú v nej uvedené aj príslušné znaky IPA. Fonetická transkripcia SAMPA vo vzťahu k transkripcii IPA ako alternatívny, počítačovo jednoducho kódovateľný, a preto pre akékoľvek transkripčné ciele ľahšie využiteľný medzinárodný transkripčný systém, môže nájsť uplatnenie aj mimo oblasti počítačového spracovania reči. SAMPA, ako sme sa v príspevku usilovali ukázať, zaznamenala počas svojho vývinu zmeny, ktoré ju v súčasnosti robia kompatibilnou a súbežne použiteľnou s transkripciou IPA pri prepise mnohých jazykov, a až na spomínané alofóny *n* umožňuje dnešný „medzinárodne zaraditeľný“ fonetický prepis slovenčiny.

Bibliografia

ARETOULAKI, M. – HARBECK, S. – GALLWITZ, F. – NOETH, E. – NIEMANN, H. – IVANECKY, J. – IPSIC, I. – PAVESIC, N. – MATOUSEK, V.: SQEL: A Multilingual and Multifunctional Dialogue System. In: Proceedings of the International Conference on Spoken Language Processing. Sydney, Australia, December 1998.

DANKOVIČOVÁ, D.: Czech IPA. In: Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge University Press 1999, s. 70 – 73.

- DVONČOVÁ, J. a kol.: Fonetika a fonológia. Otázky transkripcie. Bratislava, Univerzita Komenského 1988. 180 s.
- DVONČOVÁ, J. – JENČA, G. – KRÁL, A.: Atlas slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 105 s.
- Encyklopedický slovník češtiny. Ed. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno, Nakladatelství Lidové noviny 2002.
- FOURCIN, A. – HARLAND, G. – BARRY, W. – HAZAN, V.: Speech Input and Output Assessment-Multilingual Methods and Standards. Ellis Horwood Limited 1989.
- HÁLA, B.: Fonetické obrazy hlásek. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1960. 127 s. + 43 s. obrazová příloha.
- HÁLA, B.: Fonetika v teorii a v praxi. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975.
- ISAČENKO, A. V.: Spektrografická analýza slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968.
- ISAČENKO, A. V. – ROMPORTL, M.: Návrh fonetické a fonologické transkripcie češtiny a slovenštiny. Slovo a slovesnosť, 27, 1966, s. 163 – 166.
- IVANECKÝ, J.: Automatizácia fonematickej transkripcie slovenčiny. In: Varia VII. Ed. M. Nábělková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1998, s. 48 – 52.
- IVANECKÝ, J.: SAMPA v slovenčine a jej význam z pohľadu viacjazyčných systémov na rozpoznávanie reči. In: Slovo. Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. Ed. A. Jarošová. Bratislava, Veda 2001, s. 98 – 108.
- KRÁL, Ā.: Fonetická povaha a systém slovenských samohlások a dvojhlások. In: Studia Academica Slovaca. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1974 (a), s. 51 – 66.
- KRÁL, Ā.: Slovenské samohlásky v konfrontácii so samohláskami iných jazykov. In: Studia Academica Slovaca 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1974 (b), s. 67 – 82.
- KRÁL, Ā.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 632 s.
- KRÁL, Ā. – SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.
- KROKAVEC, D. – FILASOVÁ, A. – IVANECKÝ, J.: Basic Properties of the Phonetic Transcription and the Sentence Description in Slovak Language. In: COST249 Meeting. Košice, FEI Technical University 1996.
- PALKOVÁ, Z.: Fonetika a fonologie češtiny. Praha, Karolinum 1997. 366 s.
- PAULINÝ, E.: Slovenská fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 213 s.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný Ústav L. Štúra SAV 1989. 255 s.
- SABOL, J. – ZIMMERMANN, J.: Základy akustickej fonetiky. Košice, Rektorát UPJŠ 1978. 101 s.
- ŠTEFÁNIK, J. – RUSKO, M. – POVAŽANEC, D.: Frekvencia slov, grafém, hlások a ďalších elementov slovenského jazyka. Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 81 – 93.
- The International Phonetic Association: Reproduction of The International Phonetic Alphabet. URL: <http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/fullchart.html>
- WELLS, J. C.: Computer-Coded Phonetic Transcription. Journal of the International Phonetic Association, 17, 1987, No. 2, s. 94 – 114.
- WELLS, J. C.: Computer-Coding the IPA: a Proposed Extension of SAMPA. 1998 URL: <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/sampa/home.htm>, SAMPA – official WWW pages.

ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK ČEŠTINY. Ed. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno, Nakladatelství Lidové noviny 2002. 604 s.

Encyklopedické slovníky, ako sa výstižne vysvetľuje v recenzovanom slovníku pod heslom Slovníky – typologie, zameriavajú sa na mimojazykovú skutočnosť, uvádzajú rad informácií z rozličných vedných odvetví, zaznamenávajú historické udalosti a pod. V našom prípade však samozrejme nejde o orientáciu na mimojazykovú skutočnosť, ale o konkrétny jazyk – o češtinu. V tomto zmysle sa v predhovore slovníka spresňuje cieľ: zhrnúť a vyložiť najdôležitejšie otázky štruktúry a fungovania češtiny i jej opisu, resp. teoretických kategórií, ktoré našli ohlas v českej i zahraničnej bohemistike a slavistike. Teda neuvádzajú sa osobnosti ani ich dielo v osobitných heslách, ale spravidla v súhrne literatúry za konkrétnymi heslami.

Tento cieľ sa v Encyklopedickom slovníku češtiny dosahuje dvoma spôsobmi. Predovšetkým súvislým výkladom o hlavných javoch češtiny a kratšími výkladmi značného počtu teoretických pojmov a koncepcií (a to nielen bohemistických), ale aj prevodom (takmer prepisom) základných diel o češtine do slovníkových hesiel.

Do prvej skupiny patrí predovšetkým rozsiahly výklad o češtine na s. 68 – 94, rozčlenený do menších útvarov. Sú tu také útvary ako baroková čeština, čeština 14. storočia, čeština husitskej doby, humanistická čeština, obecná čeština, obrodenská čeština, poobrodenská čeština, čeština 1. polovice 20. storočia, súčasná, spisovná, raná čeština. Ako vidieť, výklad nie je usporiadaný chronologicky, ale podľa abecedy (prvého slova v danom nadpise podhesla). Tým, prirodzene, trpí celkový pohľad, najmä ak sa striedajú kapitoly vyčlenené historicky s kapitolkami spracúvajúcimi istý typ češtiny. Tento základný, akokoľvek rozbitý obraz je doplnený špecifickými heslami pračeština, praslovančina, ale aj indoeurópske jazyky. Chýba tu poučenie o umelých, plánovaných jazykoch typu esperanta. Pod heslom jazyk prirodzený + umelý sa síce spomínajú volapuk, esperanto, ale bez ďalšieho výkladu (ani vo farebnom registri sa neuvádzajú) a najväčšia pozornosť sa venuje programovacím jazykom.

Osobitne sa uvádza heslo o slovenčine, a to jednak pohľad na historický vývin a rozličné teórie (Trávníčkova o pračeskoslovenskej jednote i Krajčovičova migračno-integračná), opisuje sa zvuková, morfológická, syntaktická i lexikálna rovina súčasnej slovenčiny, predovšetkým spisovnej, a to na základe slovakistickej, v menšej miere aj zahraničnej literatúry.

Celkový obraz o češtine je doplnený výkladom o českých nárečiach. Jednotlivé nárečia sa však označujú ako nárečové skupiny (a v ich rámci podskupiny a typy), a tak sa nie celkom logicky jednotlivé nárečia uvádzajú abecedne pod heslom skupina, napr. skupina nárečová česká čiže české nárečia (v užšom zmysle), skupina nárečová stredomoravská a pod. Treba poznamenať, že pri takomto technickom riešení sa so slovom skupina narába ako s plnohodnotným obsahovým heslom, hoci ide len o pomocné, klasifikačné slovo.

Obraz o nárečovom členení češtiny je vhodne doplnený výkladmi o mestskej reči (mestská mluva). Podrobné informácie sa tu podávajú aj o výsledkoch českého onomastického výskumu.

Do druhej skupiny tohto encyklopedického opisu češtiny patria výklady o jednotlivých gramatických javoch. Uvádzajú sa tu v abecednom usporiadaní napr. všetky druhy príslovkových určení (adverbiále), napr. určenie prípustky, pôvodu, zreteľa, vždy s príslušnými príkladmi a odbornou literatúrou. Rovnaký charakter majú aj výklady o vete, resp. o všetkých typoch viet, hlavných aj vedľajších. Takto sú spracované i jednotlivé štýly.

Z hesiel týkajúcich sa teoreticko-metodologickej problematiky sa uvádzajú výklady o jednotlivých smeroch a školách, ale aj o viacerých základných pojmoch, napr. aforizmus, adstrát, substrát, kreol. Hojné sú anglické termíny typu bounding theory, command, fuzzy grammar, government and binding theory. Patria sem aj písmenové, značkové heslá typu TIL – transparentná intenzionálna logika.

Na vypracovaní recenzovaného slovníka sa zúčastnil značný počet autorov, uvádza sa ich vyše šesťdesiat a to zo všetkých bohemistických pracovísk v Českej republike, hoci pri pozornejšom sledovaní sa prejaví výrazná účasť brnianskych autorov (kde vlastne slovník vznikol). Sympatické je, že v súpisoch literatúry za jednotlivými heslami sa uvádzajú takmer všetci slovenskí jazykovedci, ktorí venovali pozornosť danej problematike, a to nielen bratislavskí, ale aj prešovskí.

Encyklopedický slovník češtiny podáva spoľahlivý obraz, spravidla podložený vlastným výskumom, o všetkých stránkach češtiny i o jej vedeckom spracovaní. Vynikajúco reprezentuje vedecké snaženie jednotlivých pracovísk. Len mimochodom však treba konštatovať, že nejde vlastne o encyklopedický slovník češtiny, ale skôr o slovník bohemistiky.

K SOCIOLEKTOM VYBRANÝCH ALTERNATÍVNYCH
A MARGINÁLNYCH KULTÚR

ANNA GÁLISOVÁ

*Venované profesorovi
Jurajovi Furdíkovi
in memoriam*

GÁLISOVÁ, A.: To the Sociolects of Chosen Alternative and Marginal Cultures. Jazykovedný časopis, 53, 2002, No. 2, pp. 97 – 110. (Bratislava)

The author characterizes the communication in three groups: skaters, skinheads and drug addicts. The development of these groups throughout the 90's was affected by the social changes in Slovakia. The author designates these social groups by existing culturological terms as alternative and marginal cultures.

The communication within every group is characterized as a complex, but the core of the research rests in the lexical level. The author has applied two research approaches: semantic and communicative ones. She has also used a variety of methods, such as questionnaires, interviews, excerpts, etc. The authentic material has become a source for two dictionaries – of frequency and explanatory ones – for each researched group. The frequency dictionaries express the frequency of using lexems and the relation between the known and disposable lexems. The explanatory dictionaries do not only express sociolectisms used in the groups but they also express semantic relation within the specific lexis of each of the groups.

V každej spoločnosti jestvuje viacero kultúrnych vrstiev, ktoré reprezentujú určité kultúrne hodnoty, normy, istý životný štýl, pri uplatnení často i osobitných alebo rozdielnych semiotických sústav. Žiadna minoritná kultúra nie je osihoteným celkom, ale jestvuje v interakcii s ostatnými kultúrami. Jednotlivé kultúrne vrstvy teda nejestvujú izolovane, ale sa navzájom ovplyvňujú, prepájajú alebo súperia. Dnes sa v európskom kontexte rozoznávajú štyri hlavné kultúrne vrstvy: dominantná, konzervatívna, alternatívna, marginálna (porov. Mistrík – Haapanen – Heikkinen – Jazudek – Ondrušková – Räsänen, 1999, s. 58). *Dominantná kultúra* je nositeľom väčšinou uznávaných hodnôt a je založená na dominantnom životnom štýle, ktorého reprezentantom sú prevažne stredné sociálne vrstvy. *Konzervatívna kultúra* je relatívne uzavretý systém založený na rešpektovaní a uznávaní tradičných kultúrnych hodnôt. *Alternatívne kultúry* sú menšie celky, ktoré stoja ako alternatíva voči dominantnej kultúre i voči iným alternatívam. Často odmietajú alebo ignorujú kultúrne hodnoty a normy preferované dominantnou kultúrou. Medzi takéto kultúrne celky patrí aj hnutie skinhead a skupina skejtbordistov, ktorými sme sa v našom výskume zaoberali. *Margi-*

nálne kultúry stoja v opozícii voči dominantnej kultúre a ich príslušníci sa často pohybujú na hranici legálnosti. Z týchto kultúr sme sa bližšie zaoberali skupinou drogo-vo závislých.

Existencia každej kultúry je podmienená jestvovaním a používaním semiotického systému. Človek ako tvorca myšlienok potrebuje prenechať nasledujúcim generáciám obsahy svojho vedomia, aby tak zachoval kontinuitu v jestvovaní daného kultúrneho spoločenstva. Semiotické systémy sa v spoločnosti využívajú na vyjadrenie obsahov vedomia, štruktúrovanie a vyjadrovanie myšlienok, vzájomnú komunikáciu, ako aj na tvorbu kultúrnych produktov.

Semiotické systémy využívajú na vyjadrenie obsahov rôzne prostriedky. Jednotlivec si vyberá z repertoáru tie, ktoré najviac vyhovujú jeho komunikačným cieľom. Bývajú to obvykle gestá, mimika, symboly, signály, archetypálne obrazy a najmä jazykový materiál. Jazyk má medzi semiotickými systémami špecifické postavenie, pretože je schopný štruktúrovať myšlienky, dáva im formu, je schopný pomenovať nielen konkrétne, ale aj abstraktné a je najfrekvencovanejším prostriedkom komunikácie. Je potrebné poznať semiotické systémy rôznych kultúrnych spoločenstiev, pretože len na základe vzájomného úsilia o porozumenie a empatiu je možný efektívny dialóg a dialektický vzťah medzi kultúrami. Len tak sa kultúra môže zbaviť dogmatizmu (tvrdošijného lipnutia na vlastných kultúrnych hodnotách spojeného s odsudzovaním a odmietaním kultúrnych hodnôt z iných spoločenstiev) a exegézy (idealizovania inej kultúry, jej napodobňovania a neadekvátneho preberania cudzích prvkov).

Objektom nášho výskumu boli dve alternatívne kultúry – skejtbordisti a skinhedi a jedna marginálna kultúra – toxikomani.¹ *Skejtbordisti* tvoria špecifickú kultúru, ktorej členovia sú príslušníkmi aj iných kultúr, či už dominantnej alebo alternatívnej. Podľa E. Mistríka a R. Jazudeka (op. cit., s. 238) možno skejtbording čiastočne priradiť ku kultúre „body building“. Táto kultúra v sebe zahŕňa rôznorodé aktivity, ktoré sú zamerané na relaxáciu a pestovanie tela prostredníctvom športu a neprebiehajú na profesionálnej báze. Patrí sem napr. bungee-jumping, paragliding, rafting, aerobik, nudizmus a ďalšie. Kultúra „skejtbording“ má apolitický charakter, nesnaží sa o rebeliu, spoločenské zmeny alebo o sociálnu kritiku. Ideológia skejtbordistov spočíva v tom, že človek by si mal v súčasnej pretechnizovanej spoločnosti dopriať radosť z pohybu a zábavu, aby si spestril každodennú stereotypnosť života.² Riziko a nebezpečenstvo tvoria neoddeliteľnú súčasť fyzickej aktivity v tomto športe. Úrazovosť je teda pomerne vysoká. Sprievodným znakom existencie tejto kultúry je špecifická móda. Nosia sa kvalitné odevy a obuv od renomovaných špecializovaných firiem.

¹ Výskum bol realizovaný v rámci našej diplomovej práce *Sociolekty vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr* (Prešov 2001).

² Skejtbording vznikol na začiatku šesťdesiatych rokov v Kalifornii, kde prví skejtbordisti jazdili bosí na vlastnoručne vyrobených skejtbordoch. Spočiatku mal tento šport len podobu bezstarostného jazdenia sem a tam na plážových promenádach, ale postupne sa vyvinulo množstvo trikov a skejtbording začal nadobúdať charakter športu.

Štýl obliekania, účesy, tetovania, piercing a pod. sú zamerané na vytvorenie uvoľneného imidžu a sú signálom nonkonformnosti, nesúhlasu s dominantnou kultúrou.

Označenie skejtbordista má pôvod v angličtine a je odvodené od športového náradia skejtbordu. *Skejtbord* (z angl. skateboard) je rovná laminátová, drevená alebo kovová doska, dlhá od 75 do 120 cm, ktorá má štyri otočné kolieska na guľôčkových ložiskách. Je určený na jazdu postojacky alebo v podrepe. Jazdec ovláda skejtbord premiestňovaním telesnej hmotnosti. Sociálne pozadie tejto kultúry tvorí mestská mládež stredných a vyšších sociálnych vrstiev. Skejtbordisti sa obyčajne grupujú na rozlohou veľkých a povrchovo rovných miestach, aby mali dostatok priestoru na pohyb. Skúsenejší často vyhľadávajú aj nerovné plochy, schody, zábradlia, múriky, pretože sú ideálne pre náročnejšie figúry. Veľa jednotlivcov z tejto kultúry užíva narkotiká, najmä alkohol, marihuanu, hašiš, LSD, extázu a i.

Názov hnutia *skinhed* pochádza z angličtiny (skinheads) a znamená holú kožu na hlave, ktorá bola jedným z identifikačných prvkov príslušníkov tejto skupiny a vznikla ako alúzia na vojakov americkej armády a trestancov. Dôvodom na holenie hlavy bolo pravdepodobne sťaženie identifikácie príslušníkov pri policajnej konfrontácii s potenciálnym napadnutým, čomu zodpovedala aj uniformovanosť v obliekaní, ale aj symbolické vyjadrenie nesúhlasu s dominantnou kultúrou. Najmä u mladších členov hnutia pokladáme za potrebné tejto nekonvenčnosti pripisovať i prvok prestíže. Sociálne pozadie skupiny tvorí najmä belošká mládež z nižších a stredných sociálnych vrstiev. Vzhľadom na intenzitu agresivnosti, ktorá je pre hnutie charakteristická, tvoria výrazne početnejšiu skupinu hnutia muži.

Geograficky možno vznik *skinhed* lokalizovať do Veľkej Británie, odkiaľ sa rozšírilo do USA a na kontinent, najmä do Nemecka, Švédska, Talianska, Francúzska a od roku 1990 v masovom meradle aj do východnej Európy. V počiatkoch vzniku, v 60. rokoch, nebolo toto hnutie ideologicky motivované, základňu tvorili lokálpatrioti hrdí na svoj robotnícky pôvod. Genéza hnutia bola výrazne dynamická. *Skinhed* sa neustále ideologicky modifikovalo a počas svojho vývinu aktívne spolupracovalo s viacerými alternatívnymi kultúrami.³ V súčasnosti je hnutie *skinhed* vnútorne štruktúrované, medzi jednotlivými skupinami sú často ideologické diferencie.⁴ Široký diaľpazón skupín spája kritika a protest voči dominantnej kultúre. Odmietajú umiernenosť demokratickej spoločnosti. Ich ideálom je „čistý národ“, rasovo „čistá spoločnosť“

³ *Skinhed* začalo postupne spolupracovať s hnutím punk, ale v 70. rokoch nastali medzi nimi vážne nezhody. Dôvodom bola konfrontácia pravicových a ľavicových síl.

⁴ Možno ho rozčleniť na tri hlavné prúdy: *Radikálni a extrémni skinhedi*, ktorí sú reprezentantmi pravicových a ultrapravicových názorov. Odčlenili sa od základnej línie hnutia v súvislosti so vznikom hudobnej skupiny *Screwdriver*, ktorá propagovala ultrapravicové názory. Prijali nacionalisticky, šovinisticky a rasovo orientovanú ideológiu. *Tradicionalisti*, ktorí udržiavajú kontinuitu s pôvodným hnutím, sú umiernenější, ale pravicová orientácia je zachovaná. *Ľavicoví skinhedi*, ktorí tvoria najmenej početnú časť celého hnutia, sú stúpcami antirasistických a ultraľavicových názorov a sú pre nich charakteristické kooperačné iniciatívy s hnutím punk.

(okrem ľavicovo orientovaných členov). Na rozdiel od iných alternatívnych kultúr pokladajú štát za jedínú možnú formu organizácie spoločnosti. Móda v hnutí je zacielená na vytvorenie armádneho, uniformovaného imidžu. Štýl obliekania by mal byť elegantný a tvrdý. Jestvuje niekoľko obchodných značiek odevov a obuvi, ktoré sú v hnutí výrazne preferované. Jedným z dominantných vyjadrovacích prostriedkov hnutia je hudba, ktorá je do značnej miery štýlovo diferencovaná. Texty piesní majú spravidla rasistický, nacionalistický alebo spoločensko--kritický podtón. Jednotlivé štruktúry hnutia používajú na vzájomné odlišenie celú škálu rozmanitých prostriedkov: nášivky na bundách, účesy, tetovanie, piercing. Hnutie hojne využíva symboliku.⁵

Marginálna kultúra *toxikomanov* sa odlišuje od predchádzajúcich skupín, ako aj iných alternatívnych kultúr viacerými faktami. V prvom rade je potrebné spomenúť, že ide o absolútne neorganizované zoskupenie jednotlivcov, ktorí sú postihnutí narkomániou, t. j. chorobou spočívajúcou v návyku na omamné látky. Tomuto chorobnému návyku a túžbe po pravidelnom užívaní narkotík prislúcha termín drogová závislosť.⁶ Jestvuje viac druhov závislosti od psychotropných látok, ale bližšie sme sa zaoberali len podskupinami jedincov závislých od kanabisových narkotík, morfinov, amfetamínov, halucinogénov, prchavých látok, psychofarmák a kokainu.

Toxikomani nemajú jednotnú ideológiu ani výrazné identifikačné znaky, na základe ktorých by bolo možné identifikovať príslušnosť jedinca ku skupine.⁷ Sociálne pozadie kultúry ľudí užívajúcich narkotiká tvoria jednotlivci všetkých sociálnych vrstiev a každého veku. Napriek úsiliu odborníkov sa dodnes nepodarilo dokázať, že existuje konkrétna súvislosť medzi určitou črtou osobnosti a drogovou závislosťou. Psychológovia doposiaľ len predpokladajú prítomnosť niektorých znakov sociálneho správania, psychických problémov a charakterových vlastností u drogovovo závislých. Sú to najmä pocity menejcennosti, egocentrizmus, narcizmus, impulzivnosť, nevyzretosť, nízka úroveň citových vzťahov, povrchnosť, nevyrovnaný sexuálny život, psychická dilema medzi túžbami a neschopnosťou ich naplniť, vysoké nároky na okolie,

⁵ Pravicový blok hnutia používa najmä fašistickú a nacionálnu symboliku: svastika, keltský kríž, vlajka Konfederácie z americkej občianskej vojny, vlčí hák, znaky SS, symbol 88 (ôsme písmeno v abecede je H a symbol znamená Heil Hitler), na Slovensku znaky Hlinkovej gardy. Využívajú sa aj národné symboly, ktoré sa od krajiny ku krajine líšia.

⁶ Výstižnú definíciu tohto termínu poskytla komisia expertov na drogovú závislosť Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO): „Stav psychickej a niekedy aj fyzickej závislosti, vyplývajúci z interakcie medzi živým organizmom a drogou, charakterizovaný zmenami správania a ďalšími reakciami, ktoré vždy zahŕňajú nutkanie stále alebo pravidelne brať drogu pre jej psychické účinky alebo s cieľom vyhnúť sa nepríjemným stavom vyplývajúcim z abstinencie drogy. Tolerancia môže alebo nemusí byť prítomná. Osoba môže byť závislá od viacerých drog.“ (Lietava, 1997, s. 13).

⁷ V 60. rokoch, v období hnutia hippies, ktoré sa netajilo užívaním narkotík, vznikli viaceré ideologické koncepcie. Boli založené najmä na teóriách rozširovania vedomia prostredníctvom drogy a extázy ako najblahažejšieho stavu tela, ducha a mysle. Autormi týchto myšlienok boli Timothy Leary a Thomas Szasz.

nedostatok morálnych noriem, narušená hierarchia hodnôt a i. V dnešnej industriálnej spoločnosti existujú rizikové skupiny a povolania, ktoré z určitých dôvodov inklinujú k užívaniu narkotík (mládež, umelci, športovci, lekárnici, lekári i pacienti).

Prvé kontakty človeka s drogou boli pravdepodobne len nevinné. Vo voľnej prírode sa vyskytujú stovky druhov rastlín, ktoré obsahujú účinnú látku vyvolávajúcu opojenie (tzv. prírodné drogy).⁸ Spočiatku bola väčšina týchto rastlín využívaná pre svoje liečivé, upokojujúce alebo povzbudzujúce účinky. Využívali sa ako lieky na rozmanité choroby, ale aj ako religiózne prostriedky na dosiahnutie stavu extázy. Mnohé výťažky z rastlín sa začali chemicky upravovať až v novoveku, čo viedlo k vzniku nových narkotík (napr. heroín bol objavený až v r. 1874, LSD bolo izolované z kyjaničky purpurovej až v r. 1938). Dnes sa mnohé drogy vyrábajú synteticky v laboratóriách.

Kultúra toxikomanov nie je charakteristická módou, pretože vzťah jednotlivcov k móde a jej prejavom je individuálny, nemá skupinový charakter. O móde však možno hovoriť v súvislosti s „popularitou“ jednotlivých narkotík. V priebehu storočí sa menila obľúbenosť jednotlivých narkotík u ich užívateľov. Dnes medzi najpreferovanejšie (na Slovensku, ale i vo svete) patria najmä marihuana a hašiš, LSD, extáza, heroín a pervitín. Pokiaľ je drogovo závislý jednotlivec vo vysokom štádiu závislosti, je nepravdepodobné, že by jeho príjem finančných prostriedkov bol dostačujúci na náklady spojené so zaobstaraním drogy, a preto sa väčšina z nich uchýľuje k trestným činom (krádeže, prostitúcia).

* * *

V našej práci sa ukázalo užitočné vychádzať z takej stratifikácie jazyka, v ktorej sa vyčleňujú aj sociolekty. Podľa vymedzenia v Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 413) sociolekt je „forma jestvovania jazyka obmedzená v rámci daného jazykového spoločenstva na nejakú spoločenskú skupinu,“ ktorá je „charakterizovaná špeciálnymi lexikálnymi, zriedkavejšíe aj morfológickými a syntaktickými odchýlkami od normy spisovného jazyka“. Na používanie istého sociolektu má vplyv komunikačná situácia, prostredie, v ktorom prebieha komunikácia a vzťahy medzi účastníkmi komunikácie. Toto všeobecnejšie chápanie pojmu sociolekt sa nazýva *komunikačný register*, čo je „situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí“ (Slančová, 1999). Jednotlivé registre môže jednotlivec ovládať aktívne alebo pasívne, čo závisí od jeho jazykovej skúsenosti. Pojmy sociolekt i komunikačný register chápeme ako útvary, v ktorých sa okrem dominantnej lexikálnej roviny prejavujú i ostatné jazykové oblasti: zvuková (napr. typická intonácia), morfológická (napr. deformácie slovných tvarov, integrácia prevzatých slov do deklin-

⁸ Medzi najznámejšie patria: konopa siata, z ktorej sa vyrába marihuana a hašiš; mak siaty, ktorého makovice sa využívajú na výrobu ópia, morfia, heroínu a kodeínu; kokainovník obyčajný, z ktorého listov sa vyrába kokain; kyjanička purpurová (sneť na obilninách) tvorí základ LSD a muškátový oriešok je jednou zo zložiek extázy.

načného a konjugačného systému slovenčiny), syntaktická (napr. využívanie eliptických tvarov), štylistická (využívanie istého komunikačného registra, napr. v publicistike).

Za základnú lexikálnu jednotku sociolektu sa považuje sociolektické slovo – sociolektizmus. Sociolektické slová z hľadiska zámeru utajovať členíme na dve skupiny. Prvú tvoria slangizmy a profesionalizmy a druhú argotizmy. Hranicou medzi nimi je tradične interpretované utajovanie (porov. Odaloš, 1997).

Slangizmy a profesionalizmy neutajujú informácie zámerne, ich prípadná nezrozumiteľnosť vyplýva z neznalosti komunikačného prostredia, v ktorom sa používajú. Slangizmy a profesionalizmy chápeme ako varianty lexikálnych jednotiek, ktoré sa používajú v komunikácii pri realizácii odbornej alebo inej činnosti vykonávanej na profesijnej či záujmovej úrovni v príslušnej sfére (Kudrjavcevo­vá – Odaloš, 1991; Odaloš, 1997).

Argotizmy, ktoré tvoria druhú skupinu sociolektizmov, vznikajú z dôvodu utajovania informácie. Príčinou na takéto utajovanie môže byť snaha zakryť význam informácie pred nezainteresovanými, ale aj obavy z legislatívneho postihu. Dnes je najviac rozšírený tzv. konšpiračný argot – komunikovanie protispoločensky orientovaných skupín (napr. toxikomanov). Konšpiračný argot však nemá len utajovaciu, ale aj komunikačnú funkciu, slúži na dorozumievanie sa medzi príslušníkmi skupiny. Tieto argotizmy sa vyznačujú neustálou inováciou, pretože niektoré z nich sa postupne stávajú známe policajným zločkám, resp. verejnosti.

Cieľom nášho výskumu bolo analyzovať výrazové, najmä lexikálne prostriedky komunikačných registrov vybraných sociálnych skupín. Pri výskume jednotlivých sociolektov sme zvolili dva výskumné prístupy, tak ako ich aplikoval P. O d a l o š (1997), ktoré sme však prispôbili našim výskumným cieľom: a) sémantický, ktorý je založený na sémantickom rozbo­re získaného jazykového materiálu; b) komunikačný, ktorý v sebe zahŕňa aj sémantický pohľad, ale okrem toho výskumník pracuje so súvislými textami a určitý čas sa zdržiava v skupine, ktorej vyjadrovacie prostriedky sú objektom výskumu. V záujme zvýšenia dôveryhodnosti a spoľahlivosti získaného materiálu sme sa v rámci našich možností snažili obidva tieto prístupy kombinovať.

Zhromažďovanie materiálu z prostredia toxikomanov sme začali súhrnom tých sociolektizmov, ktoré nám boli známe. Absolvovali sme interview s primárom psychiatrického oddelenia Nemocnice F. D. Rooswelta v Banskej Bystrici, MUDr. L. Nábělkom, ktorý nás upozornil na parciálne slovníky v časopise Protialkoholický obzor, z ktorých sme čerpali časť jazykového materiálu pri zostavovaní dotazníka. Materiál sme čerpali aj z knihy Jiřího V a c k a (1994), v ktorej závere sa nachádzajú vysvetlivky špecifických termínov. Následne sme absolvovali niekoľko interview s viacerými drogov­o závislými v Banskej Bystrici, Bratislave a Prešove.

Výskum komunikačného registra skupiny abuzérov psychotropných látok sme vzhľadom na časové a kontakto­vé obmedzenia neuskutočnili v rozsahu celej skupiny. Zamerali sme sa na výskum niekoľkých subregistrov, ktoré sme pokladali za najrozší-

renejšie (okrem skupín užívajúcich spoločensky tolerované narkotiká: závislí od alkoholu, nikotínu a kofeínu).

Keďže sme v tejto kultúre predpokladali vysoký výskyt argotizmov, ktoré sa neustále menia, vyhli sme sa liečebným skupinám toxikomanov a vyliečeným jednotlivcom, pretože nástup na liečenie, resp. abstinencia často znamená izoláciu od pôvodnej skupiny. V prostredí drogovy závislých sme sa snažili pracovať so skupinami aktívnych užívateľov narkotík. Sociolektizmy sme získali nekontrolovaným a kontrolovaným pozorovaním. Pri nekontrolovanom pozorovaní, keď výskumník nezasahuje do priebehu komunikácie, sme si zapisovali získaný jazykový materiál do poznámkového bloku. Túto metódu sme si zvolili v záujme získať hodnoverný materiál, ktorý by nepozostával len z konkrétneho počtu slov, ale by zachytával aj slovné a frazeologické spojenia. Usilovali sme sa vnímať i sémantické vzťahy medzi používanými sociolektizmami a odhaliť synonymiu, polysémiu i prípadnú homonymiu slov. Celkovo sme materiál zhromažďovali od marca 2000 do marca 2001.

Na základe získaných údajov sme zostavili dotazník I, ktorý sme rozdelili na päť častí. Časť A je zameraná na získanie demografických údajov (pohlavie, vek, miesto bydliska a región, vzdelanosť a sociálna úroveň). Časť B mala zachytiť aktívnu a pasívnu znalosť registra tejto skupiny, preukázať predpokladanú polysémiu. Časť C je zameraná na zistenie používania sociolektizmov vo formách komunikácie a ich pravopisných podôb. V časti D mali respondenti označovať používanie slov v komunikácii z hľadiska jej oficiálnosti, polooficiálnosti a neoficiálnosti. Posledná časť E je zameraná na prípadné rozšírenie získaného materiálu. Zostavený dotazník sme dali vyplniť 21 respondentom, po 7 z každého regiónu (západ, stred a východ Slovenska).

Prvé ojedinelé kontakty so skupinou skejtbordistov, ktoré však ešte neboli spojené s výskumom, sme začali nadväzovať v r. 1994. Aktívne zdržiavanie sa v skupine s cieľom získať jazykový materiál sme so stupňujúcou sa intenzitou začali realizovať od mája 2000 do marca 2001. V rámci pilotného výskumu sme sa snažili získať čo najväčší počet slov a slovných spojení z rôznej literatúry.⁹ Následne sme absolvovali niekoľko interview so skejtbordistami z Banskej Bystrice a Lučenca, zameraných na overenie nadobudnutých pojmov a získanie nových. Tak, ako v predchádzajúcej skupine toxikomanov, aj tu sme uplatnili kontrolované a nekontrolované pozorovanie tým istým spôsobom. Okrem zisťovania používaných sociolektických slov sme sa snažili zistiť jestvujúce a v komunikácii používané slovné a frazeologické spojenia. Pokúšali sme sa tiež zistiť stupeň integrácie prebratých slov do deklinačného systému slovenčiny, synonymiu i prípadnú homonymiu. Keď sme získali pomerne rozsiahly jazykový materiál, uskutočnili sme ďalšie interview s viacerými účastníkmi, aby sme ho overili a spresnili si určité nejasnosti, pričom sme rešpektovali pluralitu názorov.

Zhromaždený materiál sme spracovali do dotazníka II, ktorý sme aj v tomto prípade rozčlenili na päť častí. Prvá časť je totožná s dotazníkom I. Časť B mala zachy-

⁹ Van Doren, M. – Pramann, U.: Fascinující skateboarding; časopisy Board.

tit' okrem aktívnej a pasívnej znalosti registra tejto skupiny uplatňovanie sociolektizmov vo formách komunikácie a pravopisnú adaptáciu preberaných slov. Počas výskumu sme v sociolekte zistili prítomnosť niekoľkých slovných spojení prevzatých z angličtiny, ktoré v domácom jazyku pozostávajú z niekoľkých dlhých slabík nasledujúcich bezprostredne za sebou (napr. hard heel flip [ha:d hi:l flip]). Vzhľadom na to, že sme v komunikácii členov skupiny zachytili pri týchto slovných spojeniach tendenciu k skracovaniu, zaradili sme do časti B i otázku týkajúcu sa tejto problematiky. Časť C je zameraná na zistenie miery integrácie prevzatých slov z cudzích jazykov. Časti D a E majú ten istý zámer ako dotazník I. Vyplňaniu dotazníka sa venoval ten istý počet respondentov ako v skupine toxikomanov (21) s totožným podielom regiónov.

Zhromažďovanie jazykového materiálu v skupine skinhedov sme začali v septembri 1999 a ukončili v marci 2001. Na získanie základnej sumy slov a slovných spojení sme využili ilegálne časopisy hnutia,¹⁰ ilegálny výtlačok knihy Maxa Hammera Cesta vpred a niekoľko interview s viacerými príslušníkmi hnutia.

V tejto skupine sme nemohli uplatniť metódu nekontrolovaného pozorovania, a to vzhľadom na neochotu väčšiny členov hnutia spolupracovať, ktorá zrejme vyplývala zo strachu pred legislatívnym postihom. Uplatnili sme však metódu kontrolovaného pozorovania a na základe získaného materiálu z pilotného výskumu sme v spolupráci s niekoľkými členmi zostavili dotazník III, ktorý má podobnú štruktúru ako dotazník I a II. Má štyri časti, z ktorých prvá (A) je zameraná na získanie demografických údajov, druhá (B) na aktívnu a pasívnu znalosť registra, tretia (C) na zistenie používania sociolektizmov vo formách komunikácie a pravopisné používanie slov, štvrtá (D) na prípadné doplnenie nami získaného materiálu.

Na vyplnenie dotazníka sme opäť vybrali 21 respondentov zo západného (7), stredného (7) a východného (7) Slovenska, ale zúčastnili sa len pravicovo orientovaní jednotlivci a tradicionalisti, pretože s ľavicovou časťou hnutia sa nám nepodarilo nadviazať kontakt. Na základe výsledkov dotazníka sme rozšírili zhromaždený jazykový materiál o nové slová z komunikačného registra skupín a ich používanie v komunikácii sme overili formou otázok. Pokiaľ potvrdili používanie príslušnej lexémy v komunikácii minimálne traja príslušníci skupiny, priradili sme ju k získanému materiálu, ktorý sme potom spracovali do frekvenčných a výkladových slovníkov.

Na základe získaného materiálu sme pre každú skupinu zostavili frekvenčné a výkladové slovníky,¹¹ ktoré zachytávajú sociolektizmy v rozsahu približne 460 slov a slovných spojení v skupine toxikomanov, 390 v skupine skejtbordistov a 170 v skupine skinhedov. Vo frekvenčnom slovníku sme sa usilovali zachytiť vzťah medzi poznanými a disponibilnými (t. j. medzi príslušníkmi danej sociálnej skupiny aktívne

¹⁰ Divízia Wiking; Hlas bielych proti komunizmu a kapitalizmu.

¹¹ Vzhľadom na množstvo získaného a spracovaného lexikálneho materiálu pripájame len ukážku frekvenčného a výkladového slovníka, a to zo skupiny toxikomanov.

používanými) lexémami. Slová, ktoré sú súčasťou celkovej slovnej zásoby príslušníkov skupiny, sú vyjadrené v percentách zobrazených tučným písmom a slová, ktoré sú súčasťou aktívnej slovnej zásoby, sú vyjadrené v percentách zobrazených obyčajným písmom. Pri zostavovaní výkladového slovníka sme si vytvorili určitý súbor zásad, pričom sme sa opierali o spôsob spracovania hesiel v Krátkom slovníku slovenského jazyka. Zásady zostavovania výkladových slovníkov sme však prispôbili charakteru spracúvaného lexikálneho materiálu. Z daných zásad spomenieme len niektoré:

1. Stavba hesla

Heslové slovo je napísané tučným typom písma v základnom gramatickom, resp. pomenúvacom tvare. V základnom tvare sa neuvádza vtedy, ak sa v tomto tvare v danej sociálnej skupine nepoužíva a jeho význam je odlišný: napr. lexéma **diáky** je súčasťou sociolektu toxikomanov len v plurálovej podobe, pretože v singulári (*diák*) je lexémou mládežníckeho slangu (diapozitív, diafilm, diaprojektor).

V pravopise slovenských lexém nevychádzame z kodifikovaných podôb, ale z tvarov používaných v komunikácii členov skupiny. Napríklad v slovníku toxikomanov sa uvádza podoba *šlapať*, nie spisovný pendant lexémy *šliapať*, pretože členovia skupiny používajú práve nespisovnú podobu tohto slova. Prevzaté slová v slovníkoch sa z hľadiska pravopisu zachytávajú tromi spôsobmi:

a) Uvádza sa iba zdomácnená podoba **hašíš, skejtbord, skinhed**. Tak je to pri prevzatých slovách, ktoré sú aj kodifikované a ich pôvodná pravopisná podoba už viac-menej nie je živá.

b) Popri zdomácnenej podobe sa obyčajným typom písma uvádza aj pôvodný pravopis: **skejt**, pôv. pís. skate; **spíd**, pôv. pís. speed. Tak je to pri slovách, o ktorých predpokladáme, že ich proces zdomácnovania v rámci komunikačného registra skupín už pokročil a sú súčasťou aktívnej slovnej zásoby členov skupín.

c) Uvádza sa len pôvodná pravopisná podoba: **jetting, toot, sharp**. Býva to pri tých slovách, ktoré sú súčasťou aktívnej slovnej zásoby len v malej miere. Poznámky o pôvode slova sa uvádzajú takmer pri všetkých prevzatých slovách malým typom písma v okrúhlych zátvorkách. Pôvod slova je označený skratkou: **doom** (angl.).

2. Spracovanie slov v heslovej stati

Niektoré typy odvodených slov sa uvádzajú (hniezdujú) v jednej heslovej stati so svojím motivantom. Pri prihniezdovaných slovách sa často vynecháva výklad významu a využíva sa len exemplifikácia: **áčko**; **áčkový**: *á-á droga*.

3. Slovnodruhovú a gramatickú charakteristiku

Všetky slová spracované v slovníkoch majú pri sebe uvedenú slovnodruhovú charakteristiku a pri ohybných slovných druhoch uvádzame i tvaroslovné údaje. Obvykle ide o tvary, na základe ktorých možno slovo zaradiť do deklinačného alebo konjugačného vzoru.

4. Význam lexikálnych jednotiek

Opis významu má často podobu definície, v ktorej sa opisované predmety, javy alebo procesy najprv zaradia do všeobecnej kategórie a potom sa uvádzajú prvky,

ktoré slúžia na diferenciaciu. Táto definícia zvyčajne nemá odborné alebo encyklopedické atribúty, pretože ide len o stručné a jednoduché priblíženie sémantiky sociolektizmov. Výnimku tvoria pojmy súvisiace s istým vedným odborom, napr. medicínou, chémiou: **báza** -y báz ž. **1.** sulfátová kokaínová pasta hnedej farby, získavaná extrakciou kokaínu z rastlinného materiálu, určená na fajčenie alebo používaná na výrobu kreku.

Opis významu sa často dopĺňa exemplifikáciou, pričom jednotlivé príklady zvyčajne zachytávajú časť reálne uskutočnenej komunikácie: **zakvasiť** -í -ia dok. byť v stave blaženosti a ospalosti vyvolanom psychotropnou látkou; **•hodit' zákvas** fraz.: *Nič jej nehovor, už hodila zákvas.* Cieľom uvedenia príkladu je priblížiť a konkretizovať význam sociolektizmu.

V slovníkoch sme sa usilovali uvádzať synonymné i antonymné výrazy, čím sme chceli poukázať na sémantické vzťahy slov v rámci sociolektu. Synonymá používané v sociolekte sa uvádzajú za výkladom, resp. za exemplifikáciou za značkou ». Dominantu synonymického radu sme neurčovali, pretože rozsah spracúvaného materiálu nám neumožnil venovať sa bližšie otázkam synonymie. Synonymné výrazy sú však usporiadané podľa frekvencie používania zachytenej vo frekvenčnom slovníku. Na presnejšie určenie dominanty by zrejme bolo potrebné pracovať s väčším množstvom súvislých textov.

Výklad pomocou antonyma sa v slovníkoch nepoužíva samostatne, prípadné antonymá sú umiestnené za radom synonym za skratkou op. (opozitum): **beksájd flip**, pôv. pís. backside flip -u m. (angl.) »air trik, pri ktorom sa skejtbord otočí po vertikálnej osi o 180° na »beksájd a rotuje 360° po horizontálnej osi b; » bekflip; op. frontsájd flip.

Výklad významu sa uvádza za gramatickou charakteristikou základového heslového alebo hniezdovaného slova. Ak význam prihniezdovaného slova, ktoré je spracované v spoločnej heslovej stati so základovým slovom, vyplýva z daného základového slova, výklad významu sa pri ňom neuvádza.

Lexikálne jednotky uvedené v slovníkoch majú jeden alebo viac významov. Ako polysémantické lexikálne jednotky hodnotíme slová s rovnakou formou v základnom tvare, ale s rozdielnym významom, pričom jednotlivé významy navzájom spolu súvisia. Napríklad slovo *herák* má dva významy: pomenúva psychotropnú látku (heroín), ale aj abuzéra tejto látky. V danom slove pocíťujeme v jeho jednotlivých významoch istú súvislosť (oba významy súvisia s tou istou drogou) i odlišnosť (jeden význam pomenúva látku, druhý osobu). Polysémia lexikálnych jednotiek je v slovníkoch zreteľne vyznačená, jednotlivé významy nasledujúce za sebou v poradí sú označené arabskými číslicami tučným typom písma: **kryštál** -u L -i mn. -y m. **1.** kryštalický pervitín; » ľad **2.** kokaín; » koks, biele, sneh, sniežik, cukor, kokaínka, hrdé biele, kouk, čarli, dust, girl, love me, áčko, star dust, blanš, goldhappy, blow, bernis, cecil, champaner, cholly, corine, toot; **3.** kryštalické LSD; » mikros **4.** farmaceutický heroín.

Pri členení významu lexikálnej jednotky sa na prvom mieste uvádza základný význam slova a až po ňom nasleduje odvodený význam (prípadne viaceré odvodené významy): **herák 1.** -u m. neživ. heroín; » háčko, hnedé, to svinstvo, há, prach, hero, braun, štof, béčko, kôň, šmak, skeg, ejč; **2.** -a mn. -ci živ. kto je závislý od heroínu; » štofer; **heráčka** -y -čiek ž. Za základný význam sa považuje ten, ktorým sa pomenúva daný predmet, jav alebo proces v spisovnom jazyku alebo ten, ktorý je najbežnejší a najpoužívanejší v komunikácii členov skupín a z ktorého sa dajú ostatné významy odvodiť.

5. Frazelológia

Pri výbere frazeologických jednotiek sme vychádzali z výsledkov dotazníkov a pozorovania komunikácie v daných skupinách. Frazelologické jednotky, ktoré sú súčasťou sociolektu, sa označujú znakom • umiestneným pred a skratkou fraz. umiestnenou za frazému: •**chytanie draka** fraz. pas. spôsob užívania heroínu, kokaínu al. pervitínu: droga vysypaná na alobal al. staniole sa zahrieva a výpary sa inhalujú; » užiť cez alobal. Od frazeologických jednotiek sme odlišovali ustálené slovné spojenia, ktoré nemajú obrazný charakter. V slovníkoch sú označené skratkou ust.

Cieľom prostriedkov používaných v rámci jednotlivých komunikačných registrov je uľahčovať komunikáciu medzi jednotlivými členmi. Využívajú sa na komunikáciu najmä v rámci skupiny, pri komunikácii smerom von, to znamená s členom inej kultúrnej skupiny je používanie príslušných sociolektizmov výrazne obmedzené. Zároveň je však používanie sociolektizmov, ktoré sú charakteristické pre istú kultúru, i prvkom vyjadrenia kultúrnej identity jednotlivca s príslušnou kultúrou. Jednotlivé kultúry sa často identifikujú práve cez odlišnosti v narábaní s jazykom, ktorý sa viaže na isté vzorce správania.¹²

Lexikálne prostriedky používané danými skupinami majú prevažne nespisovný charakter a okrem komunikačného využitia sú do istej miery nositeľom príznaku expresívnosti, pretože neraz vyjadrujú citovú zainteresovanosť (napr. deminutívum *kokaínka* má nielen sémantický, ale aj citový rozmer, pretože vyjadruje výraznú intenzitu vzťahu expedienta k denotátu). Lexika v skupine skinhedov má vzhľadom na to, že ide o antagonisticky, najmä rasisticky orientovaných jedincov, neraz negatívne konotácie. Lexikálne jednotky, ako napr. *opica*, *judáš*, *smrad*, majú schopnosť vyvolať u účastníkov komunikácie širšie významové asociácie, než je ich reálny sémantický rozmer.

Komunikačný register skupiny abuzérov psychotropných látok je zastrešujúcim pojmom pre široké spektrum komunikačných subregistrov tejto skupiny. V súčasnosti jestvuje na Slovensku veľké množstvo psychotropných látok a abuzéri ich užívajú buď samostatne (napr. len fajčia konope), alebo v rozmanitých kombináciách. Môžu tak vznikáť rôzne neorganizované skupiny, napr. fajčiari konopí, užívatelia halucino-

¹² Kultúrna identita, ktorá funguje v živote sociálnej skupiny, úzko súvisí i s ďalšími identifikačnými znakmi skupiny ako napr. príslušnosť k istému teritóriu, historické skúsenosti a pod.

génov, heroínu atď. Pre každú skupinu je charakteristické aktívne používanie len časti sociolektizmov z celého sociolektu. Aktívne ovládanie jedného komunikačného sub-registra nevyklučuje a ani nepodmieňuje aktívne alebo pasívne ovládanie ďalších sub-registrov skupiny.

Komunikačný register toxikomanov má expresívny a konšpiračný charakter. Využíva sa na komunikáciu najmä v rámci skupiny, pričom plní, vzhľadom na ilegálne aktivity skupiny, i ochrannú funkciu. Špecifická lexika, používanie eliptických tvarov v komunikácii či využívanie gestikulácie majú nielen komunikačnú intenciu, ale zabezpečujú i nedešifrovateľnosť výpovedí jednotlivcami neovládajúcimi komunikačný register skupiny.

Komunikačný register skupiny skejtbordistov má taktiež expresívny charakter a jeho cieľom je uľahčiť komunikáciu medzi členmi skupiny. Špecifický charakter spoločných aktivít a využívanie najmä prevzatých lexikálnych prostriedkov zvyčajne spôsobuje nekomunikatívnosť rečového registra mimo skupiny. Existenciu a používanie viacerých subregistrov v skupine predpokladáme v súvislosti s jestvovaním viacerých disciplín.¹³ Používanie komunikačného registra sa prejavuje takmer vždy len v komunikácii medzi skejtbordistami navzájom a viaže sa na spoločnú športovú činnosť.

Vzhľadom na to, že sme nemali možnosť pozorovať skupinu skinhedov pri vzájomnej komunikácii, nemôžeme bližšie charakterizovať ich komunikačný register. Hypoteticky sa však dá predpokladať expresívno-antagonistický charakter registra, ktorý slúži na komunikáciu medzi členmi hnutia navzájom, medzi členmi hnutia a prenasledovanými jednotlivcami i medzi členmi hnutia a policajnými zložkami.

Komunikácia v jednotlivých skupinách má dialogický charakter a na prenos informácií medzi komunikantmi využíva okrem lingvistických i paralingvistické a extralingvistické výrazové prostriedky. Forma komunikácie býva v skupine narkomanov obvykle ústna, ale v ostatných skupinách sme zaznamenali realizáciu i písomnej formy komunikácie. Rozsah a spôsob využitia sociolektizmov v komunikačných situáciách ovplyvňuje prostredie, v ktorom sa komunikácia realizuje, účastníci komunikácie, ale aj registrová jazyková kompetencia, t. j. do akej miery ovláda expedient príslušný komunikačný register.

* * *

Ukážky z frekvenčného a výkladového slovníka lexikálnych jednotiek z prostredia toxikomanov:

100 %

¹³ Skejtbording sa tradične člení na štyri základné subdisciplíny: *freestyle* (voľný štýl jazdy s ľubovoľnými figúrami a trikmi), *streetstyle* (pouličný štýl jazdy), *U-rampa* (jazda na špecifickom zariadení v tvare písmena U, kde sa na oboch hranách vykonávajú triky), *minirampa* (zmenšená U-rampa).

100 %: *haš, nahúlený, zhúlený, byť mimo, haluz, trip*; 95 %: *gandža, bongo, zahúliť, sfajčiť sa, vymletý, haluška*; 90 %: *tráva, byť na tripe, mať stavy, džoint*; 86 %: *natripovaný, spečený, flešbek, húlič, feťák*; 81 %: *spíd, dať si, vymlieť sa, díler*; 76 %: *naspídovaný, sjetý*; 71 %: *koks, našlapaný*; 67 %: *krek, herák, zlý trip*; 62 %: *maryška, šlahnúť si, narkáč*; 57 %:

háčko, vyfetovaný; 43 %: *téhacéčko*; 38 %: *maryša, pustiť žilu*.

95%

100 %: *dať si práska*; 95% *perník, péčko, piko, šlapať, šit, papier*.

K

ká dva ust. neskl. s. druh marihuany; » kádvojka

kádvojka -y ž. druh marihuany; » ká dva

kakao -aa D a L -au s. nekvalitný heroín; » blato, omietka

kalifornia -ie ž. druh marihuany; » kalifornia indika

kalifornia indika, pôv. pís. california indica ž. neskl. ust. (angl.) druh marihuany;
» kalifornia

kameň -a m. veľmi kvalitný heroín

kaprovať -uje -ujú nedok. byť v stave blaženosti a ospalosti vyvolanom heroínom; » flipovať, parkovať, kvasiť, hodiť zákvas

klacek -u A -0/-cka m. (čes.) marihuanová cigareta; » džoint, ciga, džon, džony, frenk, larva, brko, mikrofón, pálka

klepať -e -ú nedok. užívať psychofarmaká

klepky -iek ž. pomn. psychofarmaká

• **klobúčik slobody** fraz. pas. holohlavec končistý, huba obsahujúca alkaloidy psylocibín a psylocín, spôsobujúce halucinácie; » lysohlávka

kľúč -a m. pas. druh LSD

kocúr G a A -a D a L -ovi m. druh LSD

kočírovať -uje -ujú nedok. mať pod kontrolou užívanie narkotík: *ja to kočírujem*

kokaín -u m. **1.** alkaloid obsiahnutý v listoch koky **2.** hydrochlorid kokaínu rafinovaný z pasty určený na šnupanie, narkotikum so stimulačnými účinkami; » koks, biele, sneh, sniežik, kryštál, cukor, kokaínka, hrdé biele, kouk, čárli, dust, girl, love me, áčko, star dust, blanš, goldhappy, blow, bernis, cecil, champaner, cholly, corine, toot

kokaínka -y -iek/-ok ž. kokaín (význ. 2); » koks, biele, sneh, sniežik, kryštál, cukor, hrdé biele, kouk, čárli, dust, girl, love me, áčko, star dust, blanš, goldhappy, blow, bernis, cecil, champaner, cholly, corine, toot

kokam, pôv. pís. cocam -u m. (angl.) krek

Bibliografia

Board, 5, 1999, 9, 10, 12; 6, 2000, 5, 7 – 11.

- Divizia Viking, 1993, 3.
- Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík et al. Bratislava, Obzor 1993. 513 s.
- Essential English Dictionary. Ed. E. Higgleton. Edinburgh, Chambers Harrap Publishers Ltd. 1998.
- GÁLISOVÁ, A.: Sociolekty vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr [Diplomová práca]. Prešov 2001. 141 s.
- Hlas bielych proti komunizmu a kapitalizmu. 3, 2000, 11.
- HOCHTEL, B.: Slovník slovenského slangu. Bratislava, Hevi 1993. 185 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava, Veda 1997, s. 13 – 35.
- KUDRJAVCEVOVÁ, E. – ODALOŠ, P.: Sociolekty v ruštine a slovenčine. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. O problémoch globálnosti a dimenzií výchovno-vzdelávacieho procesu vo vyučovaní ruského jazyka a literatúry. Red. M. Varchola. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 65 – 70.
- LIETAVA, J.: Drogy v dejinách ľudstva. Unipress International 1997. 288 s.
- MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RÄSÄNEN, R.: Kultúra a multikultúrna výchova. Bratislava, Iris 1999. 347 s.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. 1. vyd. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.
- MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.
- ODALOŠ, P.: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta 1997. 92 s.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967. 583 s.
- RÄTSCHE, Ch.: Konopí, léčebný prostředek v dějinách lidstva. Brno, Datel 1992. 160 s.
- SANDANY, A. – SCHULTZ, J. – PAVLÍKOVÁ, I.: Nemecko-slovenský slovník. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 689 s.
- SLANČOVÁ, D.: Charakteristika lexiky v reči učiteliek materskej školy. In: Sociolinguistica Slovaca. I. Sociolinguistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 101 – 115.
- SLANČOVÁ, D.: Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta a Fakulta humanitných vied 1999, s. 93 – 100.
- SÚKENNÍK, L.: Nomina et synonyma psychoaktívnych látok. Protialkoholický obzor, 32, 1997, č. 4, s. 237 – 241.
- TYLER, A.: Drogy v ulicích. Praha, IŽ 2000. 436 s.
- VACEK, J.: Žit', hoci aj na kolenách. Žilina, Knižné centrum 1994. 140 s.
- VAJDIČKOVÁ, K. – KOLBIÁŠ, E.: Slovník súčasnej generácie drogovovo závislých. Protialkoholický obzor, 29, 1994, č. 3, s. 127 – 129.
- VAN DOREN, M. – PRAMANN, U.: Fascinující skateboarding. Příručka pro teorii a praxi. Praha, Nakladatelství Svoboda 1994. 213 s.

DISKUSIE

**TRANSFONEMIZÁCIA V KONTAKTOVOM VZŤAHU
ANGLIČTINA – SLOVENČINA**

MARTIN OLOŠTIAK

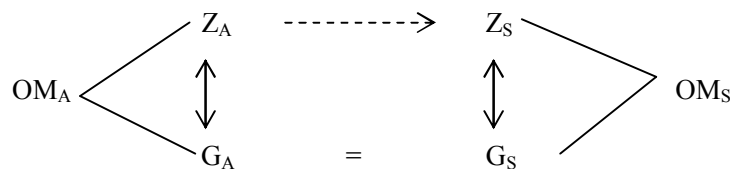
OLOŠTIAK, M.: Transphonemization and the Language Contact of English and Slovak. Jazykovedný časopis, 53, 2002, No. 2, pp. 111 – 126. (Bratislava)

The paper is concerned with the substitution on the phonological level of the English – Slovak language contact (English being the source and Slovak being the target language). Two main objectives of this article are to provide a precise concept of *transphonemization* (originated by R. Filipović), and to prove that transphonemization is a complex phenomenon. The exemplification is given on the basis of anthroponymy as a special part of lexicon.

V príspevku sa zameriame na konkretizáciu niektorých aspektov transfonemizácie v kontaktovom vzťahu angličtiny a slovenčiny, a to predovšetkým s využitím príkladov z propriálnej (antroponymickej) lexiky.

1.1 Pri skúmaní anglických antroponým (ďalej AA) v slovenčine sa ukázalo, že k najväčšej variantnosti dochádza práve vo zvukovej rovine. Zvukové systémy oboch kontaktovej jazykov sa totiž vyznačujú takou mierou asymetrie, ktorá sa v realizácii anglofónnych prvkov v slovenčine pociťuje najpríznačkovejšie. Okrem toho zvuková rovina ako najelementárnejší čiastkový podsystem jazyka zásadným spôsobom ovplyvňuje všetky javy z ostatných jazykových rovín (predovšetkým deklináciu). Aj preto sa názory jazykovedcov i laikov na jednotlivé výslovnostné podoby cudzích mien rôznia (pozri napr. Výslovnost spisovné češtiny 2, ďalej VSC 2, 1978; Stich, 1982; Švestková, 1982; Honzáková – Honzák – Romportl, 1996).

1.2 Základnú schému interlingválneho transferu možno znázorniť takto (Kučera – Zeman, 1998, s. 5):

Východiskovým bodom je vždy cudzie slovo, v našom prípade anglické osobné meno (OM) so svojou grafickou (G) a zvukovou (Z) podobou, začlenené do systému východiskového jazyka, angličtiny. Na opačnej strane stojí OM, na rôznych stupňoch prispôsobené štruktúre preberajúceho jazyka, ktorým je slovenčina. Základným vzťahom je $G_A \leftrightarrow Z_A$, pretože z hľadiska ortografie a ortoepie určuje vo väčšine prípadov všetky ostatné vzťahy medzijazykového transferu. Napríklad ak má v angličtine meno pravopisnú podobu *Grey* a zvukovú realizáciu [greɪ], v slovenčine bude pri antroponymách v nominatíve rovnaká forma *Grey* so zvukovým stvárnením [grej]. Vzťahy $G_A \leftrightarrow Z_A$ a $G_S \leftrightarrow Z_S$ podliehajú v rámci angličtiny a slovenčiny rozdielnym zákonitostiam, preto vzájomný vzťah týchto dvojíc nie je priamy a v schéme je vyznačený prerušovanou čiarou (porov. ďalej).

1.2.1 V rámci interlingválneho vzťahu angličtina – slovenčina môžeme vymedziť tri druhy výslovnosti (Kučera – Zeman, 1998, s. 12):

(1) *Anglická výslovnosť* (vzťah $G_A \leftrightarrow Z_A$) disponuje vlastným fonematickým inventárom a riadi sa vlastnými foneticko-fonologickými pravidlami: napr. *Thackeray* [θækəri], *Peter* [pi:tə]. V slovenskom kontexte sa môže použiť vo forme citátovej výslovnosti,¹ inak sa z hľadiska bežného počúvajúceho pokladá za „teatrálne a snobské predvádzanie sa účinkujúceho poznaním príslušného jazyka“ (Kačala, 1998, s. 209).

(2) V *poslovenčenej výslovnosti* (vzťah $Z_A \rightarrow Z_S$) sú anglické hlásky nahradzované slovenskými „ekvivalentmi“ (porov. ďalej): napr. *Peter* [pítr].

(3) *Slovenská výslovnosť*, t. j. výslovnosť podľa vzťahu $G_S \leftrightarrow Z_S$, napr. *Peter* [peter].

1.3 Kontaktný vzťah $L_A \rightarrow L_S$ vo zvukovom komponente treba posudzovať cez prizmu spolupôsobenia týchto dvoch relevantných faktorov: 1. realizácia vzťahu graféma(-y) – fonéma(-y); 2. miera podobnosti a odlišnosti oboch zvukových systémov.

1.3.1 O realizácii vzťahu medzi ústnou a písanou podobou angličtiny jestvuje bohatá literatúra. Značný nesúlad medzi ortografiou a ortoepiou je v angličtine spôsobený historickými okolnosťami. Zatiaľ čo pravopis sa od čias kníhtlačiaru Wiliama Caxtona (koniec 15. storočia) viac-menej nemení, výslovnosť za posledných sedem storočí prešla viacerými výraznými zmenami, a to najmä v samohláskovom podsysteme (Crystal, 1995, s. 56 – 57, o príčinách nepravidelností porov. s. 274 – 275; Wijk, 1966, s. 8). Hoci mnohí anglisti v podstate dokázali, že vzťah pravopis – výslovnosť sa v angličtine opiera o symetrické modely (napr. Wijk, ibid.), anglické lexémy z pohľadu jazykového vedomia nositeľov slovenčiny predstavujú veľký, často neriešiteľný problém. Na ilustráciu „širokospektrálneho“ vzťahu graféma – fonéma v angličtine uvádzame aspoň dva príklady:

¹ O citátovej výslovnosti v lexikálnych citátoch porov. napr. VŠČ 2 (1978, s. 30 – 31).

1. Vokál [ɔ:]² môže mať tieto grafické pendanty (pravda, frekvenčne a distribučne nerovnako zaťažené), ktoré uvádzame v abecednom poradí: **a** (*wrath, Magdalen*), **acha** (*Strachan*), **aor** (*extraordinary*), **as** (*Arkansas*), **au** (*cause, Paul*), **ough** (*Wough*), **aw** (*law, Lawson*), **awe** (*awe*), **ea** (*Sean*), **eor** (*George*), **oa** (*broad*), **oor** (*door*), **oore** (*Moore*), **or** (*fortune, Gordon*), **ore** (*more, Fenimore*), **ough** (*thought*), **our** (*four*).

2. Konsonant [k] má tieto pravopisné náprotivky: **c** (*cake, Cable*), **cc** (*accord*), **ch** (*echo, Christie*), **ck** (*rock, Mick*), **cq** (*acquire* [ə'kwaiə]), **gh** (*Ougham*), **k** (*book, Kingstown*), **ke** (*pike*), **kh** (*khaki*), **kk** (*chukker, Dekker*), **lk** (*chalk*), **qu** (*queen* [kwɪ:n], *Quincy* [kwɪnsi]), **que** (*conquer, Cinque*), **sc** (*viscount*), **x** (*extra* [ekstrə], *Dexter* [dekstə]), **xh** (*Xhosa*). (Príklady sú z kníh Greven, 1972; VŠČ 2, 1978; Skaličková, 1982.)

Z hľadiska dichotómie graféma – fonéma možno všeobecne konštatovať, že na rozdiel od slovenčiny,³ grafematicko-fonematický a fonematicko-grfematický vzťah je v angličtine neporovnateľne zložitejší.

1.3.1.1 Propriálna lexika „vyrastá“ z apelatívnej lexiky (Blanár, 1996), preto aj každá seriózna analýza proprií musí vychádzať z analýzy apelatív; pravdaže, majú na zreteli objektívne danú skutočnosť, že propriá tvoria v lexikálnej zásobe jej *osobitú* časť. Tieto fakty sa v práci snažíme rešpektovať, a aj preto ďalšia analýza zvukovej adaptácie AA vychádza zo zvukových (a ortografických) zákonitostí, ktoré sa uplatňujú pri apelatívach. Avšak z toho ďalej vyplýva, že pri anglofónnych propriách treba zohľadniť ďalšiu dôležitú skutočnosť – onomastický status vlastného mena (Blanár, 1976; 1996), ktorý sa prejavuje aj v špecifickom vyznení vzťahu medzi ortografiou a ortoepiou. Môže ísť o tieto osobité prípady (porov. Kučera – Zeman, 1998, s. 8, 11):

- (a) homografia na rovine apelatívum – proprium: *home* [həʊm] – *Home* [hju:m];

² Za štandardnú výslovnostnú podobu angličtiny sa považuje juhoanglický variant, tzv. Received Pronunciation. Popri nej sa začína presadzovať aj americká angličtina, a to úmerne s rastúcim vplyvom USA vo svete. Možno však vysloviť hypotézu, ktorú bude treba overiť na rozsiahlejšom materiáli, že slovenčina, jej používatelia si v plnej miere neuvedomujú rozdiel medzi britskou a americkou angličtinou, napr. vo výslovnosti rodného mena *John* brit. [dʒɒn] – amer. [dʒɑ:n]. (O základných rozdieloch medzi oboma typmi porov. napr. Štekauer, 1993, s. 21 – 24; Crystal, 1995, s. 306 – 311.) Nositelia slovenčiny neuvedomene dávajú prednosť britskej výslovnosti, ktorá v tomto prípade viac korešponduje s ortografiou. Pravda, takéto „uprednostňovanie“ môže byť v mnohých prípadoch determinované osobnou skúsenosťou jednotlivca s tou-ktorou variétou angličtiny. Tento fakt sa snažíme rešpektovať aj v pripravovanej výslovnostnej príručke, kde uvádzame poslovenčenú podobu podľa britského variantu aj pri menách Američanov, a to tam, kde sa takáto výslovnosť ustálila: napr. *John Travolta* [džon travolta] a nie [džán travolta].

³ „... v spisovnej slovenčine je zásadná súhra medzi fonickým zložením morfém ... a adekvátnym grafematickým zachytením (asi 87 %)“ (Sabol, 1989, s. 225).

- (b) homografia u jednotlivých nositeľov mena, ktorá môže mať svoj pôvod v rodových zvyklostiach: *Raleigh* – [ra:li], [rɔ:li] (*sir Walter Raleigh*), [ræli] (značka bicyklov podľa antroponyma); *Ralph* – [rælf], [reɪf], [ra:f], [ra:lf];
- (c) homografia na rovine rodné meno – priezvisko: *Gill* [dʒɪl] – [gɪl];
- (d) homografia na rovine toponymum – antroponymum: *Beaconsfield* [bekənzfi:ld] – *Beaconsfield* [bi:kənzfi:ld];
- (e) homografia na rovine regionálne viazaných variantov angličtiny: *Seymour* [si:mɔ:]_{BRIT} – [seɪmɔ:]_{ŠKÓT};
- (f) interlingválna homografia: *Bernstein* [bɜ:nstain]_{BRIT}, [bɜ:nsti:n]_{AMER}, [bernštajn]_{NEM}, [bernstén]_{FRA};
- (g) homofónia u jednotlivých nositeľov mien: [pi:l] – *Peel*, *Peill*, *Peile*.

Otázne však zostáva, do akej miery si túto homografiu a homofóniu uvedomujú nositelia slovenčiny.

1.3.2 Komparatívno-konfrontačným výskumom slovenského a anglického foneticko-fonologického systému sa komplexnejšie zaoberal J. Lenhardt (1977; 1981 a i.), v češtine najmä A. Skaličková (1982). Výslovnostná adaptácia je podmienená mierou asymetrie skúmaných zvukových systémov, pričom je vhodné diferencovane posudzovať vokalicke a konsonantické subsystemy kontaktoých jazykov (vzhľadom na ich odlišné funkčné zaťaženie). Vokalicke subsystemy L_A a L_S sú asymetrickejšie než konsonantické, a to kvantitatívne aj kvalitatívne. (Navyše, v angličtine majú vokalicke fonémy väčší grafematický rozptyl ako konsonanty.) Slovenčina má 15 vokalickeých foném (z toho 6, resp. 5 [vo výslovnostnej norme bez širokého a] krátkych, 5 dlhých a 4 diftongy); angličtina má 20 vokálov (z toho 7 krátkych, 5 dlhých a 8 dvojhlások).⁴ Kvantitatívny pomer konsonantov $L_A :: L_S$ je 24 :: 27. Pre názornosť uvádzame štyri konfrontačné tabuľky anglických a slovenských foném (samohlásky: Lenhardt, 1977, s. 290; spoluhlásky: Lenhardt, 1981, s. 9):

Tabuľka 1 (breviorové, resp. krátke vokály príslušných timbrových zón)

anglické	ɪ	e	ʌ	ɒ	ʊ	æ	ə	-
slovenské	í	e	a	o	u	-	-	ä

Tabuľka 2 (longiorové [o pojmooh brevior/longior pozri ďalej], resp. dlhé vokály)

anglické	i:	ɑ:	ɔ:	u:	ɜ:	-
slovenské	í	á	ó	ú	-	é

⁴ K diskusii o staturu dlhých vokálov a diftongov v angličtine porov. A. Skaličková (1982).

Tabuľka 3 (diftongy)

anglické	eɪ	aɪ	ɔɪ	əʊ	aʊ	ɪʊ	eə	ʊə	-	-	-	-
slovenské	-	-	-	-	-	-	-	-	ie	ia	iu	uo

Tabuľka 4 (konsonanty)⁵

spôsob artikulácie	jazyk	miesto artikulácie										
		BL	LD	D	PrA	A	PtA	AP	P	V	G	
okluzívny záverový	A	p b				t d					k g	
	S	p b			t d			tʃ dʒ			k g	
semiokluzívny polozáverový	A							tʃ dʒ				
	S				c dz		č dž					
frikatívny trený	A		f v	θ ð		s z		ʃ ʒ			h -	
	S		f v		s z		š ž		- j	ch -	- h	
nazálny nosový	A	- m				- n					- ŋ	
	S	- m			- n			- ŋ				
laterálny bokový	A					- l						
	S				- l			- l'				
vibrantný kmitavý	A											
	S				- r							
semivokálny polosamohlásky	A	- w					- r		- j			
	S											

V citovaných dielach sa J. Lenhardt a A. Skaličková zaoberajú aj kvalitatívnymi odlišnosťami skúmaných zvukových (sub)systémov (artikulačno-akustickými osobitosťami, distribúciou, fonologickým statusom príslušných foném a i.). Z hľadiska našej práce nie je potrebný minuciózny kontrastívny rozbor, ďalej si všimame len niektoré teoretické otázky a výberovo rozoberáme problematickejšie miesta.

1.3.2.1 Vo zvukovej rovine je dôležitá skutočnosť, že pri adaptácii prebieha proces transfonemizácie (termín P. Filipoviča) čiže transformácie zvukových elementov (hlások, foném) z východiskového do preberajúceho jazyka. R. Filipovič (1986, s. 336 – 337) rozlišuje tri druhy transfonemizácie na základe podobných a odlišných črt foném L₁ a L₂.

(1) *Úplná transfonemizácia* (complete transphonemization) zahŕňa transfer tých foném, ktoré sú v oboch kontaktoch jazykoch úplne alebo čiastočne totožné. Z hľadiska kontaktového vzťahu L_A → L_S sa úplná transfonemizácia realizuje v týchto prípadoch:⁶ [b] → [b]: *bookmaker, Brown*; [g] → [g]: *gangster, Galswor-*

⁵ Použité skratky: A – angličtina, S – slovenčina, BL – bilabiálny, LD – labiodentálny, D – dentálny, PrA – prealveolárny, A – alveolárny, PtA – postalveolárny, AP – alveopalatálny, P – palatálny, V – velárny, G – guturálny. Na prvom mieste sa vždy uvádza v slovenčine neznalý, resp. v angličtine napätý pendant. K tabuľke konsonantov porov. aj Roach, 1991, s. 62; Skaličková, 1982, s. 107; Sabol, 1989, s. 70).

⁶ Spoluhláskové rozdelenie podľa druhu transfonemizácie v podstate kopíruje Lenhardtovo členenie podľa stupňa adaptability anglických konsonantov v slovenskom fonologickom systéme (porov. Lenhardt, 1981, s. 32 – 33).

thy; [f] → [f]: *fíčer, Frost*; [v] → [v]: *Stephen*; [s] → [s]: *Stone*; [z] → [z]: *zips, Zappa*; [ʃ] → [š]: *šortky, Shaw*; [ʒ] → [ž]: Ø; [tʃ] → [č]: *skeč, Chuck*; [dʒ] → [dž]: *džez, Jeremy*; [j] → [j]: *jachting, Yeats*; [m] → [m]: *miss, Thomas*.

(2) Čiastočná transfonemizácia (partial transphonemization) obsahuje prípady, keď sa fonémy líšia jednak v stupni otvorenosti (vokály), jednak miestom artikulácie a aspirácie (konsonanty). Pri vokáloch prebieha čiastočná transfonemizácia takto: [ɪ] → [i]: *bridž, Elizabeth [elizabet]*; [e] → [e]: *sveter, Henry*; [ʌ] → [a]: *dabing, Young [jang]*; [ɒ] → [o]: *hokej, Thomas*; [ʊ] → [u]: *futbal, Bush [buš]*; [i:] → [í]: *mítting, Leacock [líkok]*; [u:] → [ú]: *skúter, Cooper [kúper]*; [aɪ] → [aj]: *Styron [stajron]*; [eɪ] → [ej]: *stíplčejs, David [dejvid]*; [ɔɪ] → [oj]: *brojler, Roy [roj]*; [aʊ] → [au]: *klaun, Southey [saudi]*.

Pri konsonantoch prebieha čiastočná transfonemizácia takto (porov. aj tabuľku 4): [t] → [t]: *tím, Tennyson*; [d] → [d]: *derby, Dempsey [dempsi]*; [n] → [n]: *nylon, Nixon*; [l] → [l]: *lord, Layton*; [p] → [p]: *piknik, Perkins*; [k] → [k]: *copyright [kopirajt], Kipling*; [r] → [r]: *revolver, Reed*; neznelé [h] → znelé [h]: *hemendex, Hamlet*; [w] → [v]: *wigwam, Wyatt [vajet]*; [ŋ] → [n]: *gangster, Sinclair*.

(3) Voľná transfonemizácia (free transphonemization) sa aktivuje vtedy, keď sa hlásky L_A, ktorými slovenčina nedisponuje (schematicky [x]_A → [Ø]_S, kde x je fonéma; sú to hlásky [θ, ð, æ, ə, ɜ:, əʊ, eə, uə]), ktoré transfonemujú za asistencie ortografie alebo mimojazykových faktorov. Takéto „nulové“ miesta predstavujú v preberajúcom jazyku fonematické lakúny čiže (teoreticky aj prakticky) miesta, neuralgické body, ktoré pri komunikácii spôsobujú najviac problémov.

Úplná a čiastočná transfonemizácia fungujú na princípe relatívneho fonematického paralelizmu. To znamená, že v poslovenčenej výslovnosti sa anglické fonémy nahrádzajú najbližšie stojacimi slovenskými fonémami. V týchto prípadoch ide zvyčajne o symetrický model, v ktorom jednej fonéme východiskového jazyka zodpovedá jedna fonéma preberajúceho jazyka (korešpondencia 1 : 1).

Pri voľnej transfonemizácii je situácia zložitejšia, pretože L₂ nedisponuje ani „najbližšie stojacimi“ substitučnými ekvivalentmi. V týchto prípadoch teda transfonemizácia pracuje na kvalitatívne odlišných princípoch a substitučná variabilita sa zákonite zvyšuje (porov. ďalej). Na rozdiel od R. Filipoviča sa však nazdávame, že absencia artikuláčnych ekvivalentov nie je *conditio sine qua non* voľnej transfonemizácie. Jestvujú totiž prípady, keď možno nájsť artikuláčné (a funkčné) ekvivalenty, a predsa k voľnej transfonemizácii dochádza: *hockey* [hɒki] → *hokej* namiesto **hoki*, *crawl* [krɔ:l] → *kraul* namiesto **król*. V definícii voľnej transfonemizácie by sme preto zdôraznili vplyv iných rovín jazyka (morfologická rovina v prípade *hokej*), vplyv ortografie (*kraul*), resp. vplyv mimojazykových faktorov.

Všetky zvukové elementy uvádzame v hranatých zátvorkách [], takže úroveň fóny a fonémy nerozlišujeme rôznymi typmi zátvoriek ako napríklad J. Sabol.

Z uvedených poznámok vyplýva, že hranice medzi jednotlivými druhmi transfonemizácie nie sú presne vymedzené, pretože najmä pri samohláskach sa môže realizovať aj čiastočná, aj voľná transfonemizácia: napr. angl. hláska [ɒ] sa voľne transfonemizuje v prípade *yachting* [jɒtɪŋ] → *jachting*, avšak pri antropolexéme *Rockefeller* [rɒkəfelə] → [rokefeler] sa táto hláska transfonemizuje čiastočne. Adaptačno-integračná prax aj takýmto spôsobom potvrdzuje neustálu prítomnosť transfonemizačnej (a všeobecne transformačnej) dynamiky.

So zaujímavým javom sa stretávame pri transfere diftongov [eɪ, aɪ, ɔɪ; aʊ, əʊ, ɪə, eə, uə] a vokálov [ɑ:, ɔ:]. Monosylabické diftongy sa do slovenčiny transfonemizujú dvoma fonémami takto (variantný transfer nechávame bokom): [eɪ] → [ej]: *stíplčejs*, *Grey* [greɪ]; [aɪ] → [aj]: *copyright*, *Dryden* [draɪden]; [ɔɪ] → [oj]: *bojler*, *Voight* [voɪt], [ɪə] → [ír]: *klíring*, *Shakespeare*; [eə] → [ér]: *fér/fair*, *Alstair* [alstér]; [ʊə] → [úr]: *Moore* [múr]. Longiorové hlásky [ɑ:], [ɔ:]⁷ možno transfonemizovať dvoma slovenskými hláskami podľa grafiky: *Palmerston* [pa:məstən] → [palmerston], *Parker* [pa:kə] → [párker, parker]; *folklore* [fəʊklɔ:] → *folklór*, *George* [dʒɔ:dʒ] → [džordž, dzórdž]. V obidvoch prípadoch možno pozorovať tzv. extenzívnu (uskutočňovanú do šírky) transfonemizáciu – korešpondencia 1 : 2 (jedna anglická fonéma : dve slovenské fonémy).

Z predchádzajúcich poznámok vyplýva, že Filipovičov ternárny model typov transfonemizácie možno doplniť takto:

(1) *kvalitatívne* typy transfonemizácie:

(a) *úplná*; (b) *čiastočná*; (c) *voľná*;

(2) *kvantitatívne* typy transfonemizácie:

(a) *paralelná* (korešpondencia foném 1 : 1); (b) *extenzívna* (1 : 2; prípadne iný pomer); (c) *intenzívna* (2 : 1; prípadne iný pomer; posledný typ sme vo vzťahu $L_A \rightarrow L_S$ nezaznamenali).

1.3.2.1.1 Ako konštatuje R. Filipovič (op. cit., s. 336), transfonemizácia je substitúcia na fonologickej rovine. Jednotlivé fonémy sa však v reči realizujú prostredníctvom fón: hlások, segmentov rečového signálu (Sabol, 1989; tam aj rozbor vzťahov fóna – fonéma – morfofonéma z hľadiska diferencovaných „hladín“ vzťahu jednotlivého a všeobecného). Všeobecne platí, že jednotlivín je (v jazyku) viac než abstraktnejších jednotiek. V tejto súvislosti si možno položiť otázku: je transfonemizácia naozaj jediným transformačným procesom, ktorý prebieha vo zvukovej rovine? Zdá sa totiž, že R. Filipovič počíta len s transfonemizáciou, pričom nie je úplne jasné, čo všetko sa do tohto pojmu „zmestí“.⁸ Podľa nášho názoru s transfonemizáciou sú späté aj ďalšie javy.

⁷ Okrem toho môžu byť substituované príslušnými slovenskými dlhými samohláskami [á, ó]: napr. *Maud* [ma:d, mɔ:d] → [mád, mód]; *Paul* [pɔ:l] → [pól].

⁸ Žiaľ, k dispozícii máme len jednu Filipovičovú štúdiu, v ktorej navyše pozornosť nie je primárne zameraná na transfonemizáciu. Z tohto dôvodu si uvedomujeme, že toto konštatovanie môže byť chybné.

Samotný pojem transfonemizácia implikuje „výmenu“ foném ako základných jednotiek fonologických systémov. Aktivitou L_2 sa zastierajú mnohé foneticko-fonologické črty L_1 ; vo vzťahu $L_A \rightarrow L_S$ zanikajú tie kombinatórne varianty anglických foném, ktorými slovenčina nedisponuje: aspirované $[p^h]$, $[t^h]$, $[k^h]$: *test* $[t^h est]$ \rightarrow *test*; *Cable* $[k^h eɪ b^h l]$ \rightarrow $[kejbl]$; desonorizované $[ɹ]$, $[ʃ]$: *trust* $[tʃʌst]$ \rightarrow *trast*; *fair-play* $[feəpleɪ]$ \rightarrow $[fěɹplej]$ či tzv. tmavé $[ɹ]$: *film* $[fɪlm]$ _A \rightarrow *film*).

Transfonemovaná hláska sa adaptuje nadobúdaním takmer všetkých foneticko-fonologických črt preberajúceho jazyka. Pravdaže, adaptačný proces nemusí byť vo všetkých prípadoch „stopercentný“ a v L_2 sa môžu ustáliť a byť komunikačne efektívne aj nie celkom integrované javy. Pri lexémach anglofónnej proveniencie sa možno stretnúť s takouto „nedokonalou“ adaptáciou napríklad vo fonotaktickom ustrojení na konci slova: typy *Baker* $[bejkr]$, *Peter* $[pítr]$, *Bacon* $[bejkən]$, *Eagle* $[ígl]$. Slabičné *r* a *l* sa v slovenčine vyskytuje len v interkonsonantickom postavení (výnimky uvádza J. Sabol, 1989, s. 87). V uvedených príkladoch sa však nachádzajú na konci slov, pričom svoju slabikotvornú funkciu ne strácajú (v type *Bacon* sonórne jadro tvorí neurčitá hláska \emptyset). K ustáleniu týchto javov mohla napomôcť aj situácia v češtine, kde slabičné *r* a *l* môžu stáť aj na absolútnom konci slova (*Petr*, *mohl*). Pripomíname však, že v adaptačných procesoch slovenčiny nejde o systémový jav, iba o niekoľko výnimiek: *Bacon* $[bejkən]$, ale *Brighton* $[brajton]$, *Nixon* $[nikson]$, *Edison* $[edison]$, *edizon*. Tieto výnimky sa však ustálili natoľko, že nespôsobujú komunikačné šumy; preto sa nazdávame, že riešenia, ktoré ponúka J. Lenhardt (1982b, s. 168), sú vykonštruované: napr. *Cable* $[kejbel]$, *Eagle* $[ígel]$, *Newcastle* $[ňúkasel]$, *Little Rock* $[litol rok]$. Aj takýmto spôsobom sa vo fungovaní cudzích proprií v slovenčine „ohláša“ periférno-periférny exponent.

V angličtine je velára $[ŋ]$ samostatná fonéma (porov. minimálne páry *thin* – *thing*, *kin* – *king*), zatiaľ čo v slovenčine je to len alofóna, kombinatórny variant fonémy $[n]$. Tu je ekvivalencia len na úrovni fóny. V konkrétnych prípadoch sa anglické $[ŋ]$ transfonemizuje buď podľa grafém *ng* ako sled hlások $[ŋg]$ (napr. *slang* $[sleng]$, *Kipling* $[kɪplɪŋ]$ \rightarrow $[kipling]$), alebo ako $[n]$, ak anglická fonéma $[ŋ]$ zodpovedá graféme *n*, po ktorej nasleduje *c* alebo *k*: *Sinclair* $[sɪŋkleə]$ \rightarrow $[sinklér]$.

Trochu iným prípadom je anglická fonéma $[w]$, ktorej najbližším akusticko-auditívnym pendantom v slovenčine je postsonantické $[ũ]$, ktoré je však distribučno-kombinačne značne obmedzené; vyskytuje sa len v prvej časti diftongu $[ũo]$ a v postsonantickom⁹ postavení $[koũ]$ (Sabol, 1989, s. 70). Preto sa anglická fonéma $[w]$ nahradzuje najbližšie stojacou funkčnou fónou (a fonémou) $[v]$: *White* $[waɪt]$ \rightarrow $[vajt]$, *Washington* $[wɒʃɪŋtən]$ \rightarrow $[voʃinkton]$. Je zrejmé, že artikulačná ekvivalencia v tomto prípade na plnohodnotný transfer nestačí, preto na „pomoc“ prichádza funkčná, fonologická substitúcia, výsledkom čoho je kombinačno-distribučné prehodnotenie príslušného elementu. Transfonemizačný model $[w] \rightarrow [v]$ je navyše podporovaný aj vplyvom grafiky a analógiou s menami nemeckého pôvodu typu *Weiss*, *Walter* (Lenhardt, 1981).

⁹ Naproti tomu anglická hláska $[w]$ sa vyskytuje len v presonantickom postavení.

Súhrnne poznamenávame, že v smere $L_A \rightarrow L_S$ registrujeme interlingválnu defonologizáciu jednotiek [w] a [ŋ], t. j. ich „degradáciu“ na úroveň kombinátorného variantu (fóny) v preberajúcom jazyku.

Už sme spomenuli, že transfonemizácia znamená artikulačné, akusticko-auditívne, kombinačné, distribučné, slovom funkčné prehodnotenie fonémy v smere $L_1 \rightarrow L_2$. Transfonemizácia takýmto spôsobom zahŕňa aj transfonizáciu (zvukový transfer na úrovni fóny), čím sa aj v medzijazykovom priestore prejavuje dialektická spätosť jednotlivého a všeobecného, resp. „jednotlivejšieho“ a „všeobecnejšieho“.

1.3.2.1.2 Transfonemizácia implicitne obsahuje aj ďalšie funkčné transformácie. Aktivitu preberajúceho jazyka badať aj pri fungovaní neutralizácii fonologického protikladu znelosť – neznelosť (bližšie pozri Sabol, 1989). V angličtine zohráva pri konsonantoch hlavnú úlohu protiklad artikulačnej napätosti (tzv. fortis – lenis; Skaličková, 1982, s. 112 – 115), zatiaľ čo protiklad znelosti nie je taký centrálny ako v slovenčine. Fortisovosť, resp. lenisovosť¹⁰ je v angličtine stálou, neneutralizovateľnou vlastnosťou: napr. *dock* [dɒk] (fortisová, napätá realizácia) – *dog* [dɒg] (lenisová, nenapätá realizácia) pred pauzou. (Rozličnú mieru desonorizácie, ktorá závisí od zvukového okolia, si nevšímame.) V slovenčine je dominantným (frekvenčne a funkčne najviac zaťaženým) konsonantickým protikladom neznelosť – znelosť, ktorý sa realizuje v týchto korelačných pároch: p – b, f – v, t – d, t' – d', s – z, š – ž, c – dz, č – dž, k – g, ch – h. V slovenskom kontexte sa anglický protiklad fortisovosť – lenisovosť transfonologizuje na neutralizovateľný protiklad neznelosť – znelosť: napr. *dock* [dɒk] → *dok*, *dok za mestom* [dog za mestom]; *hot-dog* [hɒtdɒg] → *hot-dog* [hoddok/g], *dva hotdogy*; *James Matthew Barrie* [dʒeɪmz mæθjuː bæri] → [džejmz metjú beri], gen. [džejmsa metjú(a) beriho].¹¹ V tomto bode sa naše úvahy dostávajú do širších fonologických súvislostí, ktoré sú však s transfonemizáciou úzko zviazané. Nazdávame sa preto, že v uvedených prípadoch funkčného transferu fonologických protikladov {fortisovosť – lenisovosť}_A → {neznelosť – znelosť}_S by bolo vhodné zaviesť pojem (interlingválna) *transfonologizácia* (prehodnotenie fonologických protikladov), pretože transfonemovaná hláska sa funkčne zapája do príslušných fonologických protikladov preberajúceho jazyka. Aj toto zistenie potvrdzuje tézu o aktivite preberajúceho jazyka.

1.3.2.1.3 Domnievame sa, že pri nositeľoch slabičnosti je výskumne účelné uvažovať aj o funkčnom transfere suprasegmentálnych javov. Vo vzťahu angličtina → slovenčina ide primárne o tie suprasegmenty, ktoré možno vymedziť v rámci slova, resp. slabiky:¹² kvantita a prízvuk.

¹⁰ Fortisové hlásky: p, t, k, s, ʃ, tʃ, f, θ, h; lenisové hlásky: b, d, g, z, ʒ, dʒ, v, ð, m, n, ŋ, r, l, w, j (Lenhardt, 1983, s. 294).

¹¹ V ďalších stupňoch integrácie, ktoré súvisia najmä so slovtvorbou, sa môžu uplatniť aj alternačné zmeny: napr. Elizabeth [elizabeth/d], privl. Elizabeth(h)in [elizabeth'in] (porov. Sabol, 1966).

¹² Pri nepriamych (tzv. kultúrnych) kontaktoch je práve lexéma stredobodom preberania (Filipović, 1986).

V porovnaní so slovenčinou má kvantita v angličtine kvantitatívno-kvalitatívne odlišný status a úzko súvisí s existenciou protikladu fortisovosť – lenisovosť. V slovenčine sa kvantita na úrovni fóny realizuje približne v pomere 1 : 1,6 (Sabol, 1984, s. 515), pričom sa tento protiklad využíva na rozlíšenie významu a tvaru lexém – kvantita má v slovenčine fonologicko-dištingtívnu funkciu (Sabol, 1977): *dobre* – *dobré*, *sud* – *súd*, *zastávka* – *zástávka*. V angličtine kvantita závisí predovšetkým od charakteristík nasledujúceho konsonantu: pred lenisovou spoluhláskou je samohláska zreteľne dlhšia ako pred fortisovým konsonantom (ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú trvanie slabiky [napr. dĺžka rytmickej jednotky, prízvuk], si tu nevšímame): napr. *hit* [hɪt] – *hid* [hɪːd] (bodka označuje predĺženosť samohlásky); *rice* [raɪs] – *rise* [raɪːz] (porov. napr. Lenhardt, 1981, s. 11; 1986). Vzhľadom na „nestálosť“ kvantitatívnosti v angličtine je terminologicky vhodnejšie hovoriť o tzv. breviorových (relatívne kratších) a longiorových (relatívne dlhších) vokáloch (Skaličková, 1982, s. 74). Pri transfonemizácii breviorových a longiorových vokálov v smere $L_A \rightarrow L_S$ sa kvantita nerealizuje „ideálne“ práve vzhľadom na svoj odlišný status v skúmaných kontaktoch jazykoch: napr. *Robin Hood* [rɒbɪn huːd] \rightarrow *Robin Hood* [robin hùt/d]. V tomto prípade sa breviorová (skôr krátka) hláska [u] do slovenčiny transfonemizuje ako dlhý vokál [ú] práve v závislosti od nasledujúceho lenisového konsonantu [d], ktorý hlásku [u] v angličtine predlžuje. V niektorých prípadoch však kvantita v slovenčine kolíše: *White* [waɪt] \rightarrow [vajt/vájt] (môže ísť o závislosť kvantity napr. od tempa, prízvuku, resp. mimojazykových činiteľov).

Keďže kvantita tvorí v slovenčine prienikovú množinu medzi segmentálnou a suprasegmentálnou rovinou (Sabol, 1984; 1989), transfonemované vokály sa v slovenčine zapájajú aj do suprasegmentálnych súvislostí, daných časovou moduláciou artikulačného prúdu (Sabol, op. cit.). Na základe analógie s pojmami chróna – chronéma – morfochronéma (Sabol, 1984, s. 513) uvádzame pojem *transchronemizácia*, ktorým označujeme fonologické prehodnotenie statusu kvantity v kontaktovej vzťahu $L_1 \rightarrow L_2$. Transchronemizácia sa v zásade môže realizovať dvoma spôsobmi: (1) *symetricky* {longiornosť}_A \rightarrow {kvantitatívnosť}_S, napr. *meeting* [miːtɪŋ] \rightarrow [mítɪŋ]; (2) *asymetricky* (a) *vznikovo* (breviornosť v angličtine sa mení na kvantitatívnosť v slovenčine, typ *Robin Hood*); (b) *zánikovo* (longiornosť v angličtine sa mení na nekvantitatívnosť v slovenčine).

Prozodémou, ktorá je daná silovou moduláciou artikulačného prúdu a s ktorou treba vo vzťahu $L_A \rightarrow L_S$ počítať, je prízvuk. V angličtine prízvuk nie je fixovaný na prvú slabiku v slove (na rozdiel od slovenčiny), avšak jeho pozícia v slove sa v gramatickej paradigme nemení (na rozdiel napr. od ruštiny) (Štekauer, 1993, s. 31). V slovenčine je prízvuk viazaný na prvú slabiku slova, plniac tak fonologicko-delimitačnú (vo vyšších rovinách okrajovo aj dištingtívnu) funkciu (Sabol, 1977; 1986). Pri interlingválnom transfere sa prízvuk posúva vždy na prvú slabiku, pričom dochádza k tzv. *transakcentemizácii* (analógia so Sabolovými pojmami akcent – akcentéma). Transakcentemizáciu v prípade $L_A \rightarrow L_S$ možno na úrovni slova charakterizovať

ako zmenu fonologického statusu prízvuku v modeli {fonologicko-dištingtivna funkcia}_A → {fonologicko-delimitačná funkcia}_S: napr. *establishment* [ɪ'stæblɪʃmənt]_A → [ˈestabliʃmənt]; *Defoe* [dɪ'fəʊ] → [ˈdifó].

Pri menách s neprízvučnými komponentmi *O'*, *Mac*, *Mc* (angl. *O'Neill* [əʊ'ni:l], *MacNeice* [mæk'ni:s], *McCartney* [mæk'ka:tni]) je možné dvojité riešenie: buď sa prízvuk posúva na prvú slabiku ([ˈouníl], [ˈmeknís, ˈmegnís], [ˈmekártni]), čím sa vo väčšej miere prejavuje aktivita L_S, alebo prízvuk zostáva na druhej slabike ([ou'níl], [meg'nís], [me'kártni]). V druhom prípade sa komponenty *ou*, *meg*, *me* v slovenčine správajú ako proklitiky (presnejšie „proklitikoidy“); prízvukuje sa až „koreň“ mena, zachovávajúc tak prízvukové pomery vo východiskovom jazyku. Tento stav môže byť zapríčinený znalosťou angličtiny, a keďže v slovenčine pri dorozumívaní nespôsobuje relevantné šumy, zatiaľ pri uvedenom jave registrujeme dvojtvary, ktoré majú istú oporu aj v jazykovom systéme.

Funkčné transfery na suprasegmentálnej rovine možno súhrnne označiť pojmom *transprozodemizácia*. V prípadoch *Robin Hood* či *Daniel Defoe* sa uplatňuje „trojjeдинý“ transformačný proces: transfonemizácia, na ktorú sa navrstvujú transfonologizácia a transprozodemizácia (konkrétnejšie transchronemizácia a transakcentemizácia).

1.4 Je prirodzené, že na zvukovej rovine sú „predurčené“ spôsobovať komunikačné šumy najmä tie anglické hlásky, ktoré nepatria do slovenského zvukového systému. V týchto prípadoch musí prebehnúť voľná transfonemizácia, na základe ktorej sa v slovenčine zaplnia príslušné fonematické lakúny. Ďalej si náznakovito všimneme hlásky [æ], [ə], [ɜ:], [θ] a [ð]; podrobnejšie charakteristiky uvádzajú v citovaných prácach A. Skaličková a J. Lenhardt.

1.4.1 Predná otvorená samohláska [æ] má grafický pendant **a**, zriedkavejšie aj **ae**, **ai**, **ay**, **e**, **ua** (*Pat*, *Aelfric*). V slovenskom kontexte je jej najbližším akusticko-auditívnym pendantom samohláska [ä], ktorá sa však realizuje iba po *p*, *b*, *m*, *v*. Hláska [ä] má teda v spisovnej slovenčine periférne postavenie, ktoré by sa mohlo narušiť transfonemizačným vzťahom angl. [æ] – slov. [ä], a tomu sa preberajúci jazyk (slovenčina) bráni. Hoci existuje norma slovenskej spisovnej výslovnosti, v ktorej sa [ä] realizuje ako samostatná hláska, zavedenie jednoznačného vzťahu [æ] → [ä] by neodrážalo skutočný stav používania [æ] v poslovenčenej výslovnosti. Ukazuje sa, že do úvahy pripadajú dve najbližšie stojace hlásky [e] a [a]. Pri adaptácii apelatív sa môžu objaviť obidve možnosti: [æ] → [a]: *gangster* [gæŋ^kstə] → *gangster* [gankster]; častejšie sa však uplatňuje model [æ] → [e]: *jazz* [dʒæz] → *džez* [džez], *comeback* [kʌmbæk] → *comeback* [kambek]. Takisto je to aj pri antroponymách: prevažuje transfonemované *e* (*Abigail* [ebigejl], *Ann* [en], *Pat* [pet]), avšak známejšie alebo úplne zdomácnené mená sa častejšie vyslovujú v zhode s grafickou podobou: *Andrea* [andrea], *Angela* [andžela], *Alberta* [alberta]. Relevantnú rolu tu zohráva onomastický status vlastného mena (úzka spätosť s mimojazykovou realitou).

Treba však podotknúť, že určiť hranicu, keď sa „menej známe“ meno stáva „známejšie“, je problematické vzhľadom na veľkú dynamiku procesu zdomácnovania cudzích mien v slovenčine.

1.4.2 Foneticky veľmi inšpirujúca je v angličtine samohláska [ə] (tzv. schwa, resp. mixed vowel). Ide o stredný, neurčitý redukovaný vokál, ktorého prítomnosť znamená automatickú neprízvučnosť slabiky. Inak jej artikulačné miesto nemožno bezpečne identifikovať, pretože závisí od viacerých okolností. V angličtine je neprízvučná pozícia z hľadiska kvality vokálov potenciálne neutralizovateľná (na úroveň schwa sa môže redukovať ktorákoľvek samohláska v neprízvučnej slabike, s čím súvisí aj jej vysoká frekvencia: 10,74 %). Preto aj pravopisné variácie tejto hlásky sú veľmi bohaté: **a, ar, e, er, or, our, u; aa, agh, ah, anc, au, ay, ea, ere, eu, eur, gh, i, ir, ire, oa, oi, ou, ough, re, ur, ure, y, yr** (príklady uvádza Greven, 1972). Pri voľnej transfonemizácii sa riadime väčšinou podľa grafiky: *cracker* [krækə] → [kreker]; *Parker* [pɑ:kə] → [párker/parker]; *Simon* [saimən] → [sajmon]; *Helen* [helən] → [helen]; *Taylor* [teɪlə] → [tejlör]. J. Lenhardt (1981, s. 57) ako najčastejší zvukový pendant uvádza vokál [e]: *rock-and-roll* ['rɒkən'rɔʊl] → *rokenrol*, *gentleman* [dʒentlmən] → *džentlmen*. V mnohých prípadoch sa transfonemizácia riadi aj akusticko-auditívnou kváziekvivalenciou: napr. *Edward* [edwəd] → [edvort/d]; *Bradbury* [brædbəri] → [bredberi]; *Suzanna* [sju:'zænə] → [sjuzana] (porov. napr. Bilá, v tlači; Lenhardt, 1983). O systematickejší opis transferu hlásky [ə] do češtiny sa pokúsil aj J. Zeman (Kučera – Zeman, 1998, s. 17 – 18). Tento jav bude treba v budúcnosti podrobnejšie preskúmať z rôznych hľadísk: artikulačného, akusticko-auditívneho, kombinačno-distribučného, frekvenčného, grafematického či extralingválneho.

1.4.3 V porovnaní so schvou je samohláska [ɜ:] zatvorenejšia a jej fonologický štatút je pevnejší vzhľadom na prítomnosť longiornosti a možnosť byť jadrom prízvukovej slabiky. (Tieto dve hlásky však v angličtine netvorí fonologický protiklad; bližšie Lenhardt, *ibid.*, s. 60 – 61; Skaličková, *ibid.*, s. 94 – 97.) V grafickej podobe jej zodpovedá väčšinou samohláska v kombinácii so spoluhláskou *r*: *Bird* [bɜ:d], *fern* [fɜ:n], *Burns* [bɜ:nz]. Kompletný grafický inventár je takýto: **ear + C** (= konsonant), **er(r), ir, w + or + C, our + C, ur(r); ere, eur, o, oeu, yr + C**. Pri tomto vokále ide v zásade o extenznú transfonemizáciu, pričom sa uplatňujú dva základné modely: (1) transfonemizácia na základe ortografie: *flirt* [flɜ:t] → *flirt*, *Birmingham* [bɜ:mɪŋəm] → [birmingem]; *Whitworth* [wɪtwɜ:θ] → [vitvort]. (2) Transfonemizácia na základe vzdialených akusticko-auditívnych paralel: *earl* [ɜ:l] → [ér]; *Churchill* [tʃɜ:tʃɪl] → [čerčil] (porov. aj Lenhardt, 1983).

1.4.4 Dentálne frikatívy [ð] – [θ], líšiacie sa protikladom lenisovosť – fortisovosť (Skaličková, *op. cit.*; Lenhardt, 1981), sú ďalšie hlásky, ktoré slovenčina nepozná. Grafickým pendantom týchto foném je **th**, úplne zriedkavo aj **phth, t, tth, z** (pri hláske [θ]) a **the, dd** (pri hláske [ð]). Pre slovenčinu a češtinu uvádzajú jednotliví autori rôzne transfonemizačné pendanty: napr. *s, z, t, d, ts, dz, f* (Lenhardt, 1981; Polláková, 1982; Škvareninová, 1991; Kučera – Zeman, 1998 a i.)

Dôkazom nejednotnosti je aj tabuľka, ktorú uvádza J. Zeman (1998, s. 15), zachytávajúca riešenie v rôznych českých príručkách, ktoré sa zaoberali výslovnosťou anglických mien: *Jak je čist?* (1958); *VŠČ 2* (1978); *Čteme je správně?* (1996) a *Slovník spisovatelů* (1996).

	<i>Jak je čist?</i>	<i>VŠČ 2</i>	<i>Čteme je správně?</i>	<i>Slovník spisovatelů</i>
Galsworthy [gɔ:lzwɜ:ði]	[gólzvértý]	[gólzverdzi] aj [gólzverzi]	[gólzvérdzi]	[gólsvérdzi]
Thackeray [θækəri]	[tekeri]	[dzekeri] aj [zekeri]	[sekeri]	[sekeri]

Z tabuľky vidieť, že hláska [ð] je nahradená hláskami [t, dz, z]; pri fortisovom pendante [θ] zaznamenávame transfonemáty [t, dz, z, s]. Zdá sa, že akusticko-auditívny „dojem“ týchto hlások je podmienený aj zvukovým okolím, resp. pozíciou v slove. O komplexnejší rozbor pravidiel prepisovania týchto hlások do češtiny aj vzhľadom na pozíciu v slove ponúkol J. Z e m a n (Kučera – Zeman, 1998, s. 18):

(1) ak sa [θ], [ð] nachádzajú na začiatku alebo uprostred mena, vyslovujú sa [d], [t]: *Thackeray* [tekeri], *Southwell* [sautvel], *Take That* [tejt det], *Southey* [saudi];

(2) ak je [ð], [θ] na konci mena, potom:

(a) v niektorých prípadoch sa ustálila výslovnosť [t]: *Macbeth* [megbet];

(b) v niektorých prípadoch sa ustálila výslovnosť [s]: *Heath* [hís];

(c) pri väčšine mien možno zaregistrovať kolísanie [s/t]: *Smith* [smis/smit].

Ako vidieť, J. Zeman nepodáva kodifikačné (v našich lingvistických kruhoch zväčša konvergentné) riešenie, ale vychádza zo skutočného stavu používania týchto hlások v českých komunikátoch. Naše priebežné pozorovania potvrdzujú, že v slovenských podmienkach sa adaptácia [θ], [ð] realizuje obdobne. Mierne však prevažuje transfonemát [t], ktorý sa ustálil napríklad aj v deonymizovanom apelatíve *plymutka* (plemeno sliepok; z toponyma *Plymouth* [plɪmθ]) či pri mene *Galsworthy* [gɔ:lzwɜ:ði] → [golsvorti]. Navyše [t] má podporu aj v písanej podobe **th**.

Zhrnutie. Pri anglických antroponymách v slovenčine dochádza k najväčšej variantnosti vo zvukovej rovine. Zvukové systémy skúmaných kontaktných jazykov sa totiž vyznačujú takou mierou asymetrie, ktorá sa v realizácii anglofónnych prvkov v slovenčine pociťuje najpríznakevšie. Navyše značný typologický rozdiel badať aj v uplatňovaní vzťahu medzi ústnou a písanou podobou jazyka: na rozdiel od slovenčiny grafematicko-fonematický a fonematicko-grafematický vzťah je v angličtine neporovnateľne zložitejší. Situácia sa komplikuje aj skutočnosťou, že na základe onomastického statusu vlastného mena sa mnohé AA vymykajú z ortograficko--ortoepických modelov, uplatňujúcich sa pri apelatívach či iných onymických subsystémoch (toponymá, chrématonymá).

Pri detailnejšom skúmaní interlingválneho transferu vo zvukovej rovine sa ukázalo, že Filipovičov pojem transfonemizácia je možné ďalej precizovať. Preto navrhuje, aby sa v rámci transfonemizácie uvažovalo aj o transfonizácii, transfonologizácii a transprozodemizácii. Pri transfonemizácii prebieha artikulačná, akusticko-auditívna, kombinačná, distribučná a funkčná substitúcia fonémy v smere $L_1 \rightarrow L_2$, pričom všetky uvedené aspekty sa nemusia rovnomerne prejavovať: napr. artikulačný a akusticko-auditívny paralelizmus v prípade $[w] \rightarrow [\tilde{u}]$ ešte neznamena funkčnú ekvivalenciu: v tomto prípade sa transfer na úrovni fóny i fonémy realizuje takto: $[w] \rightarrow [v]$.

Úplná a čiastočná transfonemizácia pracuje na základe princípu relatívneho fonematického paralelizmu, t. j. hlásky L_1 sa nahrádzajú najbližšie stojacimi hláskami L_2 . Voľná transfonemizácia je kvalitatívne odlišný proces, pretože v L_2 sa musia zaplniť aj tzv. fonematické lakúny čiže tie hlásky L_1 , ktoré v L_2 nemajú ani najbližšie stojaci ekvivalent. V týchto prípadoch transfer ovplyvňujú aj iné jazykové komponenty: napr. ortografia, vzdialená akusticko-auditívna kváziparalelnosť či mimojazykové faktory. V kontaktovom vzťahu $L_A \rightarrow L_S$ sú takými fonematickými lakunami hlásky $[\theta, \delta, \text{æ}, \text{ə}, \text{ɜː}, \text{əʊ}, \text{eə}, \text{uə}]$. Rešpektovaním pravidla „čítaj, ako vidíš napísané“ sa v slovenčine prejavuje dôležitý typologický prvok (typologéma) – súhra medzi fonémou a prislúchajúcou grafémou.

Bibliografia

- BILÁ, M.: Niekoľko poznámok k výslovnostným variantom anglických antroponým v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Zborník materiálov z vedeckého seminára. Bratislava 19. – 20. októbra 2000 (v tlači).
- BLANÁR, V.: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4. – 6. apríla 1974). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 23 – 29.
- BLANÁR, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava, Veda 1996. 250 s.
- CRYSTAL, D.: The Cambridge Encyclopedia of English Language. Cambridge University Press 1995.
- FILIPOVIĆ, R.: Research Guidelines for Analysing Anglicisms in Serbo-Croatian. In: English in Contact with Other Languages. Red. W. Viereck – W. D. Bald. Budapest, Akadémiai Kiadó 1986, s. 333 – 343.
- FURDÍK, J.: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 95 – 102.
- FURDÍK, J.: Prednášky zo slovenskej lexikológie. Prešov 2000 (nepublikované).
- GREVEN, H. A.: Elements in English Phonology. Paris, Presses Universitaires de France 1972. 363 s.
- HONZÁKOVÁ, M. – HONZÁK, F. – ROMPORTL, M.: Čtete je správně? Slovníček výslovnosti cizích jmen. 2. vyd. Praha, Albatros 1996. 319 s.
- KAČALA, J.: Výslovnosť cudzojazyčných mien a názvov. Kultúra slova, 32, 1998, s. 209 – 219.

- KUČERA, J. – ZEMAN, J.: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména. Hradec Králové, Gaudeamus 1998. 141 s.
- LENHARDT, J.: Kontrastívny rozbor anglických a slovenských hlások. In: *Studia Academica Slovaca*. 6. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1977, s. 287 – 303.
- LENHARDT, J.: Konfrontačná fonetika anglických a slovenských hlások. Bratislava, Univerzita Komenského 1981. 132 s.
- LENHARDT, J.: O výslovnosti jedného typu koncovej slabiky anglických slov prevzatých z angličtiny. *Slovenská reč*, 47, 1982, s. 166 – 169.
- LENHARDT, J.: Adaptácia anglických vokalických zvukov [ə] a [ɜ:] v slovenčine. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 160 – 167.
- LENHARDT, J.: Vokalizácia kvantita v súčasnej angličtine a jej prepis v slovenčine. *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 96 – 101.
- POLLÁKOVÁ, N.: O výslovnosti anglických vlastných mien v slovenčine. *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 38 – 40.
- ROACH, P.: *English Phonetics and Phonology. A practical course*. 2. ed. Cambridge University Press 1991. 262 s.
- SABOL, J.: Netty – príd. meno Nettyn? *Slovenská reč*, 31, 1966, s. 190 – 191.
- SABOL, J.: Prozodická sústava slovenčiny. Bratislava, Metodicko-výskumný kabinet Československého rozhlasu 1977. 97 s.
- SABOL, J.: Kvantita v spisovnej slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 13. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1984, s. 391 – 412.
- SABOL, J.: Prízvuk v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 511 – 513.
- SABOL, J.: Syntetická fonologická teória. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.
- SKALIČKOVÁ, A.: *Fonetika súčasnej angličtiny*. 2. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1982. 288 s.
- STICH, A.: Výslovnostní kodifikace přejaté slovní zásoby. *Naše řeč*, 65, 1982, s. 86 – 101.
- ŠKVARENINOVÁ, O.: Anglicizmy v konfrontácii so slovenčinou. In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 281 – 292.
- ŠTEKAUER, P.: *Essentials of English Linguistics*. Prešov, Slovacontact 1993. 145 s.
- ŠVESTKOVÁ, L. (rec.): Čteme správně cizí vlastní jména? [Honzáková, M. – Romportl, M.: Čteme je správně? Praha, Albatros 1981. 344 s.] – In: *Naše řeč*, 65, 1982, s. 49 – 50.
- Výslovnost spisovné češtiny. Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník. Red. M. Romportl a kol. Praha, Academia 1978. 320 s.
- WELLS, J. C.: *Longman Pronunciation Dictionary*. 1. ed. North Yorkshire, Longman Group 1990. 802 s.
- WIJK, A.: *Rules for Pronunciation for the English Language. An Account of the Relationship between English Spelling and Pronunciation*. London, Oxford University Press 1966. 160 s.

TRANSPHONEMIZATION AND THE LANGUAGE CONTACT BETWEEN ENGLISH AND SLOVAK

S u m m a r y

Transphonomization, as it was introduced by R. Filipović, is the substitution (the replacement of phonemes) on the phonological level. Filipović distinguishes three types of that substitution (complete,

partial and free transphonemization). The result of activity of Slovak (as a receiving language) is that almost all of the phonological oppositions and phonological statuses typical for English phonemes are neutralised or redefined, e. g. English consonant opposition *fortis – lenis* is transformed into Slovak opposition *voiced – voiceless*. That's why we propose to introduce the notion of *transphonologization* (the replacement of phonological oppositions).

Making use of J. Sabol's synthetic phonological theory, which is primarily based on the relation between philosophical categories of the individual and the universal in the phonic units, our standpoint is that transphonemization encompasses also the so-called *transphonization* (substitution on the phonic level), e. g. from aspirated English sound [t^h] (as in *test* [t^hest]) to non-aspirated Slovak sound [t] (*test* [test]). Moreover, transphonemization is accompanied by functional transfer on the suprasegmental level („*transprosodemization*“). In case of English – Slovak transfer it is especially *transchronemization* (functional substitution of quantity) and *transaccentemization* (functional substitution of stress), e. g. {*Robin Hood* [rɒbɪn hʊd]}_A → {*Robin Hood* [robin hūt/d]}_S; {*Defoe* [dɪ'fəʊ]}_A → {*Defoe* [ˈdifɔ]}_S.

With regard to anthroponymy the character of transphonemization is also affected by: onomastic status of proper names, relation between spoken and written form of language and other extralinguistic factors.

To sum up, we define transphonemization as a kind of articulatory, acoustic, auditive, distributive, combinatory and functional substitution (or, replacement) of phonemes (and phones and prosodemes as well) of a source language by phonemes of a target language.

AUTORI

Mgr. Katarína Dziaková, Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 16 Prešov

Mgr. Anna Gálisová, Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela, Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica

Ing. Jozef Ivanecký, Katedra kybernetiky a umelej inteligencie Technickej univerzity Košice, Švermova 9, 040 01 Košice

PhDr. Mira Nábělková, CSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Panská 26, 813 64 Bratislava

Mgr. Martin Ološtiak, Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov

HISTORICKO-EPISTEMOLOGICKÝ ROZMER
SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE

KATARÍNA DZIAKOVÁ

DZIAKOVÁ, K.: Historically-Epistemological Dimension of Word-Formation's Motivation. *Jazykovedný časopis*, 53, 2002, No. 2, pp. 127 – 135. (Bratislava)

This study talks about relation between language and knowledge of the world. It is not a new problem in philosophy, but in last years the linguistics is more interested in it. We think, that it is also something special in the sphere of derivatology. The word-formation's motivation can carry gnozeology of world and cognitive structures of human mind. It appears in comparison of origin of the words in other languages, in occasional words research, in semantic transmission and in word-formation categories. But this phenomenon is not valid absolutely. In language there is not just a motivation, but also arbitration, demotivation, remotivation, transderivation; reciprocal motivation and „asymmetrical dualism“ in word-formation.

Skúmanie spojitosti ľudského vedomia a myslenia s jazykom a jeho vzťahu k svetu nie je nijakou novou iniciatívou. Záujem o tento problém sa objavuje už v období antiky či stredoveku, no veľký rozmach a nový rozmer nadobúda v poslednom storočí vďaka hypotéze E. S a p i r a a B. L. W h o r f a o podmienenosti obrazu sveta našou jazykovou štruktúrou (porov. o tom Krupa, 1981, s. 33 – 45). Táto teória je založená na princípe kognitívnej funkcie jazyka, teda na tom, že poznávanie reality má lingvistický charakter.

Uvedený fenomén sa stal vo filozofii impulzom na vznik a rozšírenie sa analytického hnutia. To buduje na tzv. lingvistickom obrate, t. j. na myšlienke, že univerzum je možné pochopiť pochopením jazyka a iba pochopením jazyka, pretože primárny kontakt s realitou je kontakt sprostredkovaný jazykom, a na lingvistickom relativizme, t. j. na predstave o rôznych svetoch vytváraných konfiguráciou toho--ktorého jazyka.

Načrtnutý problém sa stáva predmetom záujmu aj viacerých konštituovaných disciplín, ako sú matematická lingvistika, sociolingvistika, psycholingvistika, kognitívna filozofia (Leško – Mihina a kol., 1993) i kognitívna lingvistika. V ostatnom desaťročí monografie a zborníky venujúce sa tejto oblasti výskumu vznikajú najmä v Poľsku (porov. Vaňková, 1999). Novodobá jazykoveda sa tu zameriava práve na fungovanie jazyka v zmysle jeho utvárania nášho modelu sveta a v súvislosti s tým na previazanosť jazyka a kultúry.

U filozofických analytikov sa rodia snahy o interpretáciu rôznych rovín a otázok spojených s používaním jazyka, o jeho analýzu z hľadiska sémantiky, syntaktiky a

pragmatiky. Aj v oblasti lexikológie, konkrétne derivatológie sa vynárajú úvahy o prítomnosti kognitívno-gnozeologického faktora pri tvorení slov.

Prvý podnet vznikol už v spomenutej poľskej jazykovede, keď W. D o r o s z e w s k i (1968, s. 7) nazval slovtvorbu „historickou epistemológiou“. J. F u r d í k (1977, s. 7) však tvrdí, že gnozeologická hodnota slovtvornej motivácie je relatívna, a tak sa sotva dá pokladať za dominantný princíp jazykového členenia skutočnosti. Objasnenie daného javu je možné skúmaním slovnej zásoby jazyka z viacerých aspektov. Tým však nechceme naznačiť, že slovtvorba absolútne odráža gnozeologickú klasifikáciu skutočnosti, a už vôbec nie to, že pri tvorení slov dochádza k zachyteniu pravého obrazu sveta. Skúmané javy sú toho dôkazom.

Slovtvorba a lingvistický relativizmus

Už Sapirova-Whorfova hypotéza vychádza z predpokladu rôzneho fixovania reality i jej rozmanitej kategorizácie, s čím priamo súvisí aj odlišný spôsob tvorenia slov v jednotlivých jazykoch. Rovnako podľa N. R e s c h e r a (1993, s. 203) majú odlišné spoločnosti, odlišné doby, ba i odlišné individuá odlišné konfigurácie skúsenosti. Náznakom toho sú:

a) Porovnania realizácie slovtvornej motivácie v súvislosti s diferenciáciou pomenovania toho istého javu vo viacerých jazykoch. Ide tu o výber aspektu, ktorý je z hľadiska poznania a pomenovania konkrétneho fenoménu, veci prioritný. Napr. slovo *námesačník*:

slovenčina: *námesačný* (človek) → *námesačník* („ten, kto je citlivý na mesiac“)

angličtina: *sleep+walk(er)* → *sleep walker* („spiaci chodec“)

b) Výskum okazionalizmov v detskej reči, ale i v prejavoch dospelých toho istého jazyka (Liptáková, 2000):

chechtáky – peniaze (súvislosť – alkohol, smiech)

zemepád – fontána

kolodomky – papuče, ktoré sa nosia okolo domu

studentolapka – trh pracovných príležitostí pre študentov

Príčinu odlišného vytvárania odvodených slov v rôznych jazykoch a v komparácii so štandardnou podobou v tom istom jazyku je potrebné hľadať v myšlienkových procesoch. Primárne teda ide o poznávací charakter okolitého sveta, ktorý sa premietá i do vzniku derivovaných slov a kompozít. Rozdiely v slovtvornej motivácii sú tak závislé od inštrukcií z vlastných kognitívnych potenciálov jednotlivých societ, skupín i konkrétnych jednotlivcov. Teda slovtvorne motivované slová sa rodia prostredníctvom pre nich určujúcich a prioritných sémantických príznakov.

Na tomto mieste sa potvrdzuje Doroszewského teória princípu fundácie a genetického aspektu. Jedno slovo sa tvorí z druhého na základe výberu najvýraznejšej vlastnosti, charakteristiky, čiže odrazu poznania označovaného javu v určitom období (*kameň* → *kamenár*, *pacnúť* → *packa*). Slovtvorba tak nie je len formou (spoločný

slovotvorný základ motivátu a motivantu + slovotvorný formant), ale aj nositeľom významu lexikálnej jednotky s jeho väčšou či menšou modifikáciou v relácii k východiskovej derivatéme. Pritom často nie je iba vonkajškovou nápoveďou sémantiky motivovaného slova, ale i stelesnením poznávacieho procesu, ktorý predchádzal vzniku tejto lexémy.

Arbitrárnosť a motivovanosť

Bez entropie by došlo k prísnemu determinizmu, bez harmónie k bezhraničnému chaosu. Iba dialektika pohybu protikladných síl pôsobiacich v prírode a v spoločnosti môže zabezpečiť postupný vývoj, a tým aj náležité zmeny.

S tézou deterministického chaosu sa stretávame v súčasnej fyzike, filozofii i náboženstve. Prvý ju inicioval už H e r a k l e i t o s, no dnes sa objavuje ako obnoviteľná a aplikovateľná aj na oblasť jazyka v podobe hypersystému i na jeho jednotlivé roviny. V súvislosti s princípom slovotvornej motivácie sa vynára ako určujúci faktor na potvrdenie a zároveň popretie myšlienky o jej gnozeologickom rozmere.

Arbitrárnosť a motivovanosť tu vystupujú ako sily udržiavajúce neustálu dynamiku a život v lexikálnej zásobe jazyka, pričom tak ako z hľadiska fyziky aj tu dané výsledky možno mnohokrát veľmi ťažko predpovedať. Obidva javy pôsobia v jazyku súčasne. Existujú a vytvárajú sa nové odvodené slová, ktorých vznik sa dá vysvetliť pomocou kognitívnych relácií medzi oboma zložkami motivácie (*kaderník* „ten, kto robí kadere“, *gumovať* „používať gumu“), no tie sa dostávajú do korelácie s tzv. značkovými, t. j. synchronne nemotivovanými lexikálnymi jednotkami (*mesto, koryto, lampa...*), ktorých je podstatne menej a tvoria jadro slovnej zásoby (Furdík, 1993, s. 19).

Synergické ovplyvňovanie sa týchto činiteľov vedie k vylúčeniu akéhokoľvek absolutizmu, či už ide o myšlienku chápania slovotvorby ako „historickej epistemológie“, alebo tvrdenie týkajúce sa jej popretia. Základom pre rozširovanie jazykového systému o lexikálne jednotky je jednak motivovanosť, teda derivácia i kompozícia, ale sekundárne aj arbitrárnosť. A to preto, že značkové slová sú potenciálne nositeľmi schopnosti stať sa východiskom pre nové hniezdovanie a možnosti rozmnožovať tak svoje motivačné vzťahy. Na druhej strane s arbitrárnosťou priamo súvisí eliminácia historicko-gnozeologického hľadiska, čo spôsobujú nasledujúce javy:

a) *Demotivácia* – vzd'alo vanie sa lexikálneho a slovotvorného významu slova, strata motivačnej intencie a pohyb smerom k jadrú slovnej zásoby.

b) *Remotivácia a transderivácia* – lexikálna jednotka sa z cudzieho jazyka preberá ako neodvodená, aj keď tomu tak vo východiskovom jazyku nie je, no po jej udomácnení sa k nej dodatočne prívori slovo (slová), ktoré sa začne podľa analógie chápať ako východiskové, napr. slová z angličtiny s príponou *-ing, -ácia* (*tréning* ← *trénovať*; *integrácia* ← *integrovat*) podľa smeru motivácie v slovenčine sloveso → dejový príznak: *čítať* → *čítanie* (Furdík, op. cit., s. 26 – 27).

Vychádzať z epistemológie je však rovnako ťažké aj pri *recipročnej motivácii*:

blázon („ten, kto blázni“) ↔ *bláznit'* („byť bláznom“)
panteizmus („to, že niekto je panteista“) ↔ *panteista* („ten, kto verí v panteizmus“)

Niekedy výsledok príslušných síl (arbitrárnosti a motivovanosti) nemožno, ako sme už naznačili, vopred prognózovať. Ukazovateľom tohto fenoménu sú akékoľvek okazionalizmy. Ich tvorba úzko súvisí s ľudskou kreativitou tak na úrovni kognitívneho poľa, ako aj na úrovni slovotvorných postupov a produktívnych slovotvorných typov. Uvedené skutočnosti sú teda nástrojom možnosti rozvoja ľudského myslenia, a tým udržiavateľmi životaschopnosti jazyka ako takého.

Slovotvorba a prenášanie významu

Ak vychádzame zo sémantického trojuholníka (denotát, designát, designátor), objavujú sa tu tri typy vzťahov: denotatívny, designatívny a signifikatívny. No tento model nezahŕňa všetky činitele, ktoré determinujú semiózu znaku, najmä ak ide o syntagmatické a paradigmatické relácie medzi znakmi (Ondruš – Sabol, 1980). Preto aj P. O n d r u s (1972) hovorí o troch druhoch významov lexikálnych jednotiek: denotatívnom, signifikatívnom a štruktúrnom, ktorý tu chápeme ako vzťah medzi základnými komponentmi motivácie, motivantom (motivantmi) a motivátom. Ak uvažujeme o slovotvorbe, tak práve ona je typickým nositeľom posledného z nich. Ako to už načrtol L. W i t t g e n s t e i n (1968), vec nie je to, čo tvorí svet. Svet nie je izolovanou hromadou predmetov. Dôležité nie sú veci, ale fakty, t. j. veci vo vzťahoch a súvislostiach, a o tých možno vypovedať len pomocou jazyka. Teória tvorenia slov je v tomto prípade teóriou relácií medzi motivátom a motivantom, konštruovaných cez naše skúsenostné poznanie.

Slovotvorba však je schopná zachytiť i väčšie či menšie posuny v rovine sémantiky smerom k expresívnosti. V procese „zoznakovenia“, sémantizácie, resp. transsémantizácie dochádza k zmene niektorých vybraných noém na sémy. Príčinou tohto výberu nie je opäť nič iné ako prestavba v kognitívnej sfére so zreteľom na oblasť významu odvodenej lexikálnej jednotky v komparácii so základovou.

Tento jav možno veľmi zreteľne pozorovať hlavne pri adjektívach, čo je spôsobené tým, že ich sémantickú charakteristiku dokážeme definitívne určiť až v spojení s príslušnými substantívami. Mnohé adjektíva sa totiž dajú zaradiť do viacerých slovotvorných kategórií, čo vyplýva i z toho, že vzťahové prídavné mená nezriedka nadobúdajú kvalifikačné významy. Túto problematiku v slovenskej jazykovede podrobne rozpracovala M. N á b ě l k o v á (1993). Jej závery využívame aj pri objasňovaní gnozeologického aspektu slovotvornej motivácie. Ide o nasledujúce skutočnosti:

1. Ten istý druh formantu je raz prostriedkom pre vznik bezpríznačného motivátu, inokedy motivátu s preneseným významom. Tak sa na štruktúrovanosť jazykového systému (motivačná intencia, hniezdovanie) navrstvuje črta signifikatívnosti ako

synergický činiteľ s pragmatickým, subjektívnym postojom ku skutočnosti (príklady uvádzame podľa našej diplomovej práce: Dziaková, 2000):

- kalendár* – 1. *kalendár-ový* (k-á príloha)
- 2. *kalendár-ový* (príbeh)
- ľad* – 1. *ľad-ový* (ľ-á kryha)
- 2. *ľad-ový* (pohľad)
- karika* – 1. *karič-ka* (malá karika)
- 2. *karič-ka* (tanec)

Prehodnotením sémantického potenciálu motivanta je vzťah základového slova a derivovanej jednotky sprvu priamy, v ďalšom sa oslabuje pôvodný kognitívny spoj medzi prvkami motivácie, čím sa mení lexikálny i slovotvorný význam:

- kaprál* – 1. *kaprál-sky* (k-a hodnosť) „taký, ktorý sa vzťahuje na kaprála“
- 2. *kaprál-sky* (hlas) „taký, ktorý je ako u kaprála“
- karika* – 1. *karič-ka* („malá karika“)
- 2. *karič-ka* („to, čo je ako karika“)

V tomto prípade sa dištingtívnym činiteľom pre sémantickú hodnotu derivátov stáva kolokabilita, teda jednotlivé kolokácie lexikálnych jednotiek. Mnohokrát sa však významové príznaky odvodeného slova narušia do takej miery, že sama sa stáva motivantom. Dochádza tak k demotivácii aj k strate poznávacej funkcie slovotvornej motivácie:

<i>páliť</i> – <i>pál-čivý</i> („taký, ktorý páli“)	<i>pálčivý</i> (silný)
<i>pán</i> – <i>pan-ovať</i> („byť pánom“)	<i>panovať</i> (byť všeobecne platný)
<i>pacnúť</i> – <i>pac-ka</i> („urobiť pac“)	<i>packa</i> (ruka, labka)
<i>česať</i> – <i>pa-čes-y</i> („to, čo je (vy)česané“)	<i>pačesy</i> (vlasy)
<i>padavý</i> – <i>padav-ka</i> („to, čo je padavé“)	<i>padavka</i> (človek)
<i>klinec</i> – <i>pri-klinc-ovať</i> („používať klinec“)	<i>priklincovať</i> (potvrdiť)

2. Iná situácia vzniká vtedy, ak slovotvorné prostriedky sú priamo ukazovateľmi a zároveň nositeľmi postoja k pomenovanej entite:

- palička* – 1. *paličk-ový* (p-é písmo)
- 2. *paličk-ovitý* (tvar)
- kanárik* – 1. *kanárič- í* (spev)
- 2. *kanárik-ový* (k-á farba)

Pri tomto jave syntagmatické vzťahy sú irelevantné, nie sú potrebné na diferencovanie odvodených slov s nociónálnym významom od motivanta s významom preneseným. Nemusí ísť samozrejme len o adjektíva. Rovnaké prípady sa dajú nájsť i medzi substantívami či verbami (*blesk* → *pa-blesk*, *kľúč* → *pa-kľúč*, *lišiak* → *lišiac-tvo*, *opica* → *opič-it' sa...*), i keď tu už nejde o rozlíšenie štýlovej hodnoty dvoch derivatém na základe ich formantového zloženia. No aj tie sú ukazovateľmi súčinnosti slovotvorby a epistemológie, slovotvornej motivácie a motivácie sémantickej, na ktoré sa navršuje motivácia expresívna.

Tieto skutočnosti sú spôsobené pri vzťahovo-akostných adjektívach, substantívach i slovesách faktorom podobnosti, metaforizácie, čo je výsledkom gnozeologického pohľadu na veci a javy. Jednotlivé súvislosti medzi nimi je teda možné odhaliť na základe schopnosti percepcie a poznávania sveta. Z toho vyplýva, že slovtvorba je veľakrát účastníkom pri odrážaní reality vo vedomí, a to aj v spolupôsobení so sémantickým posunom. Človek žije v symbolickom svete, vo svete, ktorý si sám vytvára a organizuje. Tento systém usporiadania, konfigurácie vedenia môže prezentovať práve pomocou jazyka, a tým doň nevedome premieta svoj spôsob myslenia, svoju epistému (Foucault, 1987). Jedným z ukazovateľov tohto fenoménu by mohla byť aj slovtvorná motivácia.

Slovtvorné kategórie a gnozeológia

Poľskí jazykovedci R. G r z e g o r c z y k o w a – B. S z y m a n e k (1998), podobne ako mnohí ďalší bádatelia, vychádzajú z D o k u l i l o v h o (1962) rozlišovania troch typov onomaziologických kategórií. Špecifikum je však v zohľadňovaní kognitívnej perspektívy. Podľa nich sa hierarchizovanie sveta uskutočňuje cez slovtvorné kategórie. Toto konštatovanie sa dá podľa nás aj potvrdiť, aj vyvrátiť.

Sama slovtvorná štruktúra je nositeľom kognitívnych pochodov ľudskej mysle (*počítadlo* „to, čím sa počíta“ – to, čím $V_{refl\ pas} + S_{cas}$; *mucholapka* „lapať muchy“ – $V_{akt} + S_{cas}$). Teda už slovtvorný a motivačný význam sú ukazovateľmi zachytávania skutočnosti slovtvorbou.

Rovnako onomaziologické kategórie odrážajú formálno-sémantické zmeny a súvislosti medzi východiskovým pomenovaním a jazykovým stvárnením „novej“ entity, čiže odlišné a spoločné prvky, ktoré sa prenášajú a uchovávajú vo vedomí používateľov daného jazyka.

Transpozíciou dochádza k transformácii slovného druhu pri stálom lexikálnom význame (*kacírstvo* „to, že niekto je kacír“; *rýchlosť* „to, že niečo je rýchle“, *vynikajúci žiak* „taký, ktorý vyniká“ a pod.).

Pri modifikácii sa k obsahu istého pojmu pridáva doplňujúci kognitívny znak – deminutívnosť pri substantívach, verbách a adverbiách; feminatívnosť, kolektívnosť, negácia atď. pri substantívach; zosilňovanie a zoslabovanie príznaku pri adjektívach; lokalizovanosť, temporálnosť, duratívnosť, frekventatívnosť, negácia pri slovesách.

K mutačnému typu onomaziologickej kategórie patria deriváty, pri ktorých sa sémantika vzhľadom na základové slovo mení v najväčšej miere (*kajúcnik* „ten, kto je kajúcný“; *káliový roztok* „taký, ktorý je z kália“; *kalit'* „robiť kalným“).

To všetko sa deje v dôsledku pripojenia jednotlivých slovtvorných formantov k príslušným motivantom, pričom relácie medzi zložkami slovtvornej motivácie sa udržiavajú aj vďaka tomu, že slovtvorný a lexikálny význam sú pomerne často identické. No nie vždy sa táto totožnosť realizuje (bližšie o vzťahu medzi slovtvorným a lexikálnym významom pozri u Dokulila, 1978). V Krátkom slovníku slovenského

jazyka (1997) sa uvádza, že *kakaovník* je „tropický strom s pozdĺžnymi bobuľami, v ktorých sú bôbovité semená“. Na základe toho by sa dalo uvažovať o slovotvornom význame *kakaovník* „to, na čom rastú bôby s kakaom“. No lexikálna jednotka *kakaovník*, rovnako ako slová *makovník*, *orechovník*, *pomarančovník* atď., patrí do onomaziologickej kategórie nositeľa vlastnosti so slovotvornou štruktúrou *kakaovník* (*kakao* → *kakaový* → *kakaovník*) a vzťahom medzi štruktúrnymi prvkami „to, čo je kakaové“. To znamená nezhodu slovotvorného významu s lexikografickým opisom lexikálneho významu („koláč s kakaovou náplňou, plnkou“) daného slova. Rovnako *kazisvet* nie je „ten, čo kazí svet“, ale svojvoľný ničiteľ vecí, či podobne *vel'ryba* nie je ryba, ale cicavec. Pravda, v posledných dvoch prípadoch ide pravdepodobne o vznik slov práve cez poznanie, buď modifikované expresívnosťou alebo prvotným, ešte neúplným gnozeologickým zachytením javu. Z toho vyplýva, že i tu je slovotvorný význam uchovávatelom epistemológie, a to z hľadiska diachrónneho, a lexikálny význam je deskripciou slova z aspektu synchronie. Je to však dôkaz toho, že slovotvorná motivácia nemusí vždy odrážať vedecký výklad. Je to aj potvrdenie stanoviska o relatívnej hodnote jej gnozeologického dosahu.

Ak hovoríme o slovotvornej štruktúre, tak jej formantová časť má v sebe tiež zakotvené poznávanie sveta. Slovotvorná báza je nositeľom slovnodruhového rozlíšenia, t. j. diferencie medzi osobou a neosobou, príznakom a príznakom príznaku. Ďalšia konkretizácia sémantického poľa príslušnej lexémy sa uskutočňuje v súvislosti s príslušným motivantom. Tento fenomén možno sledovať prostredníctvom slovotvorných parafráz:

kahan-ec „to, čo je ako kahan“
uči-tel' „ten, kto učí“
poznámk-ový (zošit) „taký, ktorý je na poznámky“
pekne (spievať) „tak, že niečo je pekné“

Ale keď vychádzame z onomatologickej roviny, synergia slovotvorby a gnozeológie už nie je taká jednoznačná. Slovotvornými prostriedkami je síce možné vyjadriť odlišné významy:

zem – *zem-ný* (plyn) – pôvod
zem-itý (z-á príchuť) – široký vzťah
zem-ský (z-á kôra) – príslušnosť

letiet' – *let-0* – spredmetnenie deja
let-ec – činiteľský názov
let-ún – názov nositeľa deja
let-áč – názov miesta
vy-letiet' – lokalizovanosť
do-letiet' – temporálnosť, lokalizovanosť

Problém je však v tom, že:

1. Niekedy ten istý prefix či sufix dokáže obsiahnuť viacero slovotvorných významov, a teda jedným druhom formantu sa dá obsiahnuť viacero slovotvorných kategórií:

pán – pan-stvo 1. „to, že niekto je pán“ (spredmetnenie existencie)

2. „to, kde žijú páni“ (názov miesta)

3. „veľa pánov“ (kolektívum)

papiereň – papieren-ský (stroj) 1. „taký, ktorý je v papierni“ (miesto)

2. „taký, ktorý patrí papierni“ (príslušnosť)

3. „taký, ktorý je pre papiereň“ (účel)

4. „taký, ktorý je z papierne“ (pôvod)

2. Jazykové spoločenstvo je schopné to isté pomenovať rovnakým vzťahom k základovému slovu s použitím odlišných slovotvorných formantov:

pansláv = panslavista

papradie = papradina

starček = starík

parapetný = parapetový

priletieť = doletieť

Z uvedeného vidno, že asymetrický dualizmus sa nevzťahuje iba na lexikálne jednotky ako také, ale možno sa s ním stretnúť aj v oblasti derivatológie. Aj tu by sa dalo analogicky uvažovať o akýchsi „slovotvorných homonymách“ a „slovotvorných synonymách“. Tu však jednotlivé slovotvorné prostriedky sú len potenciálne homonymické či synonymické. To preto, že ich sémantická hodnota, ktorou ovplyvňujú význam motivátu, je vždy závislá od konkrétneho motivačného vzťahu. Zapríčiňuje to jednak polyfunkčné využitie prefixov a sufixov a jednak alternatívy v jazyku schopné materiálne vyjadriť vo vedomí spracovaný odraz niečoho viac ako iba jedným spôsobom.

Zdá sa, že jednostrannosť z hľadiska eventualít skúmania istého problému nie je mnohokrát adekvátne tak, ako konštatovanie s absolútnou platnosťou, že slovotvorná motivácia disponuje alebo nedisponuje možnosťou niesť so sebou aj gnozeologické príznaky. Naznačené aspekty súvisiace s vysvetlením daného fenoménu vedú k záveru, že pri slovotvorbe je možné počítať aj s historicko-epistemologickým rozmerom. Slovtvorba je niekedy nositeľkou kognitívnych pochodov a kognitívnych procesov používateľov a tvorcov lexikálnych jednotiek v jazyku. Zároveň je však aj nástrojom poznávania pohybu v ňom, sledovania jeho životaschopnosti a dynamiky. S tým ide ruka v ruke práve aj strácanie sa tejto vlastnosti, či už je to spôsobené oslabovaním vzťahu medzi slovotvorným a lexikálnym významom, a tak následnou demotiváciou alebo asymetrickým dualizmom.

To všetko je však ukazovateľom toho, že v jazyku, ako vo svete vôbec, existujú sily, ktoré na seba navzájom pôsobia. Teda pravidlá, platnosť niečoho nevyhnutne závisí od ich porušovaní či nerealizovaní sa. Výsledkom je myšlienka o deterministic-

kom chaosu či chaotickom determinizme aplikovateľná na predstavu o kozme, o jazyku ako takom a aj o jeho rovine slovo tvorby.

Bibliografia

- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.
- DOKULIL, M.: K otázce prediktability lexikálního významu slovo tvorně motivovaného slova. Slovo a slovesnost, 39, 1978, s. 244 – 251.
- DOROSZEWSKI, W.: O transformacji słowotwórczej wyrazów. In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 3. Językoznawstwo. Red. W. Doroszewski et al. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1968, s. 5 – 7.
- DZIAKOVÁ, K.: Slovo tvorný slovník slovenčiny. [Diplomová práca] Prešov, Filozofická fakulta PU 2000. 136 s.
- FOUCAULT, M.: Slova a věci. Archeológia humanitných vied. Prel. M. Marcelli – M. Marcelliová. Bratislava, Pravda 1987. 520 s.
- FURDÍK, J.: Metodológia, slovo tvorná motivácia a teória poznania. Jazykovedný časopis, 28, 1977, č. 1, s. 3 – 9.
- FURDÍK, J.: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Modrý Peter 1993. 200 s.
- GRZEGORCZYKOWA, R. – SZYMANEK, B.: Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej. In: Kategorie językowe i lingwistyka kognitywna. Red. R. Grzegorzycykowa – R. Szymanek. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1998, s. 459 – 474.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 3. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava, Veda 1997. 943 s.
- KRUPA, V.: Jednota a variabilita v jazyku. Bratislava, Veda 1981. 168 s.
- LEŠKO, V. – MIHINA, F. a kol.: Dejiny filozofie. Bratislava, Iris 1993. 357 s.
- LIPTÁKOVÁ, E.: Okazionalizmy v hovorenej slovenčine. Prešov, Náuka 2000. 145 s.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov). Bratislava, Veda 1993. 204 s.
- ONDRUS, P.: Slovenská lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 90 s.
- ONDRUŠ, Š. – SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 320 s.
- RESCHER, N.: Hranice kognitívneho relativizmu. Filozofia, 48, 1993, č. 4, s. 194 – 209.
- VAŇKOVÁ, I.: Kognitívne-kultúrne inspirácie z Poľska. Slovo a slovesnosť, 60, 1999, s. 214 – 224.
- WITTGENSTEIN, L.: Tractatus Logico-Philosophicus. In: Antológia z diel filozofov. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied. Bratislava, Pravda 1968, s. 139 – 176.

JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA V 21. STOROČÍ. 4. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii Banská Bystrica 13. – septembra 2000. Zost. J. Klincková. Banská Bystrica Fakulta humanitných vied UMB 2001. 324 s.

Teoretické otázky komunikácie

Ján Findra: Konštitutívne determinanty textu; Jana Hoffmannová: Komunikace O komunikaci, V komunikaci, PRO komunikaci; Ján Horecký: Kognitívna komunikácia; Jan Kořenský: Makrotextologické zkoumání společenských interakcí; Marie Krčmová: Odborný komunikát: slovník versus multimediální prezentace; Kazimierz Michalewski: Objektywizm informacji.

Masmediálna komunikácia

Marian Bugajski: Językoznawstwo wobec problemów komunikacji medialnej; Milada Hirschová: Komunikativní artikulace v reklamních textech; Jolanta Ignatowicz-Skowrońska: Przemiany w słownictwie współczesnej reklamy prasowej; Monika Kaczor: Komunikowanie o wartościach w tytułach artykułów prasowych; Eva Minářová: Stylové osobitosti moderátorských diskurzů; Patrik Mitter: Nové složeniny v současné psané české publicistice; Maria Magdalena Nowakowska: Wypowiedzenia defektywne w drobnych ogłoszeniach prasowych; Pavol Odaloš: Textové modely/typy mediálnej komunikácie; Vladimír Patráš: Expresivita ako usmerňovač komunikačnej stratégie v parlamentnej rozprave; Jana Schwarz: Komunikace v informačních střediscích České republiky.

Metajazyková komunikácia

Jarmila Alexová: K problematice členění mluvených a psaných textů téhož podavatele; Agnieszka Będkowska-Kopczyk: Werbalna komunikacja nienawiści; Božena Frankowska-Kozak: Funkcje chrematonimów w komunikacji językowej; Alena Jaklová: Komunikace prostřednictvím básnického textu; Bohumila Junková: Generační rozdíly v mluvené a psané komunikaci; Michal Kopczyk: Krecja nadawcy w komunikacji listowej (na przykładzie korespondencji Andrzeja Bobkowskiego); Krzysztof Krasuski: Język krytyki literackiej w dobie postmodernizmu; Jaromír Krško: Fungovanie proprií v rôznych komunikačných situáciách; Jiří Mezulánik: Stížnost v pracovní komunikaci; Iwona Nowakowska-Kempna: Komunikacja emocji a konwencja kulturowa; Ewa Pajewska: Czynniki pozajęzykowe w komunikacji profesjonalnej wobec przeobrażeń społeczno-gospodarczych w Europie Wschodniej; Lujza Urbanová: Niekoľko poznámok k reči najstaršej generácie v meste Zvolen.

Multietnická komunikácia

Andrea Hudáková: Neslyšící Češi a čeština; Михай Кочиш: Глагольные формы в Скотарском учительном евангелии 1588 г.; Anna Kurpö: Vývin komunikačných schopností v nových prostrediach a osvojovania si cudzieho jazyka; Květoslava Musilová: Česko-slovenský a slovensko-český pasivní bilingvismus ve změněných jazykových podmínkách; Jana Pekarovičová: Multikultúrna kompetencia ako predpoklad úspešnej komunikácie.

KRONIKA

NEDOŽITÉ DEVÄŤDESIATINY UNIVERZITNÉHO PROFESORA EUGENA PAULINYHO

Slovenská jazykoveda a slavistika si 12. decembra 2002 pripomína nedožitú deväťdesiatu výročie narodenia poprednej osobnosti slovenskej jazykovedy – univerzitného profesora Eugena Paulinyho. Vedca, ktorý viac ako štyri desaťročia intenzívne ovplyvňoval vedecké bádanie v oblasti slovenského jazyka a formoval metodológiu jazykovedných výskumov.

Po štúdiách na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v rokoch 1930 – 1935 študoval slovanštinu a klasickú filológiu, a po dvojročnom pôsobení na gymnáziu vo Zvolene začal E. Pauliny v r. 1937 ako asistent Filozofickej fakulty UK svoju vedeckú a pedagogickú činnosť. Eufemizované a nezriedka aj tabuizované zásahy do vysokoškolských akademických slobôd spôsobili, že E. Pauliny „pôsobil“ od októbra 1950 do konca júla 1951 ako vedecký pracovník SAV, potom bol necelé štyri mesiace korektorom v nakladateľstve Práca, od polovice decembra 1951 do konca februára 1953 pracoval ako odborný redaktor v Štátnom pedagogickom nakladateľstve (neskôr Slovenské pedagogické nakladateľstvo), napokon sa od 1. marca 1953 stal opäť pracovníkom SAV, odkiaľ sa 16. októbra 1953 vrátil na akademickú pôdu Filozofickej fakulty vtedajšej Slovenskej univerzity (dnes Univerzita Komenského), kde pôsobil až do odchodu do dôchodku. Počas svojho pôsobenia na tomto pracovisku bol od r. 1963 do r. 1971 aj vedúcim Kabinetu fonetiky UK a v rokoch 1964 – 1977 viedol Katedru slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK.

Začiatky vedeckého bádania profesora E. Paulinyho boli v druhej polovici tridsiatych rokov zamerané na výskum jeho rodných stredoslovenských nárečí zvolenského typu. Rozsiahly nárečový materiál, známy z autopsie, opísal E. Pauliny v štúdiách *Príspevok k určaniu niektorých významných izoglos týkajúcich sa nárečia detvianskeho* (1935), *Zo skloňovania substantív v nárečí detvianskom* (1937), resp. *Mäkké nárečie Banskej Bystrice a okolia a jeho vznik* (1940). V postupne sa rozširujúcom bádateľskom obzore E. Paulinyho zaujali pevné miesta štylistické analýzy vtedajších prozaikov (J. T. Gašpara, L. Ondrejova, M. Figuli) a ich vzťah k štýlu starších prozaikov (M. Kukučín, B. S. Timrava). Popri výskume monológu a dialógu sa metodologická orientácia mladého E. Paulinyho prejavila v jeho fundamentálnej práci *Štruktúra slovenského slovesa* (1943). Štrukturalistickú metódu uplatnil E. Pauliny aj pri synchronickom aj diachronickom opise zvukovej roviny v prácach *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961, 1968), *Fonologický vývin slovenčiny* (1963) a *Slovenská fonológia* (1979). Orientácia na vedecký výskum zvukovej roviny a dosiahnuté výsledky otvorili E. Paulinymu cestu aj na rokovania popredných medzinárodných vedeckých inštitúcií – Association of Phonetic Sciences (1965), International Phonological Association (1966) a Medzi-

národný komitét slavistov (Slovanský jazykový atlas, 1959). Do širokého výskumného obzoru E. Paulinyho patrili aj otázky teórie spisovného jazyka. Okrem východiskových celkov *Systém slovenského spisovného jazyka* (1947), *Slovenské časovanie* (1949) treba v súvislosti s touto problematikou z veľkého množstva štúdií uviesť aspoň jednu z najcitovanejších – *Systém v jazyku* (1958). Poznatky z týchto prác aplikoval E. Pauliny aj pri príprave základných kodifikačných diel slovenského jazyka a učebníc – *Pravidiel slovenského pravopisu* (vydania od r. 1953 do r. 1971), ako spoluautor známej *Slovenskej gramatiky* (vydania od r. 1953 do r. 1968), autor *Krátkej gramatiky slovenskej* (vydania z r. 1960 – 1971, upravená a doplnená reedícia z r. 1997) aj koncepčne novoponímanou *Slovenskou gramatikou* (1981).

Osobitnú kapitolu vedeckých výskumov E. Paulinyho tvorila problematika dejín spisovnej slovenčiny. Prvé vydanie *Dejín spisovnej slovenčiny* (1948) vychádzalo z tézy, že dejiny jazyka majú tvoriť dejiny jednotlivých štýlov. Rozšírený pohľad na toto východisko sa uplatnilo v ďalších vydaniach z r. 1966 a jeho neúplnosť, keďže siahalo len po štúrovské obdobie, doplnil E. Pauliny vo svojom poslednom vydaní *Dejín spisovnej slovenčiny od počiatkov až po Ludovíta Štúra* (1983), v ktorom sú v porovnaní s predchádzajúcimi vydania spracované všetky základné etapy vývinu spisovnej slovenčiny. Vedecký opis dejín jazyka chápal E. Pauliny ako súčasť rozsiahlej problematiky kultúrnych dejín. V takejto podobe ho prezentoval aj vo svojej staršej, z pohľadu našej národnej kultúry veľmi významnej práci *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy* (1964). V nej využitím historického pramenného materiálu z veľkomoravského obdobia poukázal na charakteristické znaky nášho jazyka a jeho kontinuitný vývin.

V úsilí o krátky syntetizujúci pohľad na život a dielo E. Paulinyho nemožno obísť jeho organizátorskú činnosť v oblasti výskumu spisovných aj nespisovných útvarov slovenčiny. Veľký je Paulinyho podiel na zostavovaní *Dotazníka pre výskum slovenských nárečí* (1947), ktorým sa na Slovensku položili základy systematického dialektologického výskumu a vzniku projektu *Atlas slovenského jazyka*. Zároveň sa tým vytvorilo spoľahlivé východisko účasti slovenských dialektológov na medzinárodnom dialektologickom projekte *Slovanský jazykový atlas*, do ktorého sa E. Pauliny zapojil po jeho založení a pracoval na ňom až do odchodu do dôchodku. Výsledky systematického nárečového výskumu a využitie štrukturalistickej metodológie sa prejavili v dvoch základných historickojazykovedne orientovaných prácach – *Fonologickom vývine slovenčiny* (1963) a posmrtno vydanéj práci *Vývin slovenskej deklinácie* (1990), ktorú E. Pauliny dokončil dva mesiace pred koncom svojej životnej cesty. K významným organizátorským činom E. Paulinyho patrilo aj založenie a vedenie letného seminára slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca*, ktorý je dodnes významným medzinárodným slovakistickým podujatím Filozofickej fakulty UK. Veľký význam malo Paulinyho organizovanie sociolingvistickeho výskumu zameraného na hovorenú podobu slovenského jazyka, aktívna činnosť v Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV, prednášková činnosť na univerzitnej pôde a na domácich a zahraničných vedeckých podujatiach.

Pri nedožitých deväťdesiatinách E. Paulinyho si možno viac ako doteraz uvedomujeme šírku jeho vedeckých výskumov, množstvo problémov, ktoré riešil a na ktoré upozorňoval. Trvalú hodnotu majú jeho poznatky z oblasti teórie spisovného jazyka, hodnotenia vývinových tendencií v jazyku v tridsiatych a štyridsiatych rokoch minulého storočia. S podlomeným zdravím na sklonku života pripravil E. Pauliny na vydanie súbor starších aj novších štýlisticky orientovaných štúdií *Jazyk a štýl slovenskej prózy* (1983). Nekompromisný odchod

na dôchodok (1977) bol medzníkom, po ktorom sa E. Pauliny vrátil k jednotlivým okruhom svojich bádateľských záujmov. Tento medzník však znamenal aj množstvo doplňujúcich a nových poznatkov, ktoré v podobe rekapitulácie možno do knižných titulov zhrnúť takto: v oblasti spisovného jazyka *Slovenská fonológia* (1979), *Slovenská gramatika* (1981), v oblasti štylistiky *Jazyk a štýl slovenskej prózy* (1983), historickojazykovedne orientované sú práce *Vývin slovenskej deklinácie* (1990) a pripravované vydanie práce *Život a dielo Metoda, prvoučiteľa národa slovienskeho* (1985, red. Š. Ondruš). V týchto tituloch akoby bol E. Pauliny chcel dopovedať všetko nové, čo sa v nadväznosti na svoje staršie práce o predmete svojich výskumov dozvedel po ich vydaní. K jednotlivým témam sa vracal aj po niekoľkých desaťročiach. Tematiku, ktorej sa venoval v jednej zo svojich prvých štúdií – *Mäkké nárečie Banskej Bystrice a okolia a jeho vznik* (1940), dopracoval na základe nových nárečových výskumov a publikoval v zahraničí v r. 1982 pod názvom *Die Dialekte von Banská Bystrica und Umgebung heute*.

Pri nedožitej osemdesiatke univerzitného profesora Eugena Paulinyho ho pred desiatimi rokmi prof. J. Furdík právom nazval oporným pilierom slovenskej jazykovedy. A pri príležitosti osemdesiateho výročia začatia prednášok na Filozofickej fakulte UK vniesol do biografie E. Paulinyho ďalšie vzácne fragmenty a detaily prof. J. Mlacek (publikované boli v časopise *Slovenská reč*, 67, 2002, č. 3, s. 163 – 169). Každá zastávka pri knihe, štúdiu, metodológii či životnom príbehu E. Paulinyho je zdrojom ďalšej inšpirácie a svedectvom o veľkom rozsahu, význame a prínose jeho diela pre slovenskú jazykovedu a jej dejiny.

Pavol Žigo

SÚPIS PRÁC PROF. ÁBELA KRÁĽA ZA ROKY 1992 – 2001

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Ábela Kráľa za roky 1982 – 1991 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v *Jazykovednom časopise*, 43, 1992, s. 67 – 69. Súpis prác prof. Ábela Kráľa, DrSc., uverejňujeme z príležitosti jeho významného životného jubilea. Súpis nebol autorizovaný.

Nar. 17. 8. 1932, Nová Baňa, okr. Žarnovica. Študoval v r. 1953 – 1954 na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity a v r. 1954 – 1955 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (slovenský jazyk – ruský jazyk). 1966 PhDr., 1968 CSc., 1975 doc., 1981 DrSc., prof. V r. 1958 – 1982 pracovník Kabinetu fonetiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (vedecký asistent, vedecký pracovník, samostatný vedecký pracovník), v r. 1971 – 1982 vedúci kabinetu, v r. 1982 – 1989 pracovník oddelenia fonetiky a všeobecnej jazykovedy Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (samostatný vedecký pracovník, vedúci vedecký pracovník), vedúci oddelenia, súčasne pôsobil ako pedagogický pracovník fakulty, v r. 1989 – 1990 pracovník Ústavu kybernetiky Slovenskej akadémie vied (vedúci vedecký pracovník), v r. 1990 – 1992 poslanec Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, v r. 1993 – 1998 veľvyslanec Slovenskej republiky vo Švajčiarskej konfederácii, od r. 1998 vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. V r. 1965 – 1968 pôsobil ako lektor slovenského jazyka na univerzite v Kolíne nad

Rýnom, v r. 1969 – 1971 študijný pobyt v Ústave fonetiky a komunikácie univerzity v Bonne, v r. 1983 – 1984 študijný pobyt v Ústave fonetiky univerzity v Kolíne nad Rýnom. V r. 1978 – 1983 pôsobil externe na Pedagogickej fakulte v Nitre. Od r. 1967 člen ortoepickej komisie Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. V r. 1980 – 1984 člen komisie pre obhajoby doktorských dizertačných prác vo vednom odbore všeobecná jazykoveda, od r. 1985 predseda komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác vo vednom odbore všeobecná jazykoveda. Od r. 1987 člen komisie pre starostlivosť o javiskovú reč pri Zväze slovenských dramatických umelcov, od r. 1999 člen Ústrednej jazykovej rady (podpredseda).

Pracuje v oblasti všeobecnej jazykovedy, fonetiky, fonológie a slovenskej ortoepie.

1992

Z problematiky automatického rozpoznávania slovenčiny. – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 81 – 90, angl. res. s. 90.

Emócia a veda v politike. – Literárny týždenník, 5, 1992, č. 14, s. 10.

Úcta k materinskej reči. – Extra S, 1, 1992, č. 2, s. 4.

Nie politickej zaslepenosti a nenávisti. Vyhlásenie Klubu kresťanskej inteligencie HZDS k útokom J. Bobrovnického. – Koridor, 7. 8. 1992, s. 2 (spoluautor I. Móri).

Filozofické základy jazykovej kultúry. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 34 (tézy prednášky konanej dňa 4. 3. 1992 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Krok, ktorý stojí pred Slovenskom. Dr. Ábel Kráľ, DrSc., vedúci delegácie FZ ČSFR na zasadnutí Medziparlamentnej únie v Štokholme, a náš redaktor Peter Jánošík. – Koridor, 29. 9. 1992, s. 1, 3.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrik s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské noviny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.

1995

Monológ Ábela Kráľa, veľvyslanca SR vo Švajčiarsku. – Slovenská Republika, 13. 1. 1995, príl. Víkend, č. 2, s. 1, 9.

1996

Rešpekt a úcta občanov sa premietajú do politiky štátu. Dnes: Ábel Kráľ – veľvyslanec SR vo Švajčiarsku. – Slovenská Republika, 15. 2. 1996, príl. Slovensko do toho, s. 6 (rozhovor J. Malecovej s Á. Kráľom).

1998

My a jazyková kultúra. – Kultúra, 1, 1998, č. 23, s. 1, 7.

Slovensko a svet. – Kultúra, 1, 1998, č. 11, s. 1, 3.

O zacyklení človeka bôžikom zisku. – Kultúra, 1, 1998, č. 27 – 28, s. 23.

NATO a Slovensko. – Kultúra, 1, 1998, č. 29 – 30, s. 20.

1999

Integration of Slovak Republic into European Community – Principal Questions. – In: Integrácia, diplomacia, médiá. Zborník prednášok z medzinárodnej konferencie konanej v októbri 1999 v Bratislave. Bratislava, AZEN – Aliancia za etiku novinárov 1999, s. 13 – 18.

Jazykový podvod. – Kultúra, 2, 1999, č. 21 – 22, s. 1 – 3.

Kultúra reči na úpadku. – Literárny týždenník, 12, 1999, č. 39, s. 1, 8 (rozhovor s Á. Kráľom).

Naša diplomacia a jeden príklad. – Republika, 31. 3. 1999, s. 5.

Parlamentné nenávisť? – Kultúra, 2, 1999, č. 9, s. 2.

Osudná nesvornosť Slovákov. – Republika, 20. 4. 1999, s. 10.

Nenávisť nemôže byť programom. – Republika, 15. 5. 1999, s. 10.

Niet inej cesty. – Kultúra, 2, 1999, č. 3, s. 1 – 2.

Má Slovensko poslanie? – Kultúra, 2, 1999, č. 7, s. 1, 3.

Žalm o Slovensku. – Kultúra, 2, č. 16, s. 1, 3.

2000

Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu? – Slovenská reč, 65, 2000, s. 71 – 85, angl. abstrakt s. 71.

O prístupoch k spisovnej slovenčine a k diskusii o nich. – Slovenská reč, 65, 2000, s. 304 – 309, angl. abstrakt s. 304.

Štátna doktrína Slovenskej republiky. (Kto prevezme iniciatívu?) – Svedectvo, 10, 2000, s. 12 – 17; Slovák v Amerike, 112, č. 10 (149), s. 7 – 8.

Návrh memoranda k štátnej doktríne Slovenskej republiky. – Kultúra, 3, 2000, č. 19, s. 14 – 15.

Manifést za európske povedomie. – Kultúra, 3, 2000, č. 25, s. 5.

Globalizácia, unifikácia, národný štát a národný jazyk. – Zvesti SNÚ, 1, 2000, s. 16 – 18.

Výzva Spoločenstva Kresťanské Slovensko. – Literárny týždenník, 13, 2000, č. 25, s. 12 (spoluautor J. Kačala).

Rozhovor s jazykovedcom prof. PhDr. Ábelom Kráľom, DrSc. – Náš čas (časopis Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre), 4, 2000, č. 5, s. 7 (rozhovor R. Hlavatej s Á. Kráľom).

2001

Východiská jazykovej kultúry. (Má ešte zmysel hovoriť o jazykovej kultúre?) – Kultúra slova, 35, 2001, s. 6 – 16.

Redakčná činnosť

Jazykovedný časopis, 43, 1992 – 48, 1997 (člen red. rady).

Extra S, 1, 1992 (člen red. rady).

Kultúra, 1, 1998 – 3, 2000 (člen red. rady).

Zostavil Ladislav Dvonč

JUBILEUM UNIVERZITNÉHO PROFESORA JURAJA DOLNÍKA

Dvadsiateho augusta 2002 sa v zdraví a v najväčšom rozmachu svojich bádateľských aj pedagogických aktivít dožil šesťdesiatky vedúci Katedry slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK v Bratislave profesor PhDr. Juraj Dolník, DrSc. Táto jubilejná príležitosť jedného z najprednejších reprezentantov slovenskej lingvistiky je priam výzvou pristaviť sa predovšetkým pri jeho vedeckom diele a učiteľskom pôsobení, ale aspoň pripomenúť čo-to aj z ďalších oblastí jeho života.

Ak sa v nadväznosti na osnovu jeho kurikula, ktoré zachytili medailóniky k päťdesiatke prof. J. Dolníka (J. Horecký – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 137 – 139; J. Mlacek – Slovenská reč, 57, 1992, s. 305 – 307), upriamime predovšetkým na posledných desať rokov, treba tu zaznamenať aspoň tieto základné fakty: Veľkú časť tohto decénia prežil J. Dolník ako lektor a neskôr ako hosťujúci profesor na Humboldtovej univerzite v Berlíne (1990 – 1996), medzitým (1995) bol vymenovaný za univerzitného profesora v odbore všeobecná jazykoveda. Od r. 1997 je vedúcim Katedry slovenského jazyka FF UK i predsedom odborevej komisie pre odbor slovenský jazyk. Z pozície profesora všeobecnej jazykovedy často vypomáha aj slovenskej germanistike (sám vyštudoval aprobáciu slovenský jazyk – nemecký jazyk) aj ďalším filológiam. Okrem svojho materského pracoviska prednáša aj na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je členom (niekde aj predsedom) viacerých odborných kvalifikačných komisií, okrem iných aj Komisie pre udeľovanie vedeckých hodností. Slovenskú lingvistiku reprezentoval okrem spomenutej berlínskej univerzity aj na iných univerzitách v západnej Európe najmä pri príležitosti medzinárodných vedeckých konferencií v rámci činnosti Societas Linguistica Europaea. Všetky tieto fakty – ich rad by bolo možné ešte všeličím doplniť – súvisia s jeho vedeckou, bádateľskou prácou, ba priamo z nej vyplývajú, a tak aj my obráťme pozornosť týmto smerom.

Pohľad na vedecké dielo J. Dolníka z ostatného desaťročia by si sám vyžadoval rozsah niekoľkých takých textov, ako bude celý tento medailónik. Ide totiž o dielo nielen rozsiahle (J. Dolníkovi vyšlo v rokoch 1990 – 2000 deväť knižných alebo skriptových prác, niektoré aj vo viacerých vydaniach, a do 70 vedeckých štúdií), ale predovšetkým metodologicky a teoreticky podnetné, inšpiratívne, niekedy až burcujúce, v dobrom zmysle provokujúce. Zaiste nie je náhodné, že viaceré jeho takto orientované práce vyvolali diskusné, ba aj polemické ohlasy, že aj sám J. Dolník diskusne či až polemicky reagoval na koncepcie, riešenia či podnety iných bádateľov. Hoci sa môže zdať, že tu ide o diskusie iba o jednej téme, o koncepcii teórie spisovného jazyka, v skutočnosti je pozadím, akýmsi spoločným menovateľom všetkých Dolníkových príspevkov do spomenutých diskusií a polemík úsilie o to, aby naša jazykoveda prekonala istú metodologickú aj teoretickú stagnáciu, aby náležitým spôsobom nielen zaregistrovala zmeny v paradigme súčasného lingvistického diania vo svete, ale aby v duchu týchto zmien aj sama pokračovala, a tým prehlbovala dnešný výskum slovenského jazyka o nové dimenzie. Ako uvidíme pri nasledujúcom stručnom pohľade na niektoré zo spomínaných Dolníkových knižných prác, sám autor tu načrtáva viaceré nové smery tohto prehlbovania,

predstavuje viaceré nosné koncepcie súčasnej lingvistiky. Skôr ako sa pri nich pristavíme, treba na tomto mieste aspoň stručne pripomenúť aj niektoré body a fakty z Dolníkových prác z predchádzajúceho obdobia, lebo práve tým sa plastickejšie ukážu isté kľúčové miesta autorovho súčasného chápania jazyka i jazykovedy aj ich premietnutie v interpretácii niektorých konkrétnych okruhov lingvistickej problematiky.

Predovšetkým treba v naznačených súvislostiach pripomenúť, že už samotný štart J. Dolníka do vedeckej a publikačnej práce sa odlišoval od začiatkov väčšiny súčasných slovenských lingvistov. J. Dolník sa neponáhľal so svojimi prvotinami a hoci aj v jeho bibliografii z tohto obdobia (u neho je to polovica 70. rokov) sa vyskytuje niekoľko drobností súvisiacich s jeho pôsobením na strednej škole (sú to najmä viaceré články v časopise *Cizí jazyky ve škole*), prakticky súběžne s tým sa začínajú objavovať jeho precízne teoretické štúdiá zo sémantiky, ktoré ho hneď posúvajú do samého centra lingvistického diania u nás. Je príznačné, že „materskou pôdou“ týchto jeho štúdií je práve *Jazykovedný časopis*, že vzápätí preniká aj na stránky zborníka *Philologica Pragensia*, keď už predtým (r. 1980) obhájil svoju kandidátsku dizertačnú prácu, ktorej téma bola tiež práve z tejto oblasti (*Sémantika slova a jej explikácia*). Prečo bolo potrebné pripomenúť tieto jeho začiatky aj pri tejto príležitosti, keď chceme charakterizovať celé jeho doterajšie dielo? Najmä preto, že už v týchto prvých štúdiách a ďalších prácach J. Dolníka sa jednak veľmi výrazne dostáva do popredia taká oblasť, ktorá nemá v našej jazykovede nijakú bohatú tradíciu, totiž sémantika, a jednak sa zároveň už nimi prejavuje aj autorovo úsilie o riešenie istých metodologických otázok v našich výskumoch sémantiky, úsilie o to, čo sa neskôr spája s prehĺbením kognitívnych prístupov k sémantike aj k celému jazyku (pripomeňme tu druhú časť uvedeného názvu jeho kandidátskej práce – „...a jej explikácia“).

Keď chceme v intenciách uvedenej charakteristiky začiatkov vedeckej tvorby J. Dolníka pristúpiť k sledovaniu základných znakov jeho diela z ostatného desaťročia, nebudeme postupovať dôsledne chronologicky, teda podľa toho, ako za sebou jeho jednotlivé knihy a ostatné práce vychádzali, ale sa skôr upriamime na vnútorné prepojenie jednotlivých zložiek Dolníkovho diela. Aj chronológia by nám tu síce všeličo o tomto diele povedala – že od spomínanej orientácie na sémantickú problematiku sa autor dostáva k otázkam jazykovej funkcie, ale aj hodnotenia a odtiaľ zasa k širšie chápanej pragmatickej dimenzii jazykovej komunikácie, že cez tieto okruhy otázok sa v jeho diele do popredia dostáva problematika kognitívnej lingvistiky a sociolingvistiky a cez ňu aj široká sféra otázok teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry –, spomenutý pohľad na vnútorné väzby Dolníkových prác však umožňuje ukázať skĺbenosť a konzistentnosť tohto diela i špecifické miesto jednotlivých koncepcií aj riešení v rámci tohto celku. Pri takejto interpretácii Dolníkových lingvistických prác i celého jeho lingvistického myslenia sa ako najspoľahlivejšie východisko javí jedna z jeho najnovších knižných prác, totiž *Základy lingvistiky* (Bratislava, Filozofická fakulta UK 1999. 228 s.). V jej úvode sa síce hovorí, že je určená najmä študentom „s odborným zameraním na jazyky“, teda v prvom rade ako vysokoškolská príručka, o niekoľko riadkov sa však dodáva, že práve zvládnutie základov lingvistiky je predpokladom „prieniku do súčasného lingvistického myslenia“ a že kniha je koncipovaná tak, aby „inšpirovala k myšlienkovému aktivite pri vnikaní do lingvistického uchopenia jazyka“ (obidva citáty sú zo s. 3). A práve v takýchto intenciách, v intenciách myšlienky, že tu autor chce nielen študentom slovakistiky aj ostatných filológií, ale aj širšej lingvistickej verejnosti na Slovensku predstaviť súčasné chápania jazyka a jazykove-

dy v tých najnovších vedeckých prúdoch a koncepciách, teda práve v takýchto intenciách môže byť pohľad na toto dielo J. Dolníka spoľahlivým východiskom pre charakteristiku všetkých ostatných jeho prác i nových myšlienok, ktoré sa v nich ponúkajú.

Zaiste nie je náhodné, že hneď vo vstupných častiach úvodnej kapitoly Základov lingvistiky pokladá autor za potrebné hovoriť osobitne o objekte a predmete jazykovedy, že sem zaradil podkapitolku o zmene paradigmy súčasnej lingvistiky. Práve myšlienky z týchto častí úvodu sa potom premietajú do celého nasledujúceho výkladu aj do kompozície sledovanej práce. Ak z tohto hľadiska porovnáme náplň Dolníkových Základov lingvistiky s inými bežne doteraz u nás používanými príručkami tohto typu (máme tu na mysli najmä Horeckého Základy jazykovedy i Erhartove Základy jazykovedy, ako aj Úvod do štúdia jazykov od Š. Ondruša a J. Sabola), zisťujeme, že sa v nich po všeobecných pasážach jednoznačnejšie špecifikuje pojem systémová lingvistika, ale že sa tu predovšetkým ako samostatné zložky objektu lingvistiky vyčleňujú také oblasti, ako je kognitívna lingvistika, pragmatika a sociolingvistika. Náznaky riešenia problematiky, ktorú F. Čermák vo svojej práci Jazyk a jazykoveda (Praha, Pražská imaginace 1994. 251 s.) označuje ako tzv. vonkajšiu lingvistiku a ktorú obsahujú spomenuté tri kapitoly Dolníkových Základov, síce možno nájsť aj v uvedených prácach z predchádzajúcej etapy (spomenuté tri knihy vyšli koncom 70. alebo v 1. polovici 80. rokov, teda zhruba pred dvadsiatimi rokmi), ale takto ucelene a s vyčlenením, resp. špecifikáciou vzájomných vzťahov medzi nimi i vzťahov k spomenutej systémovej lingvistike sa táto problematika analyzuje u nás po prvý raz (len okrajovo dodajme, že citovaný F. Čermák ide v tomto smere ešte ďalej, keď tu aspoň vo všeobecných polohách sleduje aj také ďalšie oblasti lingvistiky, ako sú etnolingvistika, antropolingvistika, neurolingvistika, biolingvistika a pod.). Ešte dôležitejšia ako samo kompozičné vydelenie uvedených zložiek lingvistiky je skutočnosť, že sa cez ne špecifikuje pozícia Dolníkom aj inde, najmä v početných štúdiách pertraktovaných nových koncepcií aj konkrétnych riešení. J. Dolník napríklad nielen vo viacerých časopisecky alebo zborníkovo publikovaných štúdiách, ale aj v osobitných kapitolách ďalšej svojej knihy *Jazyk a hodnotenie* (Banská Bystrica, Filologická fakulta UMB 1999. 237 s.) rozvíja aj aplikuje tzv. prototypovú teóriu, ale práve v Základoch lingvistiky mu stačí pár strán na to, aby túto teóriu predstavil ako súčasť kognitívnej lingvistiky. V podobnom duchu sa tu charakterizuje koncepcia jazykových princípov, keď sa interpretuje ako súčasť univerzálnej gramatiky, v podobných intenciách sa špecifikuje ním samým v mnohých štúdiách aplikovaná teória prirodzenosti, analogicky sa zasa celá teória spisovného jazyka explikuje v rámci sociolingvistiky. Podobných koncepčných inovácií ponúkajú Dolníkovy Základy lingvistiky v každej kapitole viaceré. Ak k tomu pripočítame, že v každej z nich je aj celý rad riešení konkrétnych otázok (ilustračne pripomeňme napr. fakt, že v tradične vydeľovanej kapitole o triedení jazykov, ktorá nechýba v nijakej príručke všeobecnej jazykovedy či základov jazykovedy, pridáva k tiež tradične vydeľovanej genetickej a typologickej klasifikácii aj charakteristiku areálového – on hovorí areálneho – triedenia jazykov, čo mu zasa umožňuje analyzovať také pojmy ako sú jazykový zväz, hybridný jazyk, substrát, adstrát, superstrát, pidžin a kreolský jazyk), potom sa sledované Základy lingvistiky javia nielen ako dôležitá súčasť charakteristiky lingvistického diela J. Dolníka, ale predovšetkým ako veľká inšpirácia a zároveň ako invenčný sprievodca v problematike súčasnej jazykovej teórie aj jej metodológie. Táto kniha by teda napríklad nemala chýbať v zozname literatúry u nijakého nášho doktoranda z oblasti jazykovedy.

S naznačeným chápaním jazyka a jazykovedy sa však nestretáme až v spomenutých novších knižných prácach J. Dolníka, zreteľnú artikuláciu takejto koncepcie jazykovedy, jej predmetu aj metód možno vidieť už v Dolníkových prvých štúdiách o sémantike aj v prvých knižných dielach. Už v nich sa – popri prehĺbení toho, čo sám J. Dolník označuje ako systémovú jazykovedu (konkrétne tu teda ide najmä o systémový prístup k sémantike) –, zreteľne prejavujú aj presahy smerom ku kognitívnemu a komunikatívnemu prístupu k sémantike. Ak v súvislosti s prvou naznačenou líniou (teda s prehľbovaním poznatkov systémovej lingvistiky) možno uviesť také jeho štúdie, ako sú *Motivácia a hodnota termínu* (Kultúra slova, 17, 1983), *Otázka motivovanosti a systémovosti slova* (Jazykovedný časopis, 36, 1985) alebo *Vnútrošľavná konverzia v slovenčine* (Slovenská reč, 50, 1985), druhú líniu reprezentujú také štúdie, ako *Slovný význam a jeho explikácia* (Jazykovedný časopis, 29, 1978), *Kontextová sémantická vlastnosť slovesa* (Jazykovedný časopis, 32, 1981) alebo *Slovo v jazykovej komunikácii* (Sborník studií a zpráv kateder jazyků VVŠ, Brno 1985). Už v prácach z tohto obdobia sú veľkým prínosom pre našu jazykovedu jeho myšlienky o komponentovej analýze významu slova, ale aj o špecifikácii pojmov obsah a význam slova, jeho prehĺbenia interpretácie všetkých oblastí sémantickej paradigmatiky. Len o niečo neskôr prichádzajú jeho štúdie dotýkajúce sa už nielen sémantiky slova, ale aj celej slovnej zásoby. Jeho štúdie o presupozíčných vzťahoch v slovnej zásobe (Slovenská reč, 51, 1986) a o logických princípoch organizácie slovnej zásoby (Slovenská reč, 52, 1987) sú v naznačených súvislostiach predchodcami či začiatkami jeho knižných prác *Lexikálna sémantika* (1990), *Súčasný slovenský jazyk – Lexikológia* (skriptum, 1991, neskôr vyšlo vo viacerých vydaniach), ako aj o porovnávací rozmer obohatená práca *Porovnávací opis lexikálnej zásoby* (1993 – spoluautorky J. Benkovičová, A. Jarošová).

Ruka v ruke s uvedeným rozširovaním jubilantovho výskumného poľa z oblasti lexikálnej sémantiky prakticky na problematiku celej lexikológie rozvíjajú sa v jeho štúdiách a potom aj v knižných prácach také prístupy k slovu aj k celému jazyku, ktoré celú sféru obohacujú o pragmatické i širšie kognitívne dimenzie. Ani v týchto prípadoch sa tento rozmer jeho interpretácie neobjavil až v spomínaných novších knižných prácach z konca 90. rokov, ale je zreteľný v početných štúdiách a ďalších prácach už oveľa skôr. Sledovanie hodnotiacich slov je predmetom jeho viacerých štúdií už z 2. polovice 80. rokov, o niečo neskôr skúma otázku pragmatizácie lexikálneho významu (Slovenská reč, 56, 1991) a krátko nato (1993) sa usiluje ako prvý u nás o systematické uchopenie celej jazykovej pragmatiky (skriptum *Všeobecná lingvistika: sémantika a pragmatika*). Najsystematickejšie sa, pravdaže, skúmajú tieto otázky v spomínanej osobitnej kapitole jeho Základov lingvistiky a v tiež už spomenutej knihe Jazyk a hodnotenie. Je pritom príznačné, že aj do interpretácie pragmatiky jubilant organicky zapája novšie prístupy kognitívnej lingvistiky.

Práve v súvislosti s uplatnením metód kognitívnej lingvistiky by tu bolo možné osobitne sledovať jubilantov vklad do rozvoja našej textovej lingvistiky (neveľkú knihu s rovnakým názvom vydal v r. 1998 spolu s E. Bajzíkovej – osobitne ju na tomto mieste nebudeme nijako rozoberať; pisateľ týchto riadkov ju podrobne analyzoval v konfrontácii s Dudkovým Úvodom do textiky – Jazykovedný časopis, 50, 1999) aj jeho plodné iniciatívy vo výskume vývinu, stavby aj fungovania slovenčiny z hľadiska jazykových princípov. O tomto druhom tematickom okruhu otázok nielenže sám viackrát písal, ale nezištne ho ponúkol ako osobitný výskumný projekt aj svojim spolupracovníkom z katedry, ba aj ďalším bádateľom a výsledkom

jeho riešenia sú zatiaľ dva zborníky, ktoré jubilat sám zredigoval: *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny* (Bratislava, FF UK 1999) a *Princípy jazyka a textu* (Bratislava, FF UK 2000).

Aj všeličo ďalšie z prác prof. J. Dolníka by si zaslúžilo aspoň malú osobitnú poznámku, lebo aj všeličo ďalšie patrí k charakteristike jeho vedeckého profilu. S ohľadom na rozsah tohto textu tu upustíme od anotácie ostatných dôležitých poznávacích znakov jeho diela, jednako však aspoň enumeratívne pripomeňme ešte niekoľko podstatných faktov: Teória jazykovej prirodzenosti mu umožnila vnieť nové pohľady na problematiku našej morfológie aj derivatológie, prihliadanie na východiská pragmatickej stránky jazyka mu umožnilo špeci- ficky interpretovať teóriu rečových aktov i koncipovať model tzv. redukovaného gramatické- ho opisu slovenčiny (pre potreby vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka), sledovanie jazykových princípov v oblasti frazeológie zasa spôsobilo, že aj keď sa tejto zložke jazyka venuje iba okrajovo a sporadicky (hoci táto problematika mu nie je vzdialená – stačí spome- núť jeho dôležitú štúdiu *Lexikálnosemantický aspekt slovných spojení* z jeho knihy *Lexikálna sémantika*), dokázal tu inšpiratívne zasiahnuť do formulovania aj riešenia tých najpodstatnej- ších otázok celej frazeologickej teórie. Keby sme však akokoľvek dopĺňali alebo rozširovali tento výpočet koncepčných, metodologických či jednoduchých faktov, ktorými J. Dolník obohatil slovenskú jazykovedu, a keby sme pritom obišli jeho práce z oblasti teórie spisovné- ho jazyka a jazykovej kultúry, bola by charakteristika jeho vedeckého diela i jeho bádateľské- ho profilu nielen neúplná, ale aj citeľne skreslená. Preto pred záverom tohto textu venujme niekoľko poznámok tejto zložke vedeckých prác nášho jubilanta.

Hoci aj tento tematický okruh sa objavuje už v jubilentových prácach z predchádzajú- cich desaťročí (explicitne napr. v jeho štúdií *Ku kultúre jazykového vyjadrovania* zo zborníka *Jazyková politika a jazyková kultúra*, 1986; implicitne bola súčasťou viacerých jeho príspev- kov o hodnotiacich slovách a všeobecne o hodnotení v jazyku), veľmi intenzívne a sústredene J. Dolník sleduje otázky teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry najmä od druhej polovi- ce 90. rokov. V r. 1996 mu v Slovenskej reči vychádza najskôr recenzia známej priekopníckej knihy Z. Starého, potom aj vlastná štúdiá *K analýze teórie jazykovej kultúry*. V roku 1997 mu vyšlo ďalších päť štúdií z tejto oblasti a v nasledujúcich rokoch publikoval ďalšie štúdie, články aj knihy o týchto otázkach. Najsystematickejšie výklady vlastného chápania problema- tiky teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry podal jubilat v knihách *Spisovná slovenči- na a jej používatelia* (Bratislava, Stimul 2000) a *Učiteľ a jazyková kultúra* (Banská Bystrica, Metodické centrum UMB 2000), ako aj v spomínanej kapitole o sociolingvistiky z knihy *Základy lingvistiky*. Celá jeho interpretácia týchto otázok nielen v uvedenej kapitole, ale aj vo všetkých jeho ďalších knižných prácach a štúdiách je dôsledne konzistentná s celým jeho prístupom k jazyku a jazykovede, s tým, že autor v celom svojom doterajšom diele prihliada na zmenu paradigmy súčasnej lingvistiky a že tento posun aj premieta do riešenia širokých metodologických, ale aj konkrétnych otázok jazykovej kultúry. A v takejto situácii, keď ostat- né dielo J. Dolníka sa prijíma ako zásadné obohatenie a rozvítie súčasného slovenského lin- gvistického myslenia a keď zároveň len jeho niektoré práce (naozaj iba niektoré, lebo ako ukazujú príspevky s ním polemizujúce, oponenti jeho uvedené knižné diela o tejto problema- tike celkom obchádzajú a reagujú iba na jeho časopisecké alebo zborníkové štúdie) z oblasti jazykovej kultúry sa stávajú predmetom diskusií či polemík, teda v takejto situácii sa nájsto- čivo ozýva otázka: Prečo práve táto časť jeho lingvistického diela vyvoláva spomenuté dis-

kusné, resp. polemické reakcie, keď sme uviedli, že ide o práce plne konzistentné s jeho ostatným dielom? Povaha tohto textu nás nenúti hľadať nejakú vyčerpávajúcu odpoveď na uvedenú otázku, jednako nám však dovoľuje vysloviť aspoň želanie, aby tí, čo budú diskutovať či polemizovať s jeho koncepciou, počítali s celou príslušnou časťou jeho diela, s celým jeho koncepčným či metodologickým pozadím tak, aby ich argumentácia zvyčajne nekončila iba emocionálnym pripomínaním ohrozenosti slovenčiny, náznakovými výkričníkmi až insinuuáciami. Isteže, aj s jeho koncepciou jazykovej kultúry možno diskutovať aj polemizovať (autor týchto riadkov na ktorejkoľ z posledných konferencií o jazykovej kultúre pripomenul predstaviteľom sociolingvisticky orientovanej teórie jazykovej kultúry istú netrpezlivosť s tým, že v konkrétnej normotvornej a kodifikačnej praxi sa ich poznatky aplikujú len postupne a pomaly), stretajú sa tu predsa odlišné teórie, dva odlišné prístupy k celej problematike jazykovej kultúry. Zmena paradigmy súčasnej lingvistiky, ktorú v týchto súvislostiach spomína J. Dolník, nie je, pravdaže, zmenou zo dňa na deň, a tak s týmito diskusiami treba asi rátať, treba však zároveň žiadať, aby to boli diskusie vecné, argumentačné, aby sa v nich nenarúšali etické zásady vedenia diskusie alebo polemiky.

Po všetkých predchádzajúcich pohľadoch na isté stránky jubilentovho vedeckého diela sa žiada pripomenúť, že J. Dolník dôsledne naplňa a spája v sebe poslanie vedca a vysokoškolského učiteľa, že pri svojej vedeckej činnosti má vždy na mysli aj svojich poslucháčov. Neodráža sa to iba v tom, že spracúva aj nepopulárne skriptá alebo že píše aj didakticky orientované príspevky, ale výraznejšie, oveľa výraznejšie v tom, že celú činnosť svojej katedry usmerňuje tak, aby bola „posilnená intelektualizácia odbornej prípravy študentov“, a tak sa zaistila ich väčšia flexibilita, ktorú od nich žiada súčasný trh práce. Túto intelektualizáciu odporúča aj nášmu súčasnému výskumu slovenčiny, lebo len v tom vidí záruku, že súčasné generácie slovakistov splnia jednu zo základných úloh, ktorú na nich slovenská spoločnosť kladie, totiž spracovanie „gramatiky akademického typu na úrovni súčasného lingvistického poznania“ (obidva citáty sú z jeho programového príspevku, ktorý predniesol pri nedávnom jubileu slovakistiky na FF UK a ktorý uverejnila Slovenská reč, 67, 2002). Poznanie, že pre súčasný opis slovenského jazyka je najdôležitejšie spracovanie gramatiky uvedeného typu, ho v spomenutom príspevku dovedlo k tomu, že naliehavo apeluje na všetky slovakistické jazykovedné pracoviská i na ich vedúcich činiteľov, aby skoorinovali svoju činnosť tak, aby sa táto úloha v dohľadnom čase realizovala.

Čo dodať na záver? Zamýšľavé je celé lingvistické dielo prof. J. Dolníka, a tak aj táto jubilejná príležitosť sa stala podnetom na zamýšľanie sa, uvažovanie aspoň o niektorých – dúfajme, že práve o tých najpodstatnejších – jeho stránkach a prínosoch. Tá istá jubilejná príležitosť nás však vedie aj k tomu, aby sme milému jubilentovi zaželali do budúcich rokov najmä veľa zdravia, dostatok pracovnej aj osobnej pohody a ešte veľa podnetných námetov a koncepcií pri ďalšom rozvíjaní našej jazykovedy. Ad multos annos!

Jozef Mlacek

SÚPIS PRÁC PROF. JURAJA DOLNÍKA ZA ROKY 1992 – 2001

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Juraja Dolníka za roky 1973 – 1991 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Jazykovednom časopise, 43, 1992, s. 139 – 143.

1992

- Logical Principles of the Organization of Wordstock.** Prel. A. Böhmerová. – In: **A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics.** Red. J. Kačala et al. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 196 – 212. – Predtým publikované: **Logický základ štruktúrovanosti lexikálno-sémantických zoskupení.** – Jazykovedný časopis, 36, 1985, s. 120 – 131, rus. res. s. 131.
- Axiologické slová.** – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 91 – 98, nem. res. s. 98.
- Der Einfluss des Tschechischen auf das slowakische Sprachbewusstsein.** – Zeitschrift für Slawistik, 37, 1992, s. 242 – 247.
- České slová v slovenčine.** – In: **Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.** Red. J. Mlacek. Bratislava, Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 1 – 10.
- Bernolákov Slovár ako kodifikačné dielo.** – In: **Pamätnica Antona Bernoláka.** Red. J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom. Martin, Matica slovenská 1992, s. 104 – 109.
- Vzťah jazykovedy k vyučovaniu cudzieho jazyka. (Ku koncepcii gramatiky slovenčiny pre vyučovanie cudzincov.)** – Slovenská reč, 57, 1992, s. 129 – 135.
- Kačala, J.: **Sloveso a sémantická štruktúra vety.** Bratislava 1989. – In: Slovenská reč, 57, 1992, s. 185 – 189 (rec.).

1993

- Porovnávací opis lexikálnej zásoby.** 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 192 s. (spoluautorky J. Benkovičová, A. Jarošová).
- Ref.: Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 55 – 57.
- Axiologická stránka jazykovej komunikácie.** – In: **Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 41.** 1993. Venované XI. slavistickému kongresu. Red. P. Žigo et al. Bratislava, Univerzita Komenského 1993, s. 5 – 23, angl. a nem. res. s. 24.
- Die lexikalische Bedeutung aus konfrontativer Sicht.** – Zeitschrift für Slawistik, 38, 1993, s. 185 – 196.
- Die Motivierung der Flexionsklassen und Flexionsformen. (Am Beispiel des Slowakischen und Tschechischen.)** – Zeitschrift für slavische Philologie, 53, 1993, s. 304 – 318.
- Analogiebildungen im Slowakischen unter Einfluss des Tschechischen.** – Die Welt der Slaven, 38, 1993, s. 1 – 1.
- Die phraseologischen Einheiten aus axiologischer Sicht.** – In: **Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture.** Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie. Nitra 14. – 16. september 1992. Red. E. Krošlákova. Nitra, Vysoká škola pedagogická v Nitre, Fakulta humanitných vied 1993, s. 73 – 79.

- Gramatika slovenčiny pre vyučovanie cudzincov.** – In: *Studia Academica Slovaca*. 22. Prednášky XXIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1993, s. 62 – 70.
- Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii (na príklade substantívnej deklinácie v slovenčine).** – *Jazykovedný časopis*, 44, 1993, s. 3 – 13, nem. res. s. 13.
- Lexéma ako znak. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 12, 1993, s. 14 – 15 (tézy prednášky konanej dňa 30. 3. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- O teórii prirodzenej morfológie. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 12, 1993, s. 12 (tézy prednášky konanej dňa 23. 3. 1993 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Princíp motivácie v morfológii. – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 12, 1993, s. 13 – 14 (tézy prednášky konanej dňa 30. 3. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava 1993. – In: *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 58 – 60 (rec.).

1994

- Súčasný slovenský jazyk. Lexikológia. Seminárne cvičenia. 2. vyd.** Bratislava, Univerzita Komenského 1994. 106 s. – 3. vyd. 1999.
- Das axiologische Konzept und die axiologischen Wortfelder.** – *Zeitschrift für Slawistik*, 39, 1994, s. 504 – 513.
- O prototypovej teórii.** – *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 257 – 265.
- Prototypový prístup k lexikálnej jednotke.** – In: *Studia Academica Slovaca*. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 56 – 66.
- Die synchrone Dynamik des substantivischen Deklinationssystem im Slowakischen und Tschechischen.** – *Die Welt der Slaven*, 39, 1994, s. 26 – 41.

1995

- Teória jazykovej prirodzenosti.** – *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 18 – 25.
- Preferenčný aspekt rečových aktov.** – *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, s. 3 – 1.
- Motivácia a lexikalizácia.** – *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 65 – 70.
- Forma a význam vlastného mena.** – *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 105 – 110, nem. res. s. 111.
- Slovenčina z hľadiska hodnotenia. (Výskumný program.)** – In: *Studia Academica Slovaca*. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995, s. 37 – 43.
- Furdík, J.: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča 1993. – In: *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, s. 42 – 44 (ref.).
- Jubileum prominentného jazykovedca. (Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., 75-ročný.) – *Slovenská reč*, 60, 1995, s. 318 – 321.

1996

- O jednej Jakobsonovej inšpirácii. – *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, s. 100 – 107, nem. res. s. 107.
- Zum Erwerb der Fachlexik. – In: *Linguodidaktische Aspekte der Fachkommunikation im Fremdsprachenunterricht. Lingvodidaktické aspekty odbornej komunikácie vo vyučovaní cudzích jazykov. Vorträge gehalten auf dem slowakisch-österreichischen Kolloquium am 30. November 1995 in Bratislava*. Red. J. Pekarovičová – R. Rathmayrová. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1996, s. 10 – 15, slov. res. s. 15.
- Zur Rolle der Linguistik bei der Ausbildung von Diplomübersetzen. – In: *Sprache und Wirtschaft in der europäischen Informationsgesellschaft*. Red. M. Doherty – M. Schmitz. Berlin, Humboldt-Universität 1996, s. 150 – 154.
- K analýze teórie jazykovej kultúry. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 282 – 291.
- Der Vergleich des Deutschen mit den westslawischen Sprachen auf der Basis der axiologischen Kompetenz (ein Forschungsprojekt). – In: *Slawische und deutsche Sprachwelt. Typologische Spezifika der slawischen Sprachen im Vergleich mit dem Deutschen*. Red. W. Gladrow – S. Heyl. Frankfurt am Main, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften 1996, s. 117 – 127.
- Nad knihou o jazykovej kultúre. [Starý, Z.: *Ve jménu funkce a intervence*. Praha, Univerzita Karlova 1995.] – In: *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 85 – 89 (rec.).
- Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. *Sociolinguistica Slovaca. 1*. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava 1995. – In: *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 118 – 120 (rec.).
- Opis synonymického bohatstva slovenčiny. [Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava 1995.] – In: *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, s. 125 – 128 (rec.).
- Jubileum docentky Elly Sekaninovej. – *Jazykovedný časopis*, 47, 1996, s. 132 – 133 (k 70. narodeninám).
- PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc., 50-ročný. – *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 100 – 102.

1997

- Spontánne jazykové zmeny a kultivovanie jazyka. – *Jazykovedný časopis*, 48, 1997, s. 30 – 42, nem. res. s. 42.
- Objektívny a subjektívny prístup k jazykovým zmenám. – In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 45*. Red. P. Žigo et al. Bratislava, Univerzita Komenského vo Vydavateľstve UK 1997, s. 11 – 17.
- O smerovaní k poznaniu používateľa jazyka. – *Slovenská reč*, 62, 1997, s. 212 – 217.
- Diferenciácia teórie kultúry spisovnej slovenčiny. – In: *Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. J. Mlaček. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 51 – 58.
- Kritika jazykovej kritiky. – In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 28 – 34.

Jazykové princípy vo výstavbe frazém. – In: Frazeologické štúdie. 2. Red. P. Ďurčo. Bratislava, Esprima 1997, s. 36 – 44.

Kultivovanie jazyka a spontánne jazykové zmeny. – Jazykovedný zápisník, 16, 1997, s. 39 – 40 (tézy prednášky konanej 28. 1. 1997 na vedeckom seminári v Bratislave).

Jubilantka Eugénia Bajzиковá. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 20 – 22 (k 60. narodeninám).

Jubileum univerzitného profesora Jozefa Mlaceka. – Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 153 – 155 (k 60. narodeninám).

1998

Textová lingvistika. 1. vyd. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998. 134 s. (spoluautorka E. Bajzиковá).

Ref.: 1. Dudok, M.: Nový pohľad na textovú jazykovedu. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 119 – 121. – 2. Dudok, M.: Nový pohľad na textovú jazykovedu. – Nový život (Báčsky Petrovec, Juhoslávia), 52, 2000, s. 99 – 101.

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. 1. vyd. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 172 s. (spoluautori J. Bosák, K. Buzássyová, J. Furdík, J. Mlacek, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, D. Slančová, E. Tibenská).

Ref.: 1. Dudok, M.: Slovački jeziki na kraju XX veka. – Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku (Nový Sad, Juhoslávia), 41 – 42, 1998, vyd. 2000, s. 175 – 176. – 2. Findra, J.: Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému. – Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 37 – 41.

Jazyk ako hodnota. – In: Filologická revue. 1. 1998. Red. S. Makara et al. Banská Bystrica, Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 1998, s. 25 – 34.

Language Economy and Phraseology. – In: Europhras '97. Phraseology and Paremiology. Red. P. Ďurčo. Bratislava, Akadémia Policajného zboru 1998, s. 62 – 65.

K pragmatike vlastných mien. – In: 13. slovenská onomastická konferencia. Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997. Zborník materiálov. Red. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava, Esprima 1998, s. 21 – 25.

Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny (výskumný program). – Slovenská reč, 63, 1998, s. 3 – 13, angl. abstrakt s. 3.

Postoje k bohemizmom v súčasnej slovenčine (ako signály vyrovnávania sa so slovensko-českými vzťahmi). – In: Brněnská slovastika a česko-slovenské vztahy. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita 1998, s. 41 – 44.

Jazyková kritika na Slovensku. (Úloha jazykovej kritiky.) – In: Studia Academica Slovaca. 27. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998, s. 35 – 41.

Teória propriálnej lexiky. [Blanár, V.: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava 1996.] – In: Jazykovedný časopis, 49, 1998, s. 91 – 95 (rec.).

Životné jubileum Kláry Buzássyovej. – Jazykovedný časopis, 49, 1998, s. 139 – 141 (k 60. narodeninám).

1999

Základy lingvistiky. 1. vyd. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1999. 228 s.

Ref.: 1. Bajzíkova, E.: Základy lingvistiky. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 363 – 367. – 2. Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 51, 2000, s. 35 – 38.

Jazyk a hodnotenie. 1. vyd. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela – Filologická fakulta 1999. 240 s.

Ref.: Puškelová, K.: Slovenská reč, 65, 2000, s. 333 – 334.

Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1999. 166 s. (spoluautori E. Bajzíkova, J. Mlacek, E. Tomajkova, P. Žigo).

Jazykový systém a kodifikácia. – Slovenská reč, 64, 1999, s. 106 – 113, angl. abstrakt s. 106.

Lingvistika a translatologická teória. – In: Preklad a tlmočenie. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 24. a 25. júna 1999 v Banskej Bystrici. Red. P. Plutko et al. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela – Filologická fakulta UMB 1999, s. 8 – 19.

Spisovná slovenčina a čeština. – In: Studia Academica Slovaca. 28. Prednášky XXXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1999, s. 39 – 52.

Das Slowakische im Kontakt mit dem Tschechischen. Ein Beitrag zur Darstellung der slowakischen Standardsprache. – In: Anzeiger für slavische Philologie. 26. Red. W. Eismann – K. Trost. Graz, Akademische Druck u. Verlagsanstalt 1999, s. 87 – 101.

Preberanie výrazov a kultivovanie spisovného jazyka. – In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Ed. J. Bosák. Bratislava, Veda 1999, s. 75 – 79.

Vnímanie reálnej spisovnej slovenčiny. Docent Ján Bosák šesťdesiatročný. – Jazykovedný časopis, 50, 1999, s. 144 – 146.

2000

Spisovná slovenčina a jej používatelia. 1. vyd. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000. 216 s.

Ref.: Horecký, J.: Jazykovedný časopis, 52, 2001, s. 45 – 48.

Učiteľ a jazyková kultúra. 1. vyd. Banská Bystrica, Metodické centrum Banská Bystrica 2000. 50 s.

Analogie und Natürlichkeit. – In: Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Zost. J. Dolník. Bratislava, Univerzita Komenského 2000, s. 5 – 13, slov. res. s. 13 – 15, lit. s. 15.

- Interferencia, prototypová perspektíva a jazykový systém.** – In: *Človek a jeho jazyk. I. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého.* Ed. K. Buzásyová. Bratislava, Veda 2000, s. 194 – 203.
- Tradícia češtiny na Slovensku a jej následky.** – In: *Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vzťahy a súvislosti, ktorá sa uskutočnila 26. – 27. októbra 2000 v Bratislave.* Red. J. Hvišč. Bratislava, T. R. I. Médium 2000, s. 196 – 202.
- O prístupe k spisovnej slovenčine.** – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 149 – 155, angl. abstrakt s. 149.
- Ku kritike reflexívologického prístupu k spisovnému jazyku.** – *Slovenská reč*, 65, 2000, s. 214 – 220, angl. abstrakt s. 214.
- Vývin morfológie súčasnej spisovnej slovenčiny. (Prehľad zverejnených poznatkov.)** – In: *Studia Academica Slovaca. 29. Prednášky XXXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mlacek. Bratislava, Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000, s. 277 – 286. Znovu publikované: In: *Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny.* Studia Academica Slovaca. Separát. Red. J. Mlacek. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 277 – 286.
- [Diskusné príspevky.] – In: *Slovenčina v Slovenskom rozhlase v súvislosti s kultúrou a spôsobom myslenia.* Zborník z jazykovej konferencie. Red. S. Mislovičová – I. Jenča. Bratislava, Slovenský rozhlas – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000, s. 37 – 42, 54 – 55, 104 – 105.

2001

- Reálna spisovná slovenčina.** – In: *Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mlacek. Bratislava, Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2001, s. 83 – 95.
- Stil- und Übersetzungskompetenz.** – In: *Lictra 2001. VII. Internationale Fachtagung zu Grundfragen der Translatologie. Translationskompetenz. Abstracts.* Leipzig, 2001, s. 13 – 14 (tézy referátu predneseného na medzinárodnej translatologickej konferencii konanej 4. – 7. 10. 2001 v Lipsku).

Redakčná činnosť

- Jazykovedný časopis*, 43, 1992 – 52, 2001 (člen red. rady).
- Slovenská reč*, 57, 1992 – 66, 2001 (člen red. rady).
- Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 38. 1988. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990 (zodpovedný redaktor).
- Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 45. Bratislava, Univerzita Komenského vo Vydavateľstve UK 1997. (člen red. rady).
- Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 49. Bratislava, Univerzita Komenského 1998. 84 s. (člen red. rady).

Princípy jazyka a textu. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, Univerzita Komenského 2000. 220 s. (zostavovateľ).

Zostavil Ladislav Dvonč

PROFESOR MIROSLAV DUDOK – NÁŠ NOVÝ PÄŤDESIATNIK

Roku 2002 prichádza do rodiny našich jazykovedných päťdesiatnikov ďalší člen – prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc., narodený 31. júla 1952 v Erdevíku v bývalej Juhoslávii. Výraz prichádza možno tu brať do istej miery doslovne, lebo naozaj prišiel z Erdevíku, malej obce pod Fruškou gorou. Ani túto doslovnosť však netreba brať doslovne, lebo už pred terajším príchodom strávil niekoľko rokov na štúdiách v Bratislave. Študoval tu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského slovenčinu v rokoch 1971 – 1976, r. 1979 dosiahol doktorát filozofie (PhDr.), r. 1987 doktorát vied (Dr.Sc.) a r. 1988 profesúru. Pedagogicky pôsobil najmä na materskej univerzite v Novom Sade a v Belehrade. Roku 1992 sa presťahoval s rodinou do Bratislavy a nastúpil do Jazykovedného ústavu L. Štúra Slovenskej akadémie vied; od r. 2001 je jeho hlavným pracoviskom už Katedra slovanských filológií na Filozofickej fakulte UK v Bratislave.

V jeho tvorivej práci sa skutočne tvorivo a plodne spája umelecká i vedecká práca: je autorom siedmich básnických zbierok a šiestich dramatických diel pre divadlo, rozhlas i televíziu, ako aj nespočetných recenzií a správ. (Súpis prác prof. M. Dudka za roky 1974 – 2001 je uverejnený v časopise Slovenská reč, 2002, roč. 67, č. 4 – 5, s. 267 – 279.)

V zornom poli vedeckých záujmov M. Dudka, čo zrejme súvisí s jeho poetickým a dramatickým založením (no aj s rodinným, lebo jeho manželka vyštudovala herectvo v Bratislave, jedna dcéra tu absolvovala Vysokú školu múzických umení a druhá na nej momentálne študuje) – je výskum a interpretácia umeleckého textu. Dosvedčujú to dve jubilatove monografické práce *Glutinácia textu v slovenčine a srbochorvátčine* (1987) a *Úvod do textiky* (1989), ako aj viaceré štúdie o rozhlasovej hre a prekladaní.

V prvej monografii o glutinácii textu M. Dudok skúma glutináciu v chápaní J. Mistríka, a to v publicistických, odborných, administratívnych a umeleckých textoch v slovenčine a srbčine. V druhej monografii o textike ako súbornej disciplíne venuje najväčšiu pozornosť gramatike textu a takým pojmom ako glutinácia, rekurencia, kohézia, koreferencia, tektonika a architektonika. Zdôrazňuje však potrebu skúmať nielen vonkajšie fakty a prostriedky, ale aj vzťah textu ku kultúre i kolektívnemu vedomiu.

Do zbierky štúdií a esejí s poetickým názvom *Náveje* (2001) sú zahrnuté úvahy o literárnosti textu, o pôsobení a pôsobnosti literatúry, ako aj analýzy viacerých prekladov, pričom jubilant nastoľuje také problémy, ako je preklad a metakreácia i štýlová konvencia. Pozoruhodné sú tu aj jeho úvahy o rozhlasovej hre.

Ako si to však od zahraničných slovakistov vyžaduje sám život, musia byť orientovaní multidisciplinárne, a tak aj výskumný záber M. Dudka okrem jazyka a kultúry siaha tiež do histórie, o čom okrem príspevkov venovaných významným osobnostiam pôsobiacim na

Dolnej zemi (P. J. Šafárik, J. Mičátek, M. Godra a ďalší) svedčí aj publikácia *Vývin slovakistiky. Štúdie z dejín jazykovednej slovakistiky v Juhoslávii v 18. a 19. storočí* (1997).

Po príchode na Slovensko sa vedecká tvorba M. Dudka ešte znásobila: vo vojvodinských aj juhoslovanských periodikách informuje prakticky o všetkých významných slovenských publikáciách a vedeckých podujatiach. No tento informačný kanál nie je iba jednosmerný, lebo zásluhou M. Dudka sa aj bádatelia na Slovensku môžu bližšie zoznámiť s tamojšou produkciou.

Jubilant aktívne vystupuje na domácich aj zahraničných konferenciách. Novšie sa tiež venuje skúmaniu rozličných podôb diskurzu, v našom prostredí donedávna nevelmi pestovanému. M. Dudok vo svojich prácach vychádza trochu z iných terminologických a metodologických rámcov, na aké sme boli zvyknutí: juhoslovanská jazykoveda bola dlhšie aj rozmanitejšie napojená na zahraničné lingvistické a kultúrne prúdy. Treba oceniť aj to, že M. Dudok rozvíja moderný kontrastívny výskum, nie obyčajné „prirovnávanie“, ktorému neraz podľahnú podaktorí slavisti.

V celej pestrej a jednako celostne orientovanej vedeckej práci sa M. Dudok prejavuje ako bystrý pozorovateľ, precízny analyzátor fungovania jazyka. Obohacuje tak aj slovenskú jazykovedu o nové pohľady i svojské riešenia. Kiež sa mu ich v nasledujúcich rokoch podarí prinášať stále viac a viac.

Ján Horecký – Ján Bosák

MENNÝ REGISTER/INDEX OF NAMES

- Aretoulaki M. 87
 Aristoteles 7, 57
 Ažňuk B. 64
 Babić S. 48, 53, 55
 Bajžíková E. 145
 Barry W. 81
 Barthes R. 12, 13, 15, 16
 Bartsch R. 25
 Bataille G. 4
 Baudrillard J. 13, 14
 Benko V. 35, 77, 78
 Benková K. 62
 Benkovičová J. 145
 Bhabha H. 7
 Bilá M. 122
 Blanár V. 113
 Bohr N. 32
 Bosák J. 35, 39, 55, 79, 154
 Brontvay Y. 77
 Brozović D. 46, 48, 51 – 53, 55
 Buzássyová K. 35, 39, 67
 Bybyk S. 64
 Caxton W. 112
 Coseriu E. 54, 55
 Crystal D. 112, 113
 Culler J. 3, 13
 Čemerkin S. 63
 Čermák F. 75, 144
 Černík V. 57 – 58
 Dankovičová D. 91
 Deleuze G. 15
 Derrida J. 3 – 12, 14, 15
 Dewey J. 57
 Dokulil M. 132
 Dolník J. 19 – 29, 26, 31, 34,
 35, 39, 55, 79, 142 – 153
 Doroszewski W. 128
 Drozdík L. 3 – 17
 Dudok M. 45 – 56, 61 – 62,
 145, 153 – 154
 During S. 7
 Dužyk N. 64
 Dvonč L. 26, 35, 39, 73, 141,
 153,
 Dvončová J. 87, 90, 91, 93
 Dziaková K. 127 – 135, 131
 Džjubyšyna-Meľnyk N. 64
 Ďurčo P. 76
 Easthope A. 12
 Eco U. 15, 20
 Erhart A. 144
 Esih I. 48, 49
 Fedák M. 78
 Figuli M. 137
 Filasová A. 85
 Filipovič R. 115, 116, 117, 119,
 123
 Foucault M. 4, 5, 7, 10, 15,
 132
 Fourcin A. 81
 Furdík J. 32, 79, 128, 129, 139
 Furdík K. 34, 35, 74, 78
 Gálisová A. 97 – 110
 Gašpar J. T. 137
 Gaži G. 78
 Godra M. 154
 Gorbačevič K. S. 55
 Greven H. A. 122
 Grzegorzcykowa R. 132
 Haapanen S. 97
 Habermas J. 4, 9, 11, 13
 Hajič J. 74, 77
 Hála B. 91
 Hansen K. P. 20, 25
 Harland G. 81
 Harpáň M. 62
 Hašanová J. 35, 74
 Hazan V. 81
 Hegel G. W. F. 7, 57
 Heidegger M. 4, 7, 9
 Heikkinen H. 97
 Herakleitos 129
 Hock H. H. 33
 Honzák F. 111
 Honzáková M. 111
 Horák E. 48
 Horecký J. 32, 35, 39, 45, 55,
 58, 62, 74, 96, 142, 144,
 154
 Høeg P. 15, 16
 Husserl E. 9
 Irigaray L. 5, 13
 Isačenko A. V. 86, 89, 90, 92
 Ivanecký J. 76, 77, 81 – 95, 85
 Ivšić S. 48, 50
 Izutsuo T. 8
 Jakobson R. 14
 Jarošová A. 65 – 73, 74, 78,
 145
 Javors'ka H. 64
 Jazudek R. 97, 98
 Jenča G. 91
 Jermolenko S. 63, 64
 Jonke L. 47, 48, 50, 55
 Kačala J. 55, 78
 Kanovský M. 10, 14
 Kant I. 57
 Karlík P. 96
 Katičić R. 47, 48, 50, 51
 Kedar-Cabelli, S. 35
 Keller R. 25, 26
 Kellner A. 61
 Király P. 59 – 61
 Kočiš F. 42, 43, 55, 78
 Kofenský J. 18, 79
 Kostolanský E. 35, 74
 Kotarbinski T. 57
 Kmita J. 57
 Krajčovič R. 37, 41, 96
 Král' Á. 23, 86, 87, 91 – 93,
 139 – 141
 Kralčák Ľ. 77
 Krates z Mallu 31
 Kristeva J. 11, 14, 16
 Krokavec D. 85
 Krstić K. 48, 50
 Krupa V. 127
 Křečková V. 76
 Křen M. 76
 Kučera J. 111 – 113, 122
 Kudrjavcevoá E. 102
 Kukučín M. 137
 Kuryłowicz J. 33
 Labáth J. 62
 Lacan J. 6
 La Capra D. 12
 Lenec K. 64

- Lenhardt J. 114, 115, 118, 120
 – 122
 Lenk H. 22
 Leško V. 127
 Levi-Strauss C. 5 – 7, 14, 15
 Lietava J. 100
 Linhart J. 21, 24
 Liptáková L. 128
 Lisac J. 48, 53
 Leontiev A. N. 58
 Lyotard J.-F. 4, 6, 13
 Marcelli M. 13 – 15
 Marx K. 57
 Mathesius V. 49, 55
 Matvijias I. 63
 Mayer A. 48, 50
 McCarthy T. 4
 Mičátek J. 154
 Mihina F. 127
 Miko F. 21, 24, 78
 Mistrík E. 97, 98
 Mistrík J. 78, 154
 Mlacek J. 139, 142, 147
 Nábělek L. 102
 Nábělková M. 81 – 95, 130
 Nekula M. 96
 Nietzsche F. 4
 Norris Ch. 3 – 5, 8, 10, 11, 13
 Novák V. J. A. 24
 Odaloš P. 102
 Ološtiak M. 111 – 126,
 Ondrejov L. 137
 Ondrejovič S. 78, 79
 Ondrus P. 130
 Ondruš Š. 130, 139, 144
 Ondrušková N. 97
 Pala K. 77
 Palková Z. 90, 91
 Pauliny E. 34, 37, 42, 45, 47,
 55, 137 – 139
 Platón 11
 Pleskalová J. 96
 Polláková N. 122
 Považanec D. 87, 93
 Pramann U. 103
 Pranjković I. 53
 Pustovit L. 64
 Räsänen R. 97
 Rescher N. 128
 Roach P. 115
 Romportl M. 86, 89, 90, 111
 Rousseau J.-J. 9, 19
 Rushdie S. 15, 16
 Rusko M. 75, 87, 93
 Ružička J. 55, 78
 Rychlý P. 76
 Rýzková A. 23
 Sabol J. 35, 87, 91 – 93, 113,
 115, 117 – 120, 130, 144
 Said E. 7, 15
 Samardžija M. 45 – 48, 51
 Sapira E. 127
 Saussure F. de 9, 12
 Schmidt W. 58
 Silić J. 47, 48, 53 – 55
 Sim S. 4 – 7, 11 – 15
 Sjuta H. 64
 Skalička V. 32
 Skaličková A. 113 – 115, 119 –
 122
 Slančová D. 30, 101
 Smith A. 26
 Smrž P. 77
 Solohub N. 64
 Spivak G. Ch. 3, 6, 8 – 10, 12, 15
 Stachová J. 31
 Stavyc'ka L. 64
 Stich A. 111
 Stieber Z. 61
 Styšov O. 64
 Syrovátka J. 32
 Szymanek B. 132
 Šafárik P. J. 154
 Šimková M. 79
 Škvareninová O. 122
 Štefánek J. 87, 93
 Štekauer P. 113, 120
 Štolc J. 34, 42
 Štúr L. 45
 Šulek B. 45
 Švestková L. 111
 Tafrová B. 48, 53
 Taranenko O. 63
 Timrava B. S. 137
 Todor O. 64
 Trávníček F. 96
 Trubeckoj N. S. 61
 Vacek J. 102
 Van Doren M. 103
 Veber Tkalčević A. 48, 49
 Vicieník J. 57 – 58
 Višňovský E. 57 – 58
 Weisgerber L. 22
 Wells J.C. 82, 85, 90, 93
 Whorf B. L. 127
 Wijk A. 112
 Wilske J. 58
 Wittgenstein L. 130
 Wood D. 8
 Woudstra E. 31
 Wurzel W. U. 36
 Zeman J. 111 – 113, 122, 123
 Zimmermann J. 92
 Žeňuch P. 64
 Žigo P. 31 – 44, 31, 33, 38, 41,
 61, 139

OBSAH

Juraj D o l n í k : Jazyk ako kultúrny jav	19
Ladislav D r o z d í k : Jazyk a jazykoveda v postmodernom myslení (Prípád Derrida).....	3
Anna G á l i s o v á : K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr	97
Jozef I v a n e c k ý – M i r a N á b ě l k o v á : Fonetická transkripcia SAMPA a slovenčina	81
Pavol Ž i g o : Analógia a vývin slovenskej substantívnej deklinácie	31

D i s k u s i e

Katarína D z i a k o v á : Historicko-epistemologický rozmer slovotvornej motivácie	127
Martin O l o š t i a k : Transfonemizácia v kontaktovom vzťahu angličtina – slovenčina ..	111

R o z h Ľ a d y

Miroslav D u d o k : Jazykové normy a normovanie jazyka (Kroatistické skúsenosti)	45
---	----

R e c e n z i e

Dudok, M.: Náveje. Prolegomena do liter(m)árnosti textu. J. H o r e c k ý	61
Encyklopedický slovník češtiny. J. H o r e c k ý	96
Király, P.: A nyelvkeveredés. A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai. P. Ž i g o	59
Konanie a jeho humanitná interpretácia [V. Černík – J. Váčeník – E. Višňovský: Praktické usudzovanie, konanie a humanitná interpretácia.] J. H o r e c k ý	57

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Ukrajins'ka mova. P. Žeňuch.....	63
---	----

K r o n i k a

Jubileum Alexandry Jarošovej. K. Buzássyová.....	65
Jubileum univerzitného profesora Juraja Dolníka. J. Mláček	142
Nedožitý deväťdesiatiny univerzitného profesora Eugena Paulinyho. P. Žigo.....	137
Profesor Miroslav Dudok – náš nový päťdesiatnik. J. Horecký – J. Bosák.....	153
Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní. K. Furdík	73
Súpis prác Alexandry Jarošovej za roky 1982 – 2001. L. Dvonč	68
Súpis prác prof. Ábela Kráľa za roky 1992 – 2001. L. Dvonč.....	139
Súpis prác prof. Juraja Dolníka za roky 1992 – 2001. L. Dvonč.....	142
Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. J. Bosák.....	78

C O N T E N T S

Juraj D o l n í k : Language As a Cultural Phenomenon.....	19
Ladislav D r o z d í k : Language and Linguistics in the Postmodern Thoughts (The Case of Derrida).....	3
Anna G á l i s o v á : To the Sociolects of Chosen Alternative and Marginal Cultures.....	97
Jozef I v a n e c k ý – Mira N á b ě l k o v á : SAMPA Transcription and the Slovak Language.....	81
Pavol Ž i g o : Analogy and the Development of the Slovak Noun Declination.....	31

Discussion

Katarína Dziačková: Historically-Epistemological Dimension of Word-Formation's Motivation.....	
.....	
.....	127
Martin Ološtiak: Transphonemization and the Language Contact Between English and Slovak.....	
.....	
.....	111

Review Articles

Miroslav Dudok: The Language Standards and Standardization of Language (Croatian Experience).....	
.....	
.....	45

Book Reviews

Activity and Its Humanistic Interpretation. [V. Černík – J. Viceník – E. Višňovský: Practical Judgement, Activity and Humanistic Interpretation.] By J. Horecký.....	
.....	
.....	57
Dudok, M.: Náveje. Prolegomena do liter(m)árnosti textu. [Drifts. Prolegomena into Literary Character of Text.] By J. Horecký.....	
.....	
.....	61
Encyclopedic Dictionary of Czech Language. By J. Horecký.....	
.....	
.....	96
Király, P.: A nyelvkeveredés. A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai.] By P. Žigo.....	
.....	
.....	59
Ukrainian Language. By P. Žeňuch.....	
.....	
.....	63

Chronicle

Anniversary of Alexandra Jarošová. By K. Buzássyová.....	
.....	
.....	65
Anniversary of Professor Juraj Dolník. By J. Mlácěk.....	
.....	
.....	142
Bibliography of the Writings of Alexandra Jarošová for the Period 1982 – 2001. By L. Dvonč.....	
.....	
.....	68
Bibliography of the Writings of Professor Ábel Král' for the Period 1992 – 2001. By L. Dvonč.....	
.....	
.....	

.....	139
Bibliography of the Writings of Professor Juraj Dolník for the Period 1992 – 2001. By L. Dvoň.....	147
.....	137
Ninety Years from the Birth of Professor Eugen Pauliny. By P. Žigo.....	153
.....	73
Professor Miroslav Dudok – Fifty Years Old. By J. Horecký – J. Bosák.....	78
.....	
The Slovak and the Czech Language in the Computational Processing. By K. Furdík ..	
.....	
Tradition and Outlook of Grammatical Research in Slovakia. By J. Bosák.....	
.....	

СОДЕРЖАНИЕ

.....	97
Анна Галисова : К социолектам выбранных альтернативных и маргинальных культур.....	19
.....	3
Юрай Долник : Язык как культурный феномен.....	31
.....	81
Ладислав Дроздик : Язык и языкознание в постмодернистском мышлении (Случай Деррида).....	
.....	
Павол Жиго : Аналогия и развитие склонения имен существительных в словацком языке.....	
.....	
Йозеф Иванецки – Мира Набелкова : Фонетическая транскрипция SAMPA и словацкий язык.....	
.....	

Д и с к у с с и я

Катарина Д з я к о в а : Историческо-эпистемологический размер словообразовательной мотивировки.....	
.....	127
Мартин О л о ш т ь я к : Трансфонемизация в отношении английского и словацкого языков	
.....	111

О б з о р

Мирослав Д у д о к : Языковые нормы и нормирование языка (хорватский опыт)	
.....	45

Р е ц е н з и и

Действие и его гуманитарная интерпретация [V. Černík – J. Viceník – F. Višňovský: Praktické usudzovanie, kopanie a humanitná interpretácia.] Я. Г о р е ц к и	
.....	57
Дудок, М.: Наносы. Прологомена в литературность текста. Я. Г о р е ц к и.....	
.....	61
Кирай, П.: A nyelvkeveredés. A magyarország szláv nyelvjárások tanulságai. П. Ж и г о .	
.....	59
Украинский язык. П. Ж е н ю х.....	
.....	63
Энциклопедический словарь чешского языка. Я. Г о р е ц к и	
.....	96

Х р о н и к а

Профессор Евгений Паулини, не дожив до 90 лет. П. Ж и г о	
.....	137
Профессор Мирослав Дудок – наш новый пятидесятилетний юбилар. Я. Г о р е ц к и – Я. Б о с а к.....	
.....	153
Словацкий и чешский язык в машинной обработке. К. Ф у р д и к	
.....	73
Список работ Александры Ярошовой, опубликованных в 1982 – 2001 гг. Л. Д в о н ч	
.....	68

Список работ проф. Абела Краля, опубликованных в 1992 – 2001 гг. Л. Д в о н ч	
139	
Список работ проф. Юрая Долника, опубликованных в 1992 – 2001 гг. Л. Д в о н ч.	
147	
Традиция и перспективы грамматического исследования в Словакии. Я. Б о с а к	
78	
Юбилей Александры Ярошовой. К. Б у з а ш и о в а	
65	
Юбилей профессора Юрая Долника. Й. М л а ц е к	
142	

Sociologický časopis

Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem Akademie věd ČR

Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii, a to v kontextu sociologie světové.

V jednotlivých číslech naleznete:

- stati zabývající se otázkami teoretické sociologie
- stati o transformaci středovýchodní Evropy
- články z příbuzných oborů, jako je sociální politika, politická sociologie, demografie, regionální rozvoj, gender, sociální práce apod.
- překlady zajímavých textů zahraniční provenience
- přehledové stati
- metodologické články
- studentské práce
- recenze, anotace, informace o dění v sociologické obci, zprávy z konferencí a další zajímavosti

Časopis je citován v *Current Contents/Social&Behavioral Sciences (CC/S&BS)*, v počítačové databázi *Social SciSearch* a v aktuálních oznámeních *Research Alert*, publikacích Institute of Scientific Information (ISI), USA.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL

<http://www.soc.cas.cz>

Vychází 6 x ročně (4 x česky, 2 x anglicky).

Cena jednoho výtisku je 44 Kč. Předplatné na rok 264 Kč.

Informace o předplatném a objednávky na rok 2003 vyřizuje: Sociologický časopis/ Czech Sociological Review – redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. (02) 2222 1761, 2118 3217, fax (02) 2118 3250
e-mail: sreview@soc.cas.cz

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows alebo textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačennom príspevku.

2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; N. I. Feľdman; s. 312, t. j.).

3. Dôsledne odlišovať číslicu 0 od veľkého O a číslicu 1 od písmena l.

4. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.

5. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

6. V textovom editore T602 pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (aj pri označovaní stranového a číselného rozsahu, napr. s. 3 -- 12; v r. 1988 -- 1989), v textovom editore Word rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.

7. Znak, ktorý neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a i.), písať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno, napr. #Z = Ż, #z = ż, &Z = Ż, &z = ż, #N = Ń, #n = ń, #L = Ł, #l = ł, #E = E, #e = e, #A = A, #a = a. Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

8. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

9. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

10. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu magdap@juls.savba.sk (ak je príspevok spracovaný v textovom editore Word, s príponou .rtf, nie .doc).

11. Bibliografické údaje a citácie treba uvádzať podľa doterajšieho úzu časopisu:

a) knižná publikácia:

HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 440 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava, Veda 2000. 998 s.

b) štúdiá v zborníku:

FURDÍK, J.: Slovo a jeho významová štruktúra. In: Ondrus P. – Horecký, J. – Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 7 – 49.

c) článok v časopise:

DOLNÍK, J.: Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii. Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 3 – 13.

12. Uzávierka 1. čísla je 31. januára, uzávierka 2. čísla 31. mája v príslušnom roku. Príspevky sa prijímajú aj priebežne.

Súčasťou každej štúdie Jazykovedného časopisu je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 53, 2002

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 53, 2002

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 53, 2002
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 53, 2002
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, A. Jarošová, L. Králik,
V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka,
J. Sabol, E. Sekaninová, P. Žigo.

MIČ 49 263

ISSN 0021-5597

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 53, 2002, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubomír Králik, CSc.,
PhDr. Viktor Krupa, DrSc., doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc., doc. PaedDr.
Vladimír Patráš, CSc., PhDr. Magdaléna Petrufová, prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000 München,
Germany

Ročné predplatné Sk 80,-, jednotlivé číslo Sk 40,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2002

OBSAH

Jozef Ivanecký – Mira Nábělková: Fonetická transkripcia SAMPA a slovenčina	81
Anna Gálisová: K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr	97

Diskusie

Martin Ološtica: Transfonemizácia v kontaktovom vzťahu angličtina – slovenčina	111
Katarína Dzianková: Historicko-epistemologický rozmer slovtvornej motivácie	127

Recenzie

Encyklopedický slovník češtiny. J. Horecký	96
--	----

Kronika

Nedožité deväťdesiatiny univerzitného profesora Eugena Paulinyho. P. Žigo	137
Súpis prác prof. Ábela Kráľa za roky 1992 – 2001. L. Dvonč	139
Jubileum univerzitného profesora Juraja Dolníka. J. Mlacek	142
Súpis prác prof. Juraja Dolníka za roky 1992 – 2001. L. Dvonč	147
Profesor Miroslav Dudok – náš nový päťdesiatnik. J. Horecký – J. Bosák	153

CONTENTS

Jozef Ivanecký – Mira Nábelková: SAMPA Transcription and the Slovak Language.....	81
Anna Gáliková: To the Sociocults of Chosen Alternative and Marginal Cultures.....	97

Discussion

Martin Ološtiak: Transphonemization and the Language Contact Between English and Slovak.....	111
Katarína Dzianková: Historically-Epistemological Dimension of Word-Formation's Motivation.....	127

Book Reviews

Encyclopedic Dictionary of Czech Language. By J. Horecký.....	96
---	----

Chronicle

Ninety Years from the Birth of Professor Eugen Pauliny. By P. Žigo.....	137
Bibliography of the Writings of Professor Ábel Král' for the Period 1992 – 2001. By L. Dvonč.....	139
Anniversary of Professor Juraj Dolník. By J. Mlácik.....	142
Bibliography of the Writings of Professor Juraj Dolník for the Period 1992 – 2001. By L. Dvonč.....	147
Professor Miroslav Dudok – Fifty Years Old. By J. Horecký – J. Bosák.....	153

СОДЕРЖАНИЕ

Йозеф Иванецки – Мира Набелкова: Фонетическая транскрипция SAMPA и словацкий язык.....	81
Анна Галисова: К социолектам выбранных альтернативных и маргинальных культур.....	97

Д и с к у с с и я

Мартин Олоштык: Трансфонемизация в отношении английского и словацкого языков.....	111
Катарина Дзякова: Историческо-эпистемологический размер словообразовательной мотивировки.....	127

Р е ц е н з и и

Энциклопедический словарь чешского языка. Я. Горецки.....	96
---	----

Х р о н и к а

Профессор Евгений Паулини, не дожив до 90 лет. П. Жиго.....	137
Список работ проф. Абела Краля, опубликованных в 1992 – 2001 гг. Л. Двонч....	139
Юбилей профессора Юрая Долника. Й. Млацек.....	142
Список работ проф. Юрая Долника, опубликованных в 1992 – 2001 гг. Л. Двонч.	147
Профессор Мирослав Дудок – наш новый пятидесятилетний юбиляр. Я. Горецки – Я. Босак.....	153